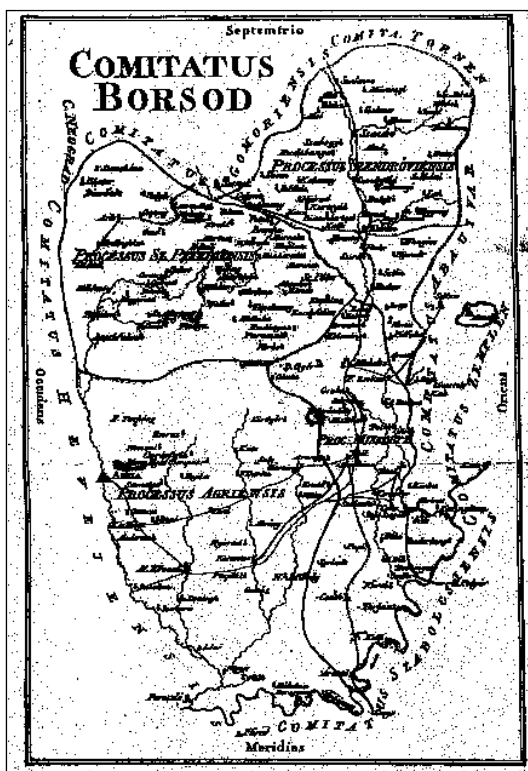

IX. A község és igazgatása

A falu és a faluközösség a kapitalizmus koráig

A középkorban a település-hálózat rendező elvek nélkül, a társadalmi, gazdasági struktúrájának megfelelően alakult ki. Az egyes uralkodók központosítást célzó egységesítési törekvései nem változtatták meg ezt a szerkezetet. A települések kialakulását, szerepkörük nagyságát a vonzáskörzet jellege határozta meg. A tatár és török dúlások falvak és egész körzetek elnéptelenedését jelentették, ezeket azonban a legtöbb esetben újratelepítették. Igaz volt ez Tardra is, mely legalább három török dúlást vészelt át.¹

Tard mindenkor a Miskolc székhelyű Borsod vármegyéhez tartozott. A vármegye a középkorban különböző districtusokra, adókerületekre oszlott, melyekből utóbb kialakultak a járások, amiket szolgabírák irányítottak. A járásokat előbb számmal (XV. század) vagy a szolgabíró nevével azonosították, nevesítették. A járás székhelye ott volt, ahol a szolgabíró lakott. Már a választás alkalmával különös figyelmet fordítottak arra, hogy

Borsod vármegye a XVIII. században

(Közl: Tóth, 1991.)

1. Lásd a Tard a középkorban című fejezetnél.

más járásbeli nemes ne nyerhesse el ezt a tisztséget. Előfordult, hogy a szolgabíró lakóhelyváltozása miatt rövid időre egyik-másik település is járást cserélt. A XVI. század végén a vármegye négy járásra oszlott. Ezek székhelyei a következők voltak: Vatta, Miskolc, Csát és Szendrő. 1596-ban a Vattai járást a török annyira elpusztította, hogy a vármegye külön határozattal kénytelen volt azt végleg megszüntetni. Ettől fogva néhány évtizeden át csak három járásból állt a vármegye. Az elpusztult járást csak 1616-ban szervezte újjá Szirmay Ferenc szolgabíró.² Utóbb ezt a járást Ónodinak, majd Egrinek nevezték el.³ Tard a közepekorban az Egri járás települése volt.⁴

Tard történetének korai évszázadaiból nem maradt fenn olyan forrás, amely a település belső életéről, működéséről tájékoztatna minket. A község igazgatását csak közvetve tudjuk rekonstruálni. A falu mindenkori vezetőségének legfontosabb feladata az volt, hogy a területén élő népességnek az életkörülményeit a lehetőségekhez képest a legjobban szervezze és irányítsa. A faluközösség önszervező ereje jelentős volt. A faluközösség, mint az állam közigazgatási szervezetének legkisebb egysége, jutott kapcsolatba a nagybirtokkal, a megyével, a egyházzal és a felsőbb kormányzervekkel. A falu önkormányzatát lassú fejlődése során, a helyi szükségletekhez mérten, maga alakította ki. Ebben döntő szerepe volt a XIX. század közepéig fennállt földközösségnek. A település mindennapi életét a munka határozta meg. A földet ugyan nem közösen művelték, de a nyomáskényszer és a föld újraosztása szükségessé tette a település életét szabályozó belső törvények, rendtartások használatát, még akkor is, ha ezek nem voltak leírva.

A falusi önkormányzat szerve a falugyűlés és az általa választott előljáróság volt. Az előljáróság élén a bíró állt, akit egy évre választottak. A település ügyesbajos dolgait ő intézte és irányította. A község első név szerint ismert bírója Kovács Ferenc 1564-ből.⁵ Munkáját a szintén egy évre választott esküdtek vagy más néven hitések segítették. Tardon a XVIII. század végéig két esküdt segítkezett a bírónak.⁶ A bíró munkáját segítette a törvénybíró vagy más néven a kisbíró is. Az első név szerint ismert tardi kisbíró Kácsi Mátyás volt 1577-ből.⁷ Az éves bíróság rendszeren Szent György napján (április 24.) kezdődött. Később a porciók elszámolása miatt a bíró hivatalba lépésének idejét a katonai év kezdetére, november elsejére tették át. Az írásbeli teendőket sokáig a pap vagy a tanító végezte. Az első jegyzőt (notárius) Tardon 1746-ból ismerjük. Madaras János tanító volt akkor a falu notarius.⁸

A falu első embere a bíró volt. Ő járt el helyi ügyekben, szervezte a falu belső életét, képviselte a községet kifelé, ő volt az állami és a földesúri hatalom

2. Borovszky, 1909. 176.

3. Borovszky, 1909. 177.

4. B.-A.-Z. M. Lt. XXXII. 7. Borsod vm. dica-jegyzékei.

5. B.-A.-Z. M. Lt. XXXII. 7. Borsod vm. dica-jegyzékei 1564.

6. Tóth, 1991. 246.

7. B.-A.-Z. M. Lt. XXXII. 7. Borsod vm. dica-jegyzékei 1577.

8. FLE. 3412. can. vis. 1746.

akarátának közvetítője. Csekély javadalmazása annyiból állt, hogy a reá eső adó és egyéb terheket a község viselte. Évente értékelték munkáját, és gyakorta – ha nem találták elég buzgónak és hasznosnak tevékenységét – megrótták. Neki kellett gondoskodnia a földesúri szolgáltatások beszedéséről, az állami adó behajtásáról, a katonai fuvarok megszervezéséről, a falu határán belül a vármegye által körözött bűnözők felkutatásáról, a közmunkák megszervezéséről. Kezelte a falu jövedelmét, őrizte az adó „rovásnyelveit”, vezette a falu könyvét, és intézte a földek kiosztását. Felelős volt a falu határáért. Szokásban volt, hogy Szent György napján az előjáróság kíséretében bejárta a falu határát, megvizsgálta, nem szántottak-e el belőle más településhez. Ilyenkor megújították a határjeleket, amire telekkönyv hiányában nagy szükség volt.⁹

Az államszervezeti hivatalserűség kibontakozása során a falu a földesúri terhek mellé egyre több közigazgatási feladatot kapott. Ilyen volt a közadók kezelése, a katonaság beszállósolása, a közmunka és a közfuvar teljesítésére való felügyelet. Ezekhez járult még az egyházi tized behajtása körüli tevékenység. A bírónak az általa vezetett számadásról a vármegye felé elszámolást kellett készítenie. Azt a vármegyei számvevő évről-évre szigorúan megvizsgálta, s ha hiányt tapasztalt, akkor azt behajtották a számadást benyújtó bírón. A vármegye más téren is igénybe vette a falu közigazgatási szervezetét. A falvaknak éberem kellett őrködniük a közbiztonság rendjén, és részt kellett venniük a rablók üldözésében, a szökött jobbágyok felkutatásában. Az ezzel kapcsolatos hírek továbbítása a bíró feladata volt. Járványok idején neki kellett a vesztegzárak felállításáról gondoskodnia. 1809-ben a tardi főbíró például azt jelentette a vármegyének, hogy Heves vármegye tömlöcéből a miskolci fogházba átküldött Fekete István bűnöző Tardon, az egyik este a maga szükségletére kikéreckedett, s a három stráza éberségét kijátszva, bundáját és csizmáját hátrahagyva megszökött.¹⁰

Ő tette közhírré dobszóval a vármegye és a szolgabíró rendelkezését. Neki kellett megoldania posta hiányában a stafétaszerűen faluról falura továbbított leveleknek a címzetthez való eljuttatását. A falu bírójának és előjáróságának segítségét a helybéli katolikus egyház is igénybe vette (pl. a papok és a rektorok járandóságainak behajtásánál).

A földesúri igények növekedése és a közigazgatási teendők egyre nagyobb mértékben a falusi bíróra való hárítása következtében a bíróság mindinkább ténnyé vált. Nem kárpótolták a bírát az állásával járó kedvezmények sem. A bírói tisztség hanyatlásának jele, hogy a szabad bíróválasztás rendjét a falu szerezmenyén sorjában haladó bíróság váltotta fel. Házról-házra, kézzől-kézre járt a falusi bíróság, és aki csak tehette, kihúzta magát alóla.

Az 1832/36. évi országgyűlésen szóba került a falu belső igazgatásának ügye is. A törvény szerint a községek bírójukat a földesúr által kijelölt három, alkalmas községi lakos közül, az esküdteket a földesúri kijelölés nélkül teljesen szabadon

9. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. XVIII. XXVI. 1981/8/1759.

10. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 3123/1809.

választhatták. Szavazati joggal a házzal vagy egyéb vagyonnal rendelkező lakosok rendelkeztek. A jegyző nem esett évenkénti választás alá, rendszeren hosszabb időre, általában élethossziglan választották. Az 1832/36. évi országgyűlés a notáriusról így rendelkezett: „*Jegyzőt pedig, aki jó erkölcséről és ügyességéről ismeretes, a földesúr jóváhagyása mellett az illető község szabadon fogad.*”¹¹

A település hivatalos ügyeit a mindenkori bíró házában, a XVIII. század második felében már az erre a célra épített faluházban intézték. A faluházában tárolták a helység ládáját, amelyben a községgel kapcsolatos hivatalos iratokat őrizték.

A jegyzők közül Madaras János 1746, Honi Gáspár 1771, Bárczy Mátyás 1824, Bauler Ferenc 1827 és Gothard István 1843 neve maradt ránk.

Tard ismert bírái a 1848-ig

1564 Kovács Ferenc	1677 Vincze János
1576 Csépan János	1681 Kormos Mátyás
1577 Kovács Lukács	1683 Veres János
1578 Káli Antal	1707 Ferenci Tamás
1579 Pető István	1709 Szabó Albert
1581 Bereck Lukács	1712 Varga János
1582 Csépan Pál	1720 Körömi Ferenc
1583 Kovács Lukács	1721 Csató János
1588 Kovács Lukács	1722 Tardi István
1591 Kacsó Lőrinc	1724 Körömi Ferenc
1594 Katona Balázs	1725 Tóth János
1596 Possa Gergely	1726 Molnár Mátyás
1629 Csépan Gáspár	1727 Pelyhe Márton
1632 Szűcs Márton	1728 Pelyhe János
1633 Berecz Péter	1730 Pelyhe János
1635 Csépan János	1743 Kormos Mihály
1652 Nagy István	1794 Pelyhe Márton
1655 Nagy Péter	1824 Pelyhe József
1656 Kocsis Péter	1827 Varga Mátyás
1669 Koczka Mátyás	

A mindenkori tardi bírónak és elöljáróságnak nem volt könnyű dolga, amit a következő esetek ékesen bizonyítanak. 1764-ben a község bírója elment a megyegyűlésre, és panaszt tett az uradalom prefektusa ellen, mire az elfogatta, megverette és vasra verve sokáig rabságban tartotta. Az esettel kapcsolatos vármegyei vizsgálati jegyzőkönyv a következőket jegyezte le: „*A bíró mostani megfogatása Miskolcra való hazajövetelével a tanú úgy hallotta azon okból esett, hogy az úr prefektus uram eljövén conscriptiora, legelsőbbben is a bírót kívánván feliratni, felelt ő, tudná az úr minek híják s azon, hogy mindjárt*

11. Eperjessy, 1966. 231.

nevét meg nem mondotta, felindult, azonnal szidta, pofozta s magával elhajtotta Cserépre s ott újra keményen megverettetett. Ma pedig, amint hallja Edelénybe vitetett vason.”¹² A tardiak a vármegyét kérték, hogy járjon közbe kiszabadításáért, mert bíró nélkül nem lehetnek.¹³ A visszaélések ellen a vármegyénél panaszt tevő bíró elfogatása mutatja azt a kemény megtorlást, amire a földesúrtól máskor is számítani lehetett. 1772-ben a földesúr tisztartója azért botoztatta meg a bírót, mert kolonc nélküli komondorral találkozott a faluban.¹⁴

A jobbágy-földesúr/nemes viszony sok esetben nem volt mentes atrocitásoktól, bár mindkét félnek érdekében állt a békés termelőmunka biztosítása. A falu lakói általában csak akkor hagyták el lakóhelyüket – a szabad költözés jogával csak azok éltek – ha a körülmények (természeti katasztrófa, háborúk, rablások, föld kimerülése, túlzott földesúri terhek stb.) erre rákényszerítették őket. Egy kielégítően működő parasztgazdaság feje ok nélkül nem hagyta ott földjét, de ha más megoldást nem látott, távozott falujából. Tardon erre számos esetben sor került. A XVII. században ilyen alkalomról tudunk 1629-ből, 1630-ból, 1652-ből és 1653-ból.¹⁵ A XVIII. században a túlzott földesúri terhek, a megnövekedett robot, az uradalmi tisztartók erőszakoskodása – összefüggésben a majorsági gazdálkodás kiépülésével – készítette a jobbágyokat szökésre, lakóhely változtatásra, a XVIII. századi vándormozgalmak viszonylag kései folyamában. 1764-ben 13 gazdaember hagyta el Tardot, amivel kapcsolatban a vármegyei vizsgálat jegyzőkönyve a következő tanúvallomást rögzítette. „Az mely 13 s több gazdaemberek tavaly de többnyire az idén lakosokat az helységekből kivették, egyéb okát nem tudja, hanem nem győzvén már az méltóságos földesuraságnak szolgálatját, egyrészről, másrészről oda való adózás, mivel ámbár taksájuk ugyan nem neveltetett, de büntetésekkel terheltek, mert azonkívül azon okból, hogy kolonc a nyakokon nem volt, ki húsz poltrát, ki pediglen, aki elkérhette kevesebbet az jágernak fizetett. ... Úgy tarja az tanú, hogy ezekért és szolgálatuk idején, hogy keményen tartattak, és hogy minden legkisebbik cselédjeknek felíratatására s azáltal újabb s nagyobb tehernek reájuk való szállításoknak félelmétől és magok jószágokkal való szabadon bánásától eltilalmaztattak, ezeket állítja a tanú elszéledéseknek okainak.”¹⁶

1782-ben a lakosok egy része Kürt nevű pusztára akart költözni a túlzott földesúri terhek miatt. A vármegyéhez benyújtott eziránti kérelmüket megtagadva, a földesúr kilenc napra tömlöcbe záratta a távozás gondolatával kacérkodókat. A földesúri önkény Csató János nemest is eljuttatta az elköltözés gondolatához.¹⁷

12. Deák-Gyimesi, 1965. 71–73.

13. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. II. 89/1764.

14. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XIII. I. 109/1772. Lásd még a 85–86. oldalon.

15. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. XIII. X. 87/1629., XIII. XI. 1/1630., XIII. XII. 217/1652. és XIII. XII. 237/1653.

16. Deák-Gyimesi, 1965. 73.

17. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. IV. 672/1783. Részletesen lásd a Tard a középkorban című fejezetnél.

A XIX. században már nem tudunk nagyobb arányú elköltözésről a településen. A jobbágy látóköre nem igen terjedt túl faluja határán. A falusi embereknek sem országos jogaik nem voltak, sem a megyei politikába nem kapcsolódhattak be. A paraszt belekényszerült az elzárkózó, befelé forduló életformába.

A faluközösség egyik legsúlyosabb összetevője volt az autonóm bíraskodás. Eredetileg a falusi bíraskodásnak is a falugyűlés volt a legfőbb szerve. Később ez változott, de időnként így is előfordult, hogy nagyobb horderejű, az egész falut érintő ügyekben a „falu színin” láttak törvényt. Általában az igazságtéves autonóm hatáskörének gyakorlása is az ennek megfelelően, a botjával fellépő bíróra szállt, aki esküdttársaival együtt többnyire a maga házánál, a falu székén, „fűstin” folytatott rendszeres bíraskodást.

Legsúlyosabb megítélés alá a falutörvénybe ütköző cselekvés és magatartás esett. Ugyancsak nagy vétséget követett el az, aki a falugyűlés, valamint a bíró közakarátát kifejező határozatainak nem tett eleget, még súlyosabbat, ha azok ellenére cselekedett. A közösségi élet alapját biztosító együttes gazdálkodás téren elkövetett mulasztások megtorlása, a személyes torzsalkodások elsimítása szintén a bíró feladata volt. Leginkább kártételek, tolvajlások, dohányzás, káromkodás, ünneptörés, templomkerülés, nyelveskedés, részegeskedés, civódások, duhajkodások és ádrágításban hozott ítéletet.

A perek a következőképpen folytak le. Miután a felek a kitűzött időre megjelentek, megtörtént a perfelvétel. A felperes a nyilvános szóbeli tárgyaláson röviden előadta keresetét; az alperes érdemben válaszolt, szintén szószaporítás nélkül. Legfeljebb egyszer következett erre felelet és ellenválasz. Ha ezek alapján az ügyben a bíró esküdtjeivel együtt tisztán látott, rövid úton kimondták az ítéletet. Ha szükségesnek látszott, meghallgatták a két fél tanúinak eskü alatt tett vallomásait is.

A középkorban létrejött úriszék a falusi bíróság ítéletét legtöbbször felülvizsgálta. A bírák itt díjazást kaptak, aminek egy részét az uradalom, a másik részét a peres felek viselték. Az úriszék tagjai – a peres felek rendi állása szerint – nemesek, familiárisok, jobbágyok voltak. Rendszerint jelen volt a vármegye részéről mint „hiteles bizonyosság” valamelyik szolgabíró és esküdt, akik a legközelebbi sedrián beszámoltak az úriszék bíraskodásáról. Minthogy a megyei küldöttek is birtokos nemesek voltak, a törvényesség szempontjából a jobbágy számára az úriszék ülésén nem sokat jelentett részvételük, ahol egyébként is a jobbágnak a földesúr tisztjei elleni panaszja ügyében maguk a panaszoltak ítélkezhettek. Az úriszék a testi fenyítések mellett igen súlyos bírságokkal sújtotta az eléje került jobbágyokat. Legtöbbször a gazdálkodást érintő ügyek kerültek színe elé. Az úriszék pénzbüntetés mellett felemelhette a robotot, börtönt szabhatott ki, melynek eszköze az urasági fogda, a kaloda és a deres volt. A pallosjogú úriszék halálos ítéletet is hozhatott. Az úriszék ítélete ellen a XVIII. századig nem lehetett fellebbezni. Az ítélet végrehajtása vagy a kegyelem gyakorlása a földesúrtól függött.¹⁸

18. Eperjessy, 1966. 210–211.

A település legrégebb pecsétnyomóját a XVIII. század elejéről, 1729-ből leltük fel. A pecsétnyomó körirata: „TARDI FALU PECETJE 1729”. A pecsétnyomó képén a község lakosságának foglalkozására utaló két ekevas és középen egy lombos „fa” volt látható. Ez utóbbi arra utalhatott, hogy a tardiak erdőműveléssel is foglalkoztak. A „fát” serlegnek is tekintették, ami a község szőlőművelésével hozható összefüggésbe.¹⁹ A pecsétnyomót az iratok hitelesítésére használták. Az iratra felmelegített viaszt csepegtettek, majd erre nyomták a pecsétnyomót. A pecsét kidomborodva jelent meg a viaszpecséten. Tintát csak a XIX. század végétől használtak.

**A község 1729-es
pecsétlenyomata**

(B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 904/b. 82. d. 1222/1927.)

Az anyakönyvi nyilvántartást ekkor még a falu katolikus plébánosa végezte, aki 1839-ben észre vette, hogy a parókia régi anyakönyvét meghamisították. Nemes Borhy József gyöngyösi ügyész és Csathó Antal gyöngyösi polgár három éjjel a parókián tartózkodott, hogy a Tardon lakó Csathók – akik közül állítólag a nevezett gyöngyösi Csathó is származott – nemzetségi kötődésüket kifürkésszék, és Csathó Antal nemességi peréhez kivonatokat készítsenek. Az utolsó alkalom után a tardi pap az anyakönyvet meghamisítva találta, és egyházi vizsgálatot kezdeményezett. A vádak beigazolódása után a vármegye is kivizsgálta az ügyet.²⁰

A település XIX. századi köztörténetéről kevés adatunk van. A fellelt források csak a falut és annak lakosságát ért nagyobb természeti katasztrófák lejegyzésére szorítottak, ami a korabeli emberek természettől való erős függésének, kiszolgáltatottságának bizonyítéka.

1710 márciusában a tardi lakosok Telekessy István egri püspöktől kérték, hogy a neki fizetendő elvermelt királyi dézsmát adja ki, mert a tavalyi rossz időjárás miatt annyira elszegényedtek, hogy aratásig már nincs elég ennivalójuk.²¹

1791-ben az állatállományt érte nagy pusztulás, ami miatt adócsökkentést kértek a vármegyétől.²²

1813-ban ismét marhavész tizedelte az állatállományt, ami a rossz termésű év mellett ismét élelmezési gondokat okozott a faluban. Sónak még a leggazdagabbak is híján voltak.²³

1824. július 19–20-án az aratás megkezdésekor, nagy szélvihar pusztított a faluban. A helység lakosai minden tíz kereszt gabonából átlag 5,5 köből kárt szenvedtek, mivel a szél a gabonaszemeket széthordta. A 128 károsult által elvetett 567 köből őszi vetésből 330 köből károsodott.²⁴

19. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 904/b. 82. d. 1222/1927.

20. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 3712/1839.

21. HOM. HTD. 71.10.43. Eredeti jelzet: Heves M. Lt. Egri Érsekség Gazd. Lev. 775. raktári kötegben.

22. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 237/1791.

23. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 1425/1813.

24. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 2649/1824.

Ugyanebben az évben augusztus 25-én hatalmas felhőszakadás eredményezett árvizet a faluban, amely komoly károkat okozott a lakosoknak, akiknek megsegítésére a vármegye országos gyűjtést kezdeményezett. 1827-ben a következő károsultak részesedtek az összegyűlt segélyből: Varga János, Gomány János, Galambos János, Lusztig Pál, Szemán Kováts István, öreg Lévai Pál, Körömi Mihály, Tóth András, Juhász József, Juhász Mihály, Nagy Ferenc, Körömi János, Stefán István, Galambos Márton, Joó Pál, Somodi János, Körömi István, Galambos Péter, özv. Pál Andrásné, Pleszo János, Kintler Mihály, Csábrádi András, Bányik Mihály, Karbus István, Szolnoki György, Fel. Novák István, ifj. Kiss István, ifj. Galambos József és Lakatos Péter.²⁵

Az árvíz házakat, istállókat pusztított el, azon felül a víz elvitt többek közt 116 köből tiszta búzát, 887 köből kétszerest, 129 köből gabonát, 570 köből árpát, 427 köből zabot, 189 szekér szénát, 82 tavasi és 120 szekér őszi szalmát, a falu szinte minden aprójószágát, a lakosok ruháit. A Tardot ért kár nagysága – vármegyei becslés szerint – 36 449 rénesforint és 38 krajcárra rúgott, ami nagyon magas összeg volt.²⁶

Jég verte el a határt, és okozott komoly károkat a tardi szőlőkben 1802. június 14-én, 1826. május 24-én, július 3-án, 6-án, 10-én és 23-án, illetve 1830. június 16-án.²⁷

Természeti katasztrófák a fentiekén kívül számos más alkalommal is nehezítették a lakosok életét, hozták nehéz, sokszor kilátástalan helyzetbe a tardiakat.²⁸

A község és igazgatása a kapitalizmus korától 1945-ig

Az 1848. évi törvények nem tartalmazták a földesúri joghatóság alól felszabadított falu szervezetéről részletes intézkedéseket. Az abszolutizmus korában napvilágot látott rendeletek sem tekinthetők a falusi önkormányzat rendezésének. Az állami közigazgatás alá került falu új szervezetét csak 1871-ben állapították meg.

The document is a handwritten list of names and their corresponding damage or aid amounts. The header reads: 'Az 1824-es szélvihar károsultjainak egy része'. The list is organized in columns, with names on the left and numerical values on the right. The document is signed 'Lakatos Péter' at the bottom right.

Az 1824-es szélvihar károsultjainak egy része

(B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 2649/1824.)

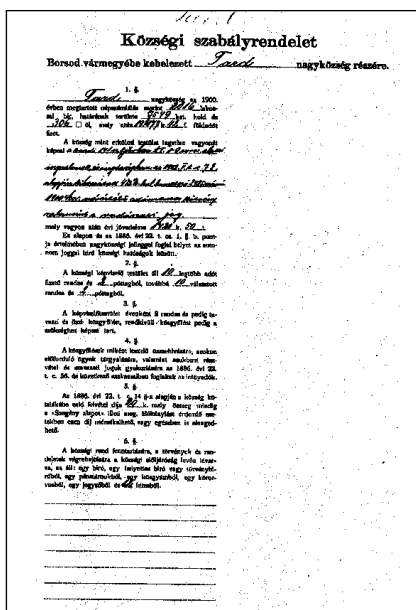
25. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 1122/1827.

26. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 725/1825. ill. 4162/1825.

27. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 1741/1802., 3655/1826. ill. 4025/1830.

28. Sárközi, 1965. 48.

A törvény a községi önkormányzatot egységes alapelvekre fektette le. Megállapította a falu közigazgatásának rendszerét: 1. A községekről általában. 2. A községi hatóságról és illetőségről. 3. A községek jogairól és teendőiről. 4. A községi képviselőről. 5. A képviselő-testület gyűléséről. 6. A községi elöljáróságról. 7. Az elöljárók és képviselők felelősségéről. 8. A községi háztartásról.

Az 1907. október 1-jén elfogadott községi szabályrendelet részlete
(B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 675/1908.)

A község minden ügyének intézése első fokon a kisgyűlés keretében működő elöljáróság feladata volt. Az elöljáróságot a község – a jegyző kivételével – három évre választotta tisztújító széken a szolgabíró elnöklete alatt. A polgári korban különös jelentőségre tett szert a községi jegyző, aki a közigazgatás tényleges vezetőjévé vált. Ő lett az államhatalom legfőbb helyi képviselője. Szép lassan háttérbe szorította a választott testületet és annak vezetőjét, a bírót. A bíróság azonban továbbra is nagyra becsült hivatal volt. Tőle várták a vitás ügyek, a nézeteltérések elsimítását. Az elöljárók teendőit és létszámát a községi szabályrendelet állapította meg, mely Tard esetében 1907-ből maradt fenn.³⁰

A szabályrendeletből tudjuk, hogy legalább minden tavasszal és ősszel közgyűlést kellett tartani, előbbit az előző évi számadások megvizsgálása, utóbbit a jövő évi költségvetés megszavazása ügyében. A községi elöljáróság egy bíróból, egy helyettes vagy törvénybíróból, egy pénztárnokból, egy közgyámból, egy körorvosból, egy jegyzőből és 12 hitesből állt.

A közgyűlés elnöke a bíró volt, akadályoztatása esetén a törvénybíró. A képviselőket a gyűlést megelőzően 8 nappal előre kibocsátott, a bíró és a jegyző által aláírt körlevéllel hívták meg a testületi ülésre. Rendkívüli esetben a bíró 24

29. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 675/1908.

30. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 675/1908.

órán belül is összehívhatta őket. Hatáskörükbe tartozott az illetőség elnyerésében való döntés, a letelepedési díj megállapítása. Ennek összegét 20 koronában határozták meg. Felügyelték a községi és a mezei utakat, a hidakat, azokat karban tartották. Hatáskörükbe tartozott a hat éven belüli haszonvételi szerződések kötése, az árverések levezetése, a behajthatatlan községi adók és követelések törlése, a falu belügyeinek intézése, a segélyek megállapítása stb.

Csak felsőbb hatósági jóváhagyás mellett hajthatták végre a községi háztartás és költségvetés megvizsgálását, az adó kivetését, községi javak és ingatlanok elidegenítését, az új hivatalok felállítását vagy megváltoztatását, a nyilvános épületek, iskolák építését vagy felszámolását, a hat éven felüli szerződéskötést stb.

A bíró kötelessége volt a közcsend és a közrend fenntartása, az éjjeli őrök ellenőrzése, a közutak tisztán tartása. A községben engedély nélkül tartózkodó koldusokat, csavargókat, cigányokat a toloncszabályok értelmében a járási főszolgabíróhoz kellett bekísértetnie. Őrködött a korcsmák zárójának betartása felett. Felügyelte a dögteret, az utakat, a vágóhidat, a tűzrendészeti szabá-

Kisbírók hivatalos subában 1934-ben

(MNM. F. 232562. Györffy István)

lyok betartását, azt, hogy 15 éven aluli gyerekek ne mulasson a korcsmában, hogy a tankötelezettség legyen tartva. Figyelemmel kísérte a vadorzókat, a fegyver és forgópisztoly tulajdonosokat, az állat-megbetegedéseket, a községi jégvermet stb. Ő képviselte a községet a jegyzővel és egy harmadik személylyel együtt. Negyed-

évente köteles volt a jegyzővel és 2 képviselő-testületi taggal megvizsgálni a községi pénztárat. Vezette a dobolási jegyzéket és beszedte a dobolási díjat, melyet a kisbírónak adott át. Az ő feladata volt az adók és egyéb összeírások végrehajtása.

A helyettese, vagyis a törvénybíró kötelessége megegyezett a bíróéval, amihez a mezőrendőri törvény végrehajtása is kapcsolódott.

A községi jegyző a bíróval együtt utalványozott. Őrizte a községi levéltár és a községi pénztár egyik kulcsát. Kötelességei közé tartozott a hivatalos iratok kezelése, az előjáróknak a felsőbb rendeletek és törvények megmagyarázása és velük együtt végrehajtása, a közgyűlési jegyzőkönyvek vezetése, a közigazgatási, katonai, népességi nyilvántartás, a pénzügyek kezelése, az árva- és adóügyek végrehajtása, felügyelete, az iskolai ügyekben való eljárás, az iskoláztatás ellenőrzése. Ő intézte a falu kereskedelmi- és iparügyeit, a kisebb polgári peres

ügyeket, a lakosok jogügyleteit, a törvénybe nem ütköző képviselő-testületi határozatokban, rendeletekben eljár stb.

A pénztárnok hetente két napon végezte az adószedést a községhezán, intézte a falu pénzügyeit. Pénztárnok csak feddhetetlen jellemű vagyonos ember lehetett, aki tudott írni, olvasni és számolni, s nem állt rokoni kapcsolatban a bíróval és a jegyzővel. Betegsége esetén a bíró helyettesítette.

A községi közgyám az árvák és a gondnokoltak érdekeit képviselte, azokról nyilvántartást vezetett.

A hitesek, a bíró és a törvénybíró segédei, szükség esetén azok helyettesei voltak. Felügyeltek a közcsendre, a rendre és a tisztaságra. Kisebb polgári peres ügyek tárgyalásánál, adó és más összeírások és mindenféle végrehajtásoknál a bíró vagy a jegyző által megállapított sorrendben voltak kötelesek részt venni, azokban közreműködni.

A vágóbiztos ellenőrizte a vágóhídon levágott állatok húsának fogyasztásra alkalmas voltát, vezette a vágási lajstromot. Szemledíj címén minden darab marha után 40 fillért, 5 borjú után 20 fillért, juh és kecske után 10 fillért, sertés után 20 kg-ig 20 fillért, azon felül 30 fillért kapott a mészárosától.

A halottkémet a jegyző és a bíró fogadta fel, aki minden egyes halott vizsgálatáért 60 fillért kapott.

A bíró és a jegyző ún. útfelügyelőt is felfogadott, aki köteles volt a lakosokat a közmunka tartozásaik ledolgozására kiállítani, arról jegyzőkönyvet vezetni. Felügyelte a hidakat is.

A községi szolgazemélyzet 3 kisbíróból állt, akik személyenként évi 260 koronát és 1–1 havi ún. takarási szabadságot kaptak. A dobolási díj őket illette meg, amely helybeliektől 20 fillért, vidékiektől 40 fillért tett ki. Az ő feladatuk volt az éjjeli őrség ellátása, ami nyáron 9, télen 8 órakor kezdődött és virradatig tartott. Felügyelték a személy- és vagyonbiztonságot, a rend- és csendzavarókat hazatérésre szólították fel. Tűzvész esetén ők értesítették a harangozót.

A községi bíró fizetése félévenként 140 koronában, a törvénybíróé 40 koronában, a pénztárnoké 100 koronában, az útfelügyelőé 70 koronában lett megállapítva. A hitesek napidíjat kaptak. A jegyző havi részletekben 1000 koronát kapott. Megillette ezen felül 10 hold 73 négyszögöl föld, 5 1/4 telek utáni legelő jog. Lakása 4 szobából, 2 konyhából, 1 kamrából, 1 istállóból, 1 pincéből, 1 kocsiszínből, 1 sertés- és 1 baromfiólból állt. Fűtés címén 13 méteröl tűzifa is járt neki, ebből azonban a jegyzői iroda fűtését (két iroda és egy szolgák szobája) is meg kellett oldania. A fa szállítása és felvágása a község kötelessége volt. Világítási átalánya 20 korona volt. A szántásváltás díja 48 koronát tett ki. Ezen felül kapott 4 köből rozst, 4 köből árpát. A rozsköblét 90, az árpát 80 kg-ban állapították meg. Fuvardíja 200 korona volt. A község területén kívül a napidíja 6 koronát tett ki, s ott utiátalány kiegészítést is kapott. Az előjáróság többi tagjainak a községen kívüli napidíja 2 korona volt.

A megalkotott szabályrendeleten 1936-ban történt kisebb módosítás, ami ténylegesen csak a jegyző javadalmazását érintette. Az a II. világháború végéig jórészt érvényben maradt.³¹

A jegyző munkáját időnként adóügyi jegyző, segédjegyző vagy jegyzőgyakornok segítette. A segédjegyzői állás betöltésére először 1908-ban került sor, amit 1912-től rendszeresítettek.³² 1923-ban az adóügyi jegyző is kapott szolgálati lakást a községházában.³³

A község költségvetésének magába kellett foglalnia a település minden rendes és rendkívüli kiadását. A település saját maga fizette alkalmazottainak bérét. A községi költségvetést terhelte az előjáróság fizetésén felül az irodaszerek költsége, a levelekre ragasztott bélyegek, a vágóbiztos és az éjjeliőrök fizetése, a községháza fűtésének, világításának, takarításának, a hivatalos nyomtatványok vásárlásának, az állami és megyei útfenntartáshoz való hozzájárulás, a körorvos úti- és lakbérátalányának, a távbeszélő fenntartási, a közegészségügyi kiadások, épületek javítási, fenntartási, a tűzoltási és közművelődési feladatok ellátáshoz kapcsolódó kiadások, a tankötelesek törzskönyvezésének, a hivatalos lapok vásárlásának, kisegítő munkaerő díjazása, költségei stb. A falu lehetőségéhez képest gondoskodott Tard szegényeinek ellátásáról, segélyezéséről. Ezek összessége magas összegeket tett ki, és erősen terhelte a község költségvetését. A bevételek az általunk ismert költségvetési éveknél legtöbbször a kiadások alatt maradtak, ami szigorú költségvetési fegyelmet követelt az előjáróságtól. A bevételeket így is újra és újra kivetett pótdókkal kellett növelniük.³⁴ Az adóbehajtáshoz sokszor a vármegyétől kellett karhatalmat kérnie az előjáróságnak.³⁵ A községi földeket haszonbérletbe kiadva hasznosították.³⁶

A községnek sok gondot okozott az utak, hidak karbantartása, helyreállítása, a faluban felütő tűzkárok, a fellépő állatbetegségek, járványok kezelése. A falu lakói helyi és vármegyei közmunkára voltak kötelezhetőek, amiket általában az utak javítására használtak fel. A közmunkát legtöbbször pénzen is meg lehetett váltani. Közmunka alóli mentességet csak kivételes esetben adtak. A képviselő-testület gyakorta segítette a katolikus egyházat, a felekezeti tanítókat a nekik járó adók, párbérek behajtásában, döntött – általában árverés útján – a helyi vadászati jog haszonbérbe adásáról. A fent leírtakon felül a községi képviselő-testület a legkülönbözőbb ügyekben is eljárta. Segélyt osztott a rászorulóknak, felügyelte a temetőt, engedélyezte fa kivágását vagy kőkereszt felállítását, fenntartotta a tűzoltószertárt stb.³⁷

Miután a községben önkéntes tűzoltóság sokáig nem volt, a község köteles tűzoltósága a következőkből alakult meg: 1 főparancsnok, aki a mindenkori

31. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 675/1908.

32. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 675/1908. ill. uo. IV. B. 819. 4470/1912.

33. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 733/1923.

34. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 1064/1913., 6479/1923. és 4972/1928.

35. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 1633/1920. ill. 1875. és 7451/1927.

36. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 2925/1924.

37. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. Tardra vonatkozó fősolgabírói iratok mutatáiból.

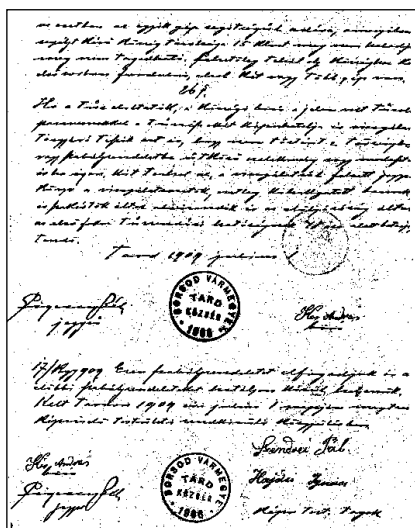
községi jegyző és 1 alparancsnok, aki a mindenkori tanító volt. A tagok a 20–40 éves férfiakból lettek összeírva, akik tavasz elején, vasárnaponként délután gyakorolták be a tűzoltás lényegesebb mozzanatait. A községi tűzoltó sereket – mint szertárnok – a bíró kezelte.³⁸

A település tűzrendészeti szabályrendeletét 1909-ben alkotta meg. Ebben megtiltották például a padlásokon a széna és a szalma tárolását. A lakosok a régi csűrökben még ezeket elhelyezhették, de az újabbakat csak a lakóépülettől 15 méterre lehetett felépíteni.

A kazlak és boglyák egymás utáni távolságát minimum 3 méterben határozták meg. A házak között tilos volt a tűzgyújtás, a belterületen a levágott sertés perzselésére a nagyobb nyílt területeket jelölték ki, de ott is csak november 1-től március 1-ig volt erre lehetőség. A kézi cséplést a házaktól minimum 15 méterre engedélyezték két hektoliter víz odahelyezése mellett. Cséplőgép alkalmazásánál minden irányban 20 méteres távolságra és főszoigabírói engedélyre volt szükség.

A tűzjelzés harangozással történt. A szabályrendelet aprólékosan kitért a dohányzástól kezdve a tűzoltás mikéntjéig minden fontosabb dologra. Meghatározták a figyelő szolgálatban résztvevők, az előljároság és a lakosok feladatát. Kitértek a község tűzoltó felszerelésére is, amely állt egy 100 mm-es, 60–60 méter nyomó és 8–8 méter szívó fecskendőből, motorból, két 3–3 hektoliteres lajtából, 5 tűzlétrából, 10 csákányból, 10 fejszéből, 6 vasvillából és 4 zárt lámpából. Ezeket az eszközöket az erre a célra létesített tűzoltószertárban tárolták a falu központjában.³⁹

A település önkormányzata az iratok hitelesítésére továbbra is pecsétnyomót használt. A régi, középkori pecsétnyomó helyett a XIX. század második felében készítettek újat, melynek felirata: „TARD HELYSÉGE BORSOD VÁR: 81.”. 1895-től külön pecsétje volt a tardi anyakönyvi kerületnek, melyet a XX. század elején lecseréltek.⁴⁰ 1906-ban új pecsétnyomót készítettett a község, melynek felirata: „Tard község 1906. Borsod vármegye”. Ezt 1927-ben cserélték le.⁴¹

Az 1909-ben elfogadott tűzrendészeti szabályrendelet részlete

(B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 881/1909.)

38. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 675/1908.

39. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 881/1909. Tard tűzrendészeti szabályrendelete.

40. Román, 1978. 80.

41. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 828. 881/1909. ill. IV. B. 819. 226/1927.

Régi tűzoltókocsi az általános iskolában

(Fotó: Kovács Zs.)

kormányzatoktól független bíraskodási rendszer kiépítését. Ezt követte a területi igazgatás szerveinek egységes szerkezetbe foglalása. Az 1870: 32. tc. és az 1871: 18. tc. értelmében Magyarország közigazgatása a következők szerint épült fel. A területi igazgatás legfelső egysége a vármegyei és városi törvényhatóság, amely végrehajtotta a felsőbb rendelkezéseket és önkormányzati hatáskörben maga is alkotott rendeleteket, és gondoskodott ezek végrehajtásáról. A megye területén lévő települések az igazgatási hierarchia legalsó szintjén álltak, a megyei törvényhatóság hatásköre alá tartoztak, bár rendelkeztek önkormányzati jogkörrel. Ennek tartalma a települések nagyságrendjétől, gazdasági, társadalmi súlyától függően változott. Ebből kifolyólag megkülönböztettek rendezett tanácsú városokat, nagyközségeket és kisközségeket. A kisközségek anyagi terheik könnyítésére közös igazgatási hatóságot, körjegyzőséget tartottak fenn.⁴²

Az elfogadott törvény értelmében Tard 1895-ben nagyközség besorolást kapott. (Korábban jogállását tekintve úrbéres falu volt.)⁴³ 1902-től Cserépváraljával közös körjegyzőséget alkotva székhelyközség lett.⁴⁴

1873-ban a megye járásainak száma még mindig négy: Miskolci, Egri (neve 1909-ben Mezőkövesdire változott), Szentpéteri és Szendrői (neve Edelényire változott). A járások száma 1884-ben a Miskolci járás alsó szakaszából alakult Mezőcsáti járással bővült, majd 1885-ben a Szentpéteri felső járásból alakult Ózdi járással állandósult. 1940-ben még egy járás jött létre, a Mezőkeresztesi.⁴⁵ Tard ekkor rövid időre, 1950-ig átkerült a Mezőkeresztesi járásba. 1950-ben a megye területén 14 járás volt: Abaúji, Edelényi, Encsi, Mezőcsáti, Mezőkövesdi, Miskolci, Ózdi, Putnoki, Ricsei, Sárospataki, Sátoraljaújhelyi, Szerencsi, Szikszói és Tokaji. Az elkövetkező években a járások ko-

42. Hőgye-Seresné-Tóth, 1983. VII.

43. Turkovics, 1996. 311.

44. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 83.

45. Hőgye-Seresné-Tóth, 1983. X.

A polgári kor köz-
igazgatásának legjel-
lemzőbb vonása a köz-
pontosítás és az egysé-
gesítés. A XIX. század
második felében nem
először vetődött fel a
közigazgatás korszerűsí-
tése. A rendezés első ál-
lomása az 1869: 4. tc.
az igazságszolgáltatás
rendezéséről, amely ki-
mondta az igazgatás és
az igazságszolgáltatás
szétválasztását, az ön-

moly változásokon mentek keresztül. Ez azonban a községet nem érintette, az a járások 1983-as megszűnéséig a Mezőkövesdi járás települése volt.⁴⁶

Közigazgatási ügyekben a település elsőfokú fellebbezési fóruma a törvényhatóság (vármegye); másodfokú a kormány (belügyminiszter) volt. A II. világháború előtt a falunak helyben volt az állami anyakönyvvezetősége.⁴⁷ A törvényesék és a pénzügyigazgatóság Miskolcon volt megtalálható. A járási bíróság telexkönyvi hatósággal felruházva és a XX. század első felében az adóhivatal, illetve a főszolgabíró Mezőkövesden székeltek. Ugyancsak ott volt megtalálható a legközelebbi közjegyző és az ipartestület. A csendőrszolgálat központja kezdetben Mezőkeresztesen volt.⁴⁸

Tard bírónak és jegyzőinek neve 1848–1950 között elszórtan maradt ránk. A község ismert bírái: Gál András (1907), Kis András (1909), Szolnoki András (1913–1917), Molnár Pál (1936), Takács István (1944–1948). A település ismert körjegyzői: Darvasy Ferenc (1869), Kiss Ferenc (1907), Pigecky(?) Béla (1909–1917), Szokoly Gyula (1917–1940), Horváth Károly (1942–1946), Kozmányi Gyula (1946), Gallay Gyula (1947–1948), Vas József (1948), Tóth István (1949. febr.–1949. márc.), Prágay Zoltán (1949. márc.–1949. nov.), Csorba István (1949. nov.–1950) és Szemán Istvánné (1950).⁴⁹

A legismertebb körjegyző Szokoly Gyula volt, aki 1880-ban született Horton. A középiskolát Gyöngyösön, a közigazgatási tanfolyamot Budapesten végezte el, diplomáját is ott szerezte 1903-ban. Gyakornokként Czeckére, majd Apcra, onnan Borsodszemerére került. 1917-ben választották meg Tardon körjegyzővé, majd egy évig önkéntes katona volt a 10-es honvéd gyalogezrednél. Ő volt a járási jegyző egyesület elnöke. Működése alatt a község 66 000 aranykoronára kitevő adóságát visszafizette a falu.⁵⁰ Szabó Zoltán 1936-ban megjelent könyvében arról olvashatunk, hogy a tardiak nemcsak nem szerették, hanem kifejezetten gyűlölték a jegyzőt, akiben az államhatalom, az úri világ, a diktatúra helyi képviselőjét, hivatalból kirendelt ellenségét látták. Ebben szerepe volt Szokoly Gyula személyiségének is, aki kemény, ellentmondást nem tűrő ember volt. Hite és meggyőződése szerint a faluban fegyelmet kellett tartania. „*A jegyző kemény, energikus ember, látszik, hogy annak is akar látszani, keményen mordul a parasztra, aki házasodni szeretne*” – írta róla Szabó Zoltán.⁵¹

1919-ben az egész elöljárósággal összeveszett, mert szerinte azok a nehéz időkben nem dolgoztak, csak a „*szűrük alatt nevettek*”.⁵² A vármegyénél tett panaszja után – miszerint nemtörődomség jellemzi őket, ami miatt a jegyző csak

46. Hőgye-Seresné-Tóth, 1983. 442. ill. Gyalay, 1989. 811.

47. Az anyakönyvi díjakat a képviselő-testület külön határozattal rendszeresen átengedte a falu jegyzőjének. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 2278/1916.

48. Magyarország helységnévtárainak adataiból.

49. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. Tardra vonatkozó főszolgabírói iratokból. ill. VII. 1/c. 235. d. ill. XXI. 109. 1252/1948. és 311–3/1950. ill. VIII. 337. ill. XXI. 109. 06-18., 19/1950. ill. XXI. 109. 895/1946.

50. Csikvári, 1939. -141.-

51. Szabó, 1986. 148–151. és 192.

52. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 3157/1919.

nagy nehézségek árán tudott dolgozni – a község teljes képviselő-testülete 1920. április 25-én lemondott, hogy „átadják helyüket olyanoknak, akik a közügyekért becsületesen akarnak dolgozni”.⁵³

A polgári átalakulás (1848) után indult lassú fejlődésnek Dél-Borsod és a Bükkalja, amiből Tardon keveset érzékeltek. A vidék népességének megélhetését a honfoglalás korától a mezőgazdaság adta, ami a Tisza-völgy alacsony folyóhátain a halászzattal egészült ki. A Bükk előtere nagy múltú szőlő- és gyümölcskultúra, valamint külterjes állattartás hagyományait őrzi. Az ugyan veszített jelentőségéből, de napjainkig fontos szerepe van a régióban. A táj központjai, Mezőkövesd és Mezőcsát, alapvetően mezőgazdasági települések voltak. A XIX. század végén még külterjes állattartás folyt a vidéken, virágzott a betyárvilág, vásárosok szekerei verték fel az út porát vagy vesződtek a tengelyig érő sárban. A Borsodi-Mezőségen, a magyar föld egyik legkiválóbb gabonatermő területén a búzatermelés táj- és életformáló tényezővé vált. A kukorica-, a napraforgó- és a dohánytermesztés is a megye alföldi területeire koncentrált. A nagyipar megyei előretörése mellett a vidék tradicionális kézműves- és házipara – ha csökkenő teljesítménnyel is – tovább funkcionált. A hagyományos kisipari ágazatok; a csizmadia, a szabó, a kovács, a mészáros, a kőműves stb. mesteremberek a piachelyektől távolabb lévő falvakban még sokáig megőrizték pozícióikat. Dél-Borsod mezőségi városaiban (Mezőcsát, Mezőkeresztes, Mezőkövesd stb.) a virágzó szűcsipar, a bőrdíszművesség, az agyaglelőhelyeken a gerencséripar méltó említésre. A XIX–XX. század fordulóján jelentős fazekas központ volt Mezőcsát, Mezőkeresztes, Ónod és Miskolc. Mezőkövesden a XIX. században kékfestő műhely létesült. A környék kisiparának legősibb és egyik leginkább decentralizált ágazata a malomipar volt, amely a XIX. század második felében is nagyrészt a vízenergiát hasznosította. A Matyóföld hímzésekultúrájára a XX. században jelentős (exportra is termelő) háziipar épült. A megye kender termelésének és feldolgozásának döntő része is itt összpontosult. A vessző- és gyékényfonás, a cirokseprű készítés napjainkig élő népi foglalkozás Tardon és környékén.⁵⁴

Tardon a lakosok a XIX–XX. század fordulóján a változásokból vajmi keveset érzékeltek. A jobbágyfelszabadítás, a földkülönítés (tagosítás) után a volt zselérek egyre kevésbé tudtak megélni a tardi határban, a Coburg-birtok csak a tardiak mintegy felének tudott munkát adni. Egyre többen kényszerültek arra, hogy máshol vállaljanak munkát. Az egyébként is kis földterülettel rendelkező tardi parasztok között növekedett a summások száma, akik tavasztól késő őszig a dunántúli, alföldi uradalmakban kényszerültek dolgozni. Az uradalom nyomasztó túlsúlya, a silány termőföld csak szűkös megélhetést biztosított az itt élőknek.⁵⁵

A munkanélküliség, az adók nagysága, a szegénység Tardon is kedvező talajt teremtett az agrárszocialista eszmék elterjedésének. A XIX. század végén, 1898-ban Várkonyi István Független Szocialista Pártjába 60 tardi paraszt em-

53. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 2238/1920.

54. Fata, 2001. 47–51.

55. Krajnyik, 1963. 8–9.

ber jelezte belépési szándékát. Szervezőjük Pongó Antal és Gál Ignác volt, akiknek Várkonyihoz írt levelét a tardi postamester révén a főszolgabíró elkoboztatta. A levélben ezt olvashatjuk: „mi is tömegelünk a szocializmus zászlaja alá, mert nem tudunk élni, nincs sem napszám, sem más, 20 krajczárból vagy 30 krajczárból nem vagyunk képes kijönni, de még (ha) az is volna. De hogy ne írjak sokat, felkérem tisztelettel a tekintetes Urat, hogy legyen szíveskedni 60 darab lapot küldeni számunkra. Az pénzt is küldjük azért az lapokért s már hatvanan vagyunk, s csak még egy az példány. Majd megküldjük később a neveket, ha szükséges. Akármikor készen vagyunk.”⁵⁶

A főszolgabíró ezt követően csendőrök kíséretében 1898 februárjában Tardra érkezett. Az alispánnak írt jelentésében a következőket közölte: „Már lehetett észlelni a szociális tanok hatását, s a nép meglehetősen ingerült magatartást tanúsított, úgy hogy csak a kellő erélyes fellépésemnek sikerült őket a rendes mederben megtartani, mert ha kellő erőt kifejteni nem tudok, valószínű, hogy a községházát megtámadják s szerencsétlenségemre csak két csendőröm volt. A látítókat itt is keményen megbüntettem, s így a rend most egyelőre helyreállt.”⁵⁷

Ezt követően a mezőkeresztesi csendőrök sokáig kétnaponta jártak ki Tardra.⁵⁸ A tardi postamesternek ugyanakkor utasításba adták, hogy a Földművelő című agrárszocialista lapot ne kézbesítse a címzettekhez, hanem juttassa el a községi előljáróságnak, akik így megtudhatták a szervezkedők nevét, s megfigyelés alá helyezhették őket. A járás főszolgabírája 1898. március 3-án már azt jelentette az alispánnak, hogy Tardon hatott a közigazgatási beavatkozás, a szervezkedés visszaszorult.⁵⁹

1914. július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának, a ezzel kezdetét vette a minden korábbinál nagyobb pusztítást hozó, 1918-ig tartó világhégés. Az I. világháborúban 362 helyi lakos vett részt, akik közül Csíkvári monográfiája szerint 78-an haltak hősi halált, míg 31-en lettek hadirokkantak. A volt katonák közül 3 személyt avattak vitézzé.⁶⁰ A helyi adatok szerint 48 em-

Az I. és II. világháborús hősök és áldozatok emlékoszlopa

(Fotó: Kovács Zs.)

56. Deák-Gyimesi, 1965. 147.

57. Deák-Gyimesi, 1965. 144–145.

58. Deák-Gyimesi, 1965. 145.

59. Beránné-Román, 1975. 53.

60. Csíkvári, 1939. 154.

ber életét követelte a háború.⁶¹ Az áldozatok és a hősök neve a Hősi emlékművön olvasható a II. világháborúban elesettek és az 1950-es években mártírhalált szenvedtek nevével együtt.⁶²

A lakosok nehezen éltek meg az I. világháború éveit. Egymást követték a nehéz gazdasági évek, a rossz terméseredmények. Az üzletekben egyre több terméket csak jegyre lehetett megvenni, majd egyes cikkek teljesen eltűntek a polcokról. Nem volt hús, zsír, liszt, petróleum, gyufa és cukor.⁶³ A terményrekvirálás azonban ekkor sem szünetelt. A háború miatt előírt beszolgáltatási kötelezettségeket teljesíteni kellett, amiről szuronyos katonák és csendőrök gondoskodtak.⁶⁴

A földeken mutatkozó munkaerőhiányt a nők és a gyerekek fokozottabb munkába állításával, illetve hadifoglyokkal próbálták pótolni. A dolgozó hadifoglyokat a gazdának kellett kosztoltatni, akik fizetést nem nagyon kaptak. A nagy mezei munkák idején több mint száz hadifogoly dolgozott Tardon.⁶⁵

A településre nehezedő terheket növelte a faluban elszállásolt menekültek ellátása.⁶⁶ 1917-ben például Erdélyből 132 etédi menekült tartózkodott Tardon, akik visszatelepítését a helyi előljáróság folyamatosan szorgalmazta.⁶⁷ A gyimes középlaki menekültek 1917-ben bepanaszolták a tardi jegyzőt, mivel az nem fizette ki a törvény szerint nekik járó 1–1 korona napidíjat. A jegyző tettét azzal indokolta, hogy a menekültek keresetet találnak a tardi bér gazdaságban. A segílyt kezdetben élelmiszerben kapták, de a menekültek rájöttek, hogy ahhoz a falu és a környező települések lakóitól adomány révén is hozzájuthatnak, ezért azt pénzben kérték. Az élelmiszert ezt követően koldulással szerezték be, majd az adakozás után előálltak jogaikkal. A jegyző szerint minden menekültnek volt megtakarított pénze, s az uradalomban a 12 éves gyerek is napi 2 koronát kereshetett. Levelében a következőket írta az alispánnak: *„Amíg egy hadban lévő asszony 3–4 gyerekével napi 2 koronából kénytelen magát fenntartani, addig a menekült 4–5 korona segílyt kapva lopja a napot”*.⁶⁸ Az alispán a panaszt kivizsgálva elismerte, hogy Pigecky Béla tardi jegyző a törvénynek megfelelően járt el – amely kimondta, hogy a menekülteknek munkaalkalmat kell adni, s aki a munkát megtagadja, segílyre nem jogosult –, de a menekültek ügye országosan kivételes elbánást igényelt. A téli hónapokban a megélhetés drága és nehéz volt, tehát a jegyzőnek nem volt joga a napi megélhetést biztosító segíly leszállítására. Az alispán a tardi jegyzőt a törvények betartására utasította.⁶⁹

61. Krajnyik, 1963. 12.

62. Lásd a 151. oldali fotót.

63. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 3688. és 11360/1917. ill. 934., 2705. és 2857/1919.

64. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 11360/1917. ill. 1633. és 2026/1920.

65. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 2484., 5220/1915. ill. 378. és 1713/1916.

66. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 3359., 3496. és 4987/1917.

67. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 5898/1917.

68. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 3359/1917.

69. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 3359/1917.

1918 őszére a Monarchia és Németország háborús veresége már nyilvánvaló volt. Október 17-én maga a volt miniszterelnök, Tisza István ismerte el a képviselőházban elmondott beszédében, hogy a háborút elvesztettük. Az ország politikai életében felgyorsultak az események. 1918. október 24-én Nemzeti Tanács alakult Károlyi Mihály vezetésével. Október 30–31-én a lezajlott Őszirózsás forradalom eredményeként Károlyi Mihály alakított kormányt. November 3-án a már nem létező Osztrák-Magyar Monarchia letette a fegyvert. November 13-án IV. Károly gyakorlatilag lemondott uralkodói jogainak gyakorlásáról. November 16-án összeült a Nagy Nemzeti Tanács, és a törvényhozó hatalom kompetenciájába tartozó döntéseket hozott. Az I. számú néphatározat többek között kimondta, hogy Magyarország minden más országtól független és önálló Népköztársaság. A bel- és külpolitikai nehézségek közepette a Károlyi-kormány hozzálátott, hogy lerakja a demokratikus Magyarország közjogi alapjait.

Az események hatására helyi Nemzeti Tanács alakult a faluban, melynek elnöke Komáromi Ferenc lett.⁷⁰ A tardi Nemzeti Tanács működéséről keveset tudunk. Az 1918. december 14-ei ülésükre meghívták az iskolaszék néhány tagját, hogy a hat éve közmegelegedésnek örvendő Kopper Erzsébet tanítónőt állásából felmentsék. Közölték vele, ha nyolc nap alatt hivataláról nem köszön le, akkor öt bútorával együtt a falu végére ki fogják zavarni. A december 15-ei iskolaszéki ülés kiállt a tanítónő mellett, s elítélte a Nemzeti Bizottság illetéktelen döntését. A katolikus pap ugyancsak a Nemzeti Bizottság ellen emelt szót a vármegyénél, védve a közmegelegedésnek örvendő tanítónőt. A plébános szerint a bizottság tagjai a falu legrenitensebb tagjaiból állt, akik ittasan hozták meg határozatukat, és olyan ügybe avatkoztak, ami nem volt az ő dolguk.⁷¹

Az orosz frontról hazatérő katonák között voltak, akik a kommunista eszmével megismerkedve, azok itthoni terjesztésébe kezdtek. Béres Lajos, Daragó Miklós és Hegedüs Balázs a hagyomány szerint a vörösök oldalán harcolt az orosz polgárháborúban. Hazatértük után megfenyegették a községi jegyzőt, aki azonban keményen fellépett ellenük. A templomban a pap is nyugalomra intette az embereket, és az uradalom vezetői is csitították az elégedetlenkedőket. A faluban tömegmegmozdulást, összejövetelt nem engedélyeztek. A nyugalmat végül sikerült fenntartani.⁷²

A kül- és belpolitikai változások következményeként 1919. március 21-én Magyarországon kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Március 26-án Tardon is megalakult a direktórium, melynek elnöke Spisák János, egy 3 holdas paraszt ember lett. A direktórium tagja lett a jegyző és a volt községi elöljáróság is. Megalakulásukat követően gyűlést tartottak az iskolában, ahol a lakosok földosztást követeltek. A fő szószóló Rubicsek uradalmi tisztartó volt. Kihirdették a

70. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 9234/1918.

71. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 9234/1918.

72. Krajnyik, 1963. 12–13. Olyan orosz hadifogságba esett tardi lakosról is tudunk, aki nem tért haza a Szovjetunióból. Arkus András egy 1927-es kimutatás szerint Moszkvában élt, oda nősült, s mint hivatalos dolgozó. Beránné-Román, 1978. 420.

föld közös tulajdonát, és a gazdaság irányítását a volt uradalmi szakemberekre bízták, amit a lakosok nagy része nem kis elégedetlenséggel vett tudomásul.⁷³

A község szegény és nincstelen lakossága kezdetben rokonszenvezett a tanácskormánnyal. A helyi igazgatási szervek is gyorsan felálltak. A Földműves Tanács tagja volt Kleszó József, Szolnoki József, Pap András, Szemán Dezső, Molnár József és ifj. Ádámi András. A Munkástanács tagja volt Juhász Kálmán, Orosz András, Csábrándi András, Ináncsi János, Molnár András, Ónodi László, Csulik József Ágoston és Tóth Kálmán. A Katonatanács tagja volt Molnár József, Pap Ferenc, Böcskei János, Dusza János, Szepesi Dezső és Ádám Béla. A Birtokrendező Bizottság tagja volt Csupor Lajos, Gáti Máté és Ádám Béla. A helyi Direktórium tagja volt Matusek Pál, Szendrei Bálint és ifj. Spisák János.⁷⁴

1919 áprilisában a faluban megalakult a Magyarországi Szocialista Párt helyi csoportja, melynek titkára Jászberényi Dezső tanító lett. A földmunkásoknak és a kisgazdáknak is volt tardi szervezete. A szocialista párt titkára fegyverviselés engedélyezése ügyében benyújtott kérelmében április 14-én arról írt, hogy a pártnak 384 tagja volt Tardon, ami tekintélyes létszámot jelez.⁷⁵

Sokan voltak azonban, akik elleneztek az új elveket. A helyi Vörös Őrség közülük egyre-másra tartóztatta le a szerintük izgató elemeket, elsőként Kis András gazdát.⁷⁶

A községből a Vörös Hadsereg szervezésekor 7 tardi lakos állt katonának: Béres Lajos, Béres József, Jászberényi János, Hegedűs Balázs, Fehér László, Daragó Miklós és Klein László.⁷⁷ A toborzás Szomolyán történt, ahonnan április 5-én Horváth Károly segédjegyző, mint századparancsnok vezetésével vonultak előbb Emődre, majd Miskolcra a csehek elleni harcra.⁷⁸

A tanácskormány 1919. augusztus 1-jén lemondott. A faluba román megszállók érkeztek. Augusztus 5-én két román katona kidoboltatta, hogy ellenőrzés végett mindenki vigye a lovát Mezőkövesdre. Ezt a tardiak közül többen megtették, s így mintegy 15 pár lovat elvittek a községből.⁷⁹

Szeptember 6-án Egerből három román katona érkezett a faluba, s élelmet rekviráltak. A bírót nem találva – aki fáért ment az erdőbe – az őt helyettesítő soros testületi tagtól, Kis Andrásról követelték az általuk igényelt malac átadását. Kis András Galambos Imre hitessel Glück Edének egy két éves borját jeltették ki a katonáknak átadandó állatnak.⁸⁰

A tardi egykori vöröskatonák a tél beálltáig a hegyekben bujdosnak. A korábban, még augusztusban hazatérteket – Béres Lajost és Józsefet, Daragó Miklóst és Hegedűs Balázst – szeptember 2-án a románok elfogták, és a nosz-

73. Krajnyik, 1963. 12–13.

74. Lehoczky, 1969. 300.

75. Lehoczky, 1969. 183–184.

76. Lehoczky, 1969. 184.

77. Kluger–Hubay, 1968. 179. ill. Krajnyik, 1963. 13.

78. Krajnyik, 1963. 13.

79. Krajnyik, 1963. 13.

80. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 3157/1919.

vaji gyűjtőtáborba vitték, ahonnan szeptember 8-án sikerült megszökniük. Egyesek hazatértek, míg mások külföldre távoztak.⁸¹

Az 1919-es eseményekhez kapcsolódó adalék, hogy 1919. június 18-án a 3. vörös repülőszázadból Szebeny Miklós tábori megfigyelő és Ezékiel András tábori pilóta Tard község határában lezuhant sérült repülőgéppel. A zuhanásnál Szebeny meghalt, míg Ezékiel súlyosan megsebesült. Ez a UCI típusú gép egy korábbi, a Gyep-dűlőnél kényszerleszállást végző repülőgép megsegítésére érkezett volna Tardra, melynek egy héten át csodájára jártak a tardiak és a szomszédos községek lakói, mivel repülőt azelőtt még sohasem láttak.⁸²

A román megszállók 1919 novemberében elvonultak, a régi rend ezzel helyreállt. Közrend elleni kihágások, hatósági sértések, kisebb-nagyobb lopások azonban sokáig napirenden voltak.⁸³ Gál András 1920-ban a községházánál szította a kedélyeket, aminek a csendőrök vetettek véget.⁸⁴ A fősztolgabíró 1924. május 26-ai, Tardról szóló jelentésében a következőket jegyezte fel: „A község lakosságának ezen magatartására a forradalmak alatti nagyhangú szájhősök vannak még mindig befolyással, s ezek irányítják a hadjáratot minden hatósági intézkedés ellen, s ezek bénítják minden esetben az előljáróság munkáját.”⁸⁵

A közrend teljes helyreállítása érdekében az előljáróság csendőrörs felállítását kezdeményezte a faluban, de azt a fősztolgabíró véleményével ellentétben a minisztérium nem látta indokoltnak, és a kérést elutasította, ahogy tette azt 1920-ban és 1922-ben is.⁸⁶ Tard továbbra is a Mezőkövesden vagy a Tiboldarócon székelő csendőrörshöz tartozott.⁸⁷

Az 1920. június 4-én megkötött trianoni béke a tardi lakosok körében is elkeseredettséget és mélységes ellenzenvet váltott ki. Nem volt szükség propagandára, hogy általánossá váljon a revízió igénylése. A község népe is évtizedekig élt abban a reményben, hogy sikerül változtatni az erővel kikényszerített igazságtalan határokon. A helyi képviselő-testület 1921-től az 1940-es évekig minden ülését azzal kezdte, hogy felhangon elmondta a magyar hiszekegyet.⁸⁸ A falu végén, a Tatárdombon a leventék meszelt kővel rakták ki a Kárpát-mendencét azzal a felírással, hogy „Nem, Nem, Soha”.⁸⁹

Az 1920-as évek elején nehéz gazdasági évek köszöntöttek a községre. Nőtt az infláció, nehéz volt a megélhetés, kevés volt az élelem. Gazdasági fellendülés csak az 1920-as évek második felében következett be, összefüggésben a

81. Krajnyik, 1963. 13.

82. Hajdu, 1985. 55–56. A lezuhant repülőgépről uo. egy rossz minőségű amatőr fényképfelvétel latható.

83. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 2026/1920.

84. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 685/1920.

85. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 293/1925.

86. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 2155/1920., 1504/1922., 5703. és 5902/1924. ill. 293/1925. A tardi csendőrlaktanyát az előljáróság a Spisák János által elfoglalt, az uradalom egyik erdőben lévő lakóházában akarták kialakítani.

87. Halmay-Leszih, 1929. 683. ill. Helyiségnévtárak adatai.

88. B.-A.-Z. M. Lt. V. 214. 1. d. 1892/1924.

89. Krajnyik, 1963. 21.

mezőgazdaság tőkés átalakulásával, amit hamar megakasztott az 1920–1930-as évek fordulóján bekövetkező gazdasági világválság. A helyi gazdálkodás korábbi húzó ágazatát, a gabonatermesztést érintette leginkább a válság. Eladási, értékesítési nehézségek nehezítették a kövesdi piacra „termelő”, amúgy is kis-számú gazda megélhetését.

Magyarországon a Tanácsköztársaságot felváltó Horthy nevével fémjelzett rendszer taktikája elősegítette a földreform előtérbe kerülését. A politikai cél a parasztság szoros hozzákötése volt az ellenforradalmi rendszerhez. Az előkészítéssel megbízott Rubinek Gyula személye biztosította a kormányzatot arról, hogy nem kerül sor radikális reformterv kidolgozására. A Rubinek által kidolgozott tervet azonban már az új földművelésügyi miniszter, Nagyatádi Szabó István terjesztette a parlament elé. Az 1920. évi XXXVI. tc. szerint az ország 16 millió kat. holdnyi mezőgazdasági területéből

Horthy Miklós Mezőkövesden a szívbúcsún a tardiak küldöttsége előtt, az 1920-as években

(Fotó: Szikszai Imre tulajdona)

1 milliót osztottak ki mintegy 400 000 család számára, főleg 1–3 holdas parcellákban. A földosztás így alig-alig változtatott a föld megoszlásán, fennmaradt a nagybirtokrendszer.

A törvény meghozatala után a községben is lezajlott a házhelyrendezés és a földosztás. A földreformot a helyi hatóságok a központi irányítás alapelveinek figyelembevételével oldották meg.⁹⁰ Döntően az uradalom földterületéből – jó megváltási ár ellenében – sajátítottak ki földeket házhelyeknek a falu belterülete mellett, melyből a falu legszegényebbjei részesedtek.⁹¹

Gazdálkodásra összesen 302 kat. holdat osztottak szét a nincstelenek és a törpebirtokosok között, 0,5–2 kat. holdas nagyságokban. Három vitéz – Körömi Imre, Takács János és Szendrei László – egyenként 12 kat. holdnyi földterületet kapott. Legtöbbjük számára a földosztás sem biztosította a szegénységből való kilépés lehetőségét. A föld kicsinysége, az igaerő, a vetőmag hiánya ezt megakadályozta. Teherként nehezedett rájuk a föld után fizetendő vagyonváltás is. Egy-két évi küzdelem után sokan visszaadták a korábban nekik jutott földet, azok a tehetősebb gazdák kezébe kerültek. A végrehajtott földosztás

90. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 905/b. Tard földbirtokrendezése.

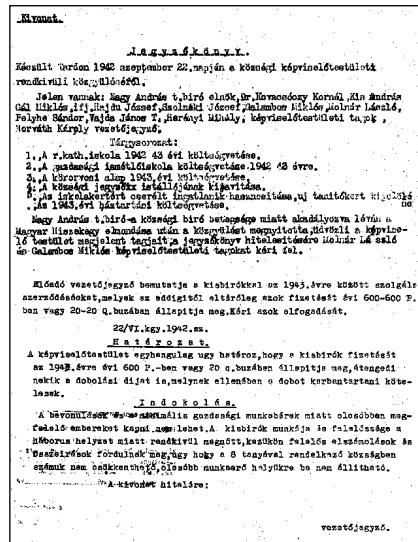
91. Lásd A község településföldrajza c. fejezetben.

az ő gazdasági megerősödésüket segítette. A Nagyatádi nevével fémjelzett földosztás az ország más településeihez hasonlóan Tardon sem változtatta meg a birtokszerkezetet. A nagybirtok túlsúlya a II. világháború végéig megmaradt. A tardiak a földek kicsinysege miatt továbbra is a summások nehéz életét élték.⁹²

1942-ben egy másik, kisebb földosztás is érintette a község lakosságát. A zsidóüldözéshez kapcsolódva az elkobzott Czilberger-féle bükkábrányi középirtokból 82 kat. holdat kiosztottak a hadiárvák és hadiözvegyek között. Ezekből a földek közül 26 tardi család is részesedett.⁹³

A két világháború között a tardiak politikai nézetére leginkább a kormányellenzékiség volt jellemző, de ellenállásukat csupán a választásokon fejezték ki. Szavazati jogukkal legtöbbször sokan éltek. Az 1930-as választáson a 651 szavazópolgár közül 517-en szavaztak, 195-en a kormánypártra, míg 322-en az ellenzéki kisgazda pártra adták le voksukat.⁹⁴ Kisebb mértékben, de a szociáldemokratáknak is voltak hívei a faluban. (Hivatalos megállapítás szerint 1932-ben 120-an.) Helyi szervezetük működéséről tudunk 1931–1932 között és 1937 után. Vezetőjük Béres Lajos volt, akit a csendőrök folyamatosan figyeltek és alkalmanként megverték.⁹⁵

A II. világháború éveit újabb nehéz éveket hoztak Tard népére. Magyarországnak ugyan évekig sikerült semlegesnek maradni, de a kassai bombázás után (1941. június 26.) Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen. A gyárakat átalakították hadiüzemi termelésre, sorozásokkal feltöltötték a hadsereget, egyre több embert küldtek a frontra. A közellátás rosszabbodott. 1944 nyaráig még távol volt a front, de Miskolcot már angolszász légitámadás érte (július 2.), amely súlyos pusztításokat okozott. Bevezették a beszolgáltatást és a jegyrendszert. Kezdetben csak cukorra és petróleumra adták, de rövidesen követte ezeket a fontosabb élelmiszerekre és közszükségleti cikkekre kiterjesztett jegy is.⁹⁶ Utóbb a családok ún. vásárlási könyvet kaptak, amelybe a szappan-, a textil- és a lábbeli vásárlásokat a kereskedők kötelesek voltak bevezetni. Ezekből a cikkekből csak a megszabott mennyiséget lehetett vásárolni.

A képviselő-testület 1942. szeptember 22. ülésének kivonata
(B.-A.-Z. M. Lt. V. 214. 1. d. 1892/1942.)

92. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 905/b. Tard földbirtokrendezése. ill. Krajnyik, 1963. 14.

93. Krajnyik, 1963. 14.

94. Krajnyik, 1963. 23.

95. Beránné-Román, 1979. 79., 84., 86., 92., 96., 267. és 279.

96. B.-A.-Z. M. Lt. V. 214. 1. d. 80/1944.

1944. évi I. negyedévi cukorjegy elszámolás	
Előzetes	2300. drb, 63. rta., havi 32. doka, 4.06. f. ----- 130. P. 12. f.
"	352. " 62. " " 52. " " 06. " ----- 21. " 12. "
"	952. " 61. " " 104. " " 10. " ----- 52. " 22. "
Összesen	
"	21. drb. cukorlesámló könyv. 4. 50. f. ----- 10. P. 50. f.
"	600. " " lap 4. 02. f. ----- 12. P. 50. f.
Összesen	
Kiadások	2237. drb. 63. rta., havi 32. doka 4.06. f. ----- 134. P. 22. f.
"	329. " 62. " " 52. " " 06. " ----- 19. P. 74. f.
"	905. " 63. " " 104. " " 10. " ----- 92. P. 50. f.
"	21. " cukorlesámló könyv 4.50. " ----- 10. P. 50. f.
"	600. " cukorlesámló lap 4.02. " ----- 12. P. 50. f.
Összesen	
Megmaradvány	63. drb. 63. rta., havi 32. doka 4.06. f. ----- 34. P. 76. f.
"	23. " 62. " " 52. " " 06. f. ----- 1. " 38. "
"	27. " 61. " " 104. " " 10. " ----- 2. " 72. "
Összesen	
Összesen érkezett pénzeszközök ----- 276. P. 62. f. értékben.	
Összesen kiadások ----- 268. P. 96. f. "	
Maradvány ----- 7. P. 86. f. értékben.	

Tard 1944. évi április hó 4.-én.

[Signature]
vezetőjegyző.

Az 1944. évi I. negyedévi cukorjegy elszámolás

(B.-A.-Z. M. Lt. V. 214. 1. d. 80/1944.)

tását. A szovjet hadsereg előtt Erdélyen keresztül megnyílt az út Magyarország felé. A Malinovszkij tábornagy által vezetett 2. Ukrán Front öt hadsereggel, köztük egy páncélos hadsereggel 20 nap alatt keresztültörte az Észak-Erdélyben és a Maros vonalán rögtönzött gyenge német és magyar védelmi vonalat, és október elején kijutott az Alföldre. Hortyék sikertelen, október 15-ei kiugrási kísérlete után a hatalom a Szálasi Ferenc vezette nyilasok kezébe került. Az ország hadszíntérré vált. A szovjet hadsereg a debreceni páncélos csata után átkelt a Tiszán. November 5–6. körül megindult az előrenyomulás Ároktónél. Az ezen a szakaszon felállított 70. magyar gyalogezred a támadás megindulásakor szétszóródott. A támadás egyre nagyobb tért nyert, és Ároktő elfoglalása után Mezőcsát, majd Gelej irányába folytatódott.⁹⁷ November 9-én elfoglalták Mezőkeresztest és Mezőkövesdet, ezzel elvágták a Budapest–Miskolc közötti összeköttetést, megszállták a stratégiai fontos

A front közeledett. Egyre nehezebb lett az élet a községben. A lakosok közül egyre több embert vittek el katonának, majd a különböző gépekre, lovakra, kérekpárokra is rátette a kezét a katonaság. Bevezették a beszolgáltatási kötelezettséget, ellenőrizték a lakosok élelmszerfogyasztását. Az ország német megszállása után (1944. március 19.) a helyzet még rosszabb lett.⁹⁷ A község zsidó lakosai már a háború kitörése előtt elhagyták a falut, így az 1944-es deportálás idején már nem éltek zsidók a településen.⁹⁸

Az 1944. augusztus 23-án lezajló román kiugrás lehetetlenné tette a Kárpátokban kiépült védelmi vonalak megtar-

Elesett orosz katonák sírhelye a temetőben

(Fotó: Kovács Zs.)

97. Csorba, 1994. 126.

98. Dobrossy, 1994. 47.

99. Borus, 1965. 187–188.

vasutat és országutat. November 12-én új szovjet támadás indult. A szovjet 7. gépesített hadtest és az 5. gárda lovas hadtest Mezőkeresztes és a Tisza között északi irányban támadott, hogy áttörje a német arcvonalat, és délről közelítse meg Miskolcot. Az elkecseregett harcokban a Vörös Hadsereg a földi alakulatok támadásának támogatására bevetette vadász- és csatarepülő kötelékeit is, mindenekellett Jászberény–Füzesabony, továbbá Vatta–Emőd és Csap térségében. A szovjet előnyomulást sem a németek ellenállása, sem az időjárás nem tudta feltartóztatni. Ennek a támadásnak a részeként került Tard is az oroszok kezébe 1944. november 16-án.¹⁰⁰

A II. világháborúban Tardon elesett magyar katonák sírhelye

(Fotó: Kovács Zs.)

1945-től napjainkig

A harcok befejeztével az élet újra indult. Az első feladatok közé tartozott a helyi közigazgatás életre keltése, továbbá a különböző népi szervek megalakítása és működtetése. E szervek sorában az első helyen a Nemzeti Bizottságot kell megemlíteni. Helyi szinten az összes állami funkciót együtt gyakorolták a helyi előljárással. A Nemzeti Bizottság 1945-ben a megszerveződő Kommunista Párt népgyűlésén alakult meg. Jogszerűségét – mivel a demokratikus pártok képviselői hiányoztak belőle – a Járási Nemzeti Bizottság és az alispán sem ismerte el, ezért azt újra kellett választani.¹⁰¹ Elnökévé 1946 augusztusában Soltész Nagy Gyula községi segédjegyzőt választották meg, akit azonban összeférhetetlenség miatt a felsőbb szervek nem hagytak jóvá.¹⁰² Ezt követően Ónodi Balázs lett a bizottság elnöke. A bizottság tagjai 1947-ben: Vajda József, Spisák István, Ficzer János, Pelyhe József, Pap Miklós, Baranyi József, Koos József, Szemán András, Galambos János, Komáromi Dezső, Csató János, Stefán Sándor, Nagy József malombérlő, Petrány György és Mérész Károly.¹⁰³

A bizottságba a megalakult és az újjáalakult politikai pártok egyenlő arányban delegáltak tagokat, de együttműködésük nem volt felhőtlen. 1946 szept-

100. Borus, 1965. 191. ill. Varga, 1970. 587.

101. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 413/1945.

102. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 157. 1946. aug. 19.

103. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 157. 1947. ápr. 7.

temberében a Kisgazda Párt tagjai nem kívántak a bizottságban tevékenykedni, és annak pecsétjét maguknál tartották. Ez ellen a Miskolci Nemzeti Bizottság fellépett.¹⁰⁴ 1947 őszén az átalakult Nemzeti Bizottság tagjai – a kisgazdák kivételével – ellenezték, hogy a megalakult helyi Polgári Demokrata Párt ugyanolyan arányban delegáljon tagokat, mint ők. Elutasították a vármegyei Nemzeti Bizottság ezt ellenző nyilatkozatát az önkormányzati jogokra hivatkozva. 1948 januárjában a bizottság tagja volt a kommunisták részéről Béres Lajos, Tóth János és Komáromi Dezső, a Nemzeti Parasztpárt részéről Orosz Sándor, Pap Miklós és Tóth József, a Kisgazda Párt részéről Vajda József, Gaál Ignác és Ónodi Balázs elnök.¹⁰⁵ A szociáldemokraták ugyanekkor Nagy József helyi pártelnök vezetésével kiléptek, mivel a pártelnök szavaival „a bizottságban nem lehetett az igazat megmondani”.¹⁰⁶

A pártok közötti kezdeti egyetértés ekkor már elmúlt. A háború után előbb – legnagyobb tömegbázissal – a Kisgazda-, a Szociáldemokrata-, majd a Nemzeti Parasztpárt – döntően a volt cselédekből – helyi szervezete alakult meg. A Polgári Demokrata Párt 1947-ben jött létre.¹⁰⁷ A kommunisták 1945-ben szerveződtek párttá, de a pártnak kezdetben csak 8 tagja volt. 1945-ben a választásokon a község 1517 szavazásra jogosult lakosából 830-an szavaztak a kisgazdákra, 524-en a Nemzeti Parasztpártra, 65-en a szociáldemokratákra, míg 41-en a kommunistákra.¹⁰⁸ Befolyásuk azonban egyre nőtt. 1946. március 6-án a párt ún. zászlóbontást rendezett, és azon, mintegy 30–40 ember jelenlétében a párt titkárának javaslatára új törvénybíró (Gaál Ignác helyett Béres Lajost) és pénztárnokot (Ádám Ignác helyett Csató Pált) választottak. A régi bírót, Takács Istvánt kényszerűségből meghagyták tisztségében. A község lakossága erre március 30-án a községháza előtt összegyűlt, s kijelentették, hogy semminek tekintik a kommunisták választását, s a régi tisztviselőket visszahelyezték hivatalukba.¹⁰⁹ Az eset jól mutatja a kommunisták előretörését, de a lakosok a kommunistákkal szembeni ellenérzését is. Az országban bekövetkezett politikai változások azonban a kommunistáknak kedveztek.

A Földosztó Bizottság 1946 februárjában alakult meg. Elnöke Dusza Sándor, tagja Béres Lajos, Gaál Ignác, Szemán Jánosné és Horváth Károly községi jegyző volt. Előzetes felmérést készítettek a szomszédos községek bizottságaival a földosztásra, azon belül arra vonatkozóan, hogy mekkora területen alakuljon meg a település déli határán elterülő Klementina- és Fülöptanyán az állami gazdaság, valamint a község északi határán a Dél-Borsodi Állami Erdőgazdaság. A község határában 3280 kat. hold 50 négyszögöl területű földet osztottak ki a hercegi hitbizományi uradalomból. Tard lakosainak 1945 kat. hold

104. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 157. 1946. szept. ill. A Nemzeti Bizottság pecsétjére: Tihanyi, 1986. 97.

105. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 157. 1948. jan. 11.

106. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 157. 1948. jan. 28.

107. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 157. 1948. jan. 11.

108. Krajnyik, 1963. 23. és 28.

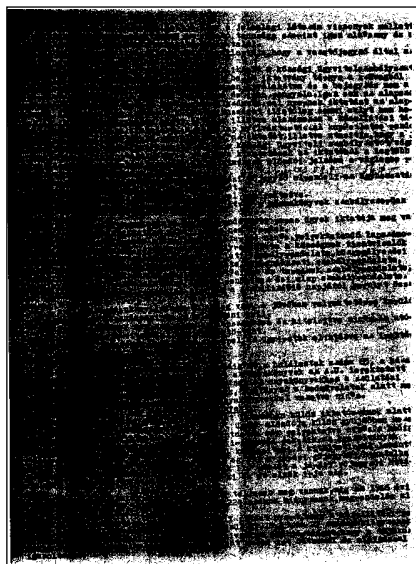
109. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 895/1946.

és 615 négyszögöl, a mezőkövesdieknek 3901 kat. hold és 418 négyszögöl, a cserépváraljaiaknak 758 kat. hold és 1108 négyszögöl jutott. Az erdőgazdaság 185 kat. hold és 1109 négyszögöl területet kapott.¹¹⁰

A Termelő Bizottságnak a mezőgazdasági munkák elindítása, a folyamatos termelés biztosítása volt a feladata. A közellátás érdekében alakult meg a Községi Közellátási Bizottság, és a Szociálpolitikai Bizottság Ónodi Balázs elnöklésével.¹¹¹ Ezeknek a bizottságoknak a működését ún. pártközi értekezleteken vizsgálták felül.¹¹² Ilyenre került sor például 1947. október 28-án, amikor a Termelési Bizottság ténykedését ellenőrizték. Az értekezleten jelen volt a Kommunista Párt részéről Béres Lajos, Varga István, a Nemzeti Parasztpárt részéről Molnár András, a Szociáldemokrata Párt részéről Nagy József, Petrány György és Pelyhe Mihály, a Független Kisgazda Párt részéről Spisák Béla és Spisák István, míg a Polgári Demokrata Párt részéről Gombos Miklós és ifj. Körömi Imre.¹¹³

A helyi előljáróságot a bíró, a törvénybíró, a körjegyző, a segédjegyző és a pénztárnok képviselte. A hivatali munkát 1946-tól egy írnok, 1947-től ideiglenesen egy gazdalap nyilvántartó és egy jegykezelő, 1949-től egy községi irodatiszt segítette.¹¹⁴ Az előljáróság munkáját a felsőbb hatóságok folyamatosan ellenőrizték, a hivatali hiányosságokról jegyzőkönyvet készítettek.¹¹⁵

Mind az előljáróság, mind a bizottságok az üléseiket a község házában tartották. Intézkedniük kellett többek között malom, hadisegély, adóbehajtás, szekerlopás, báli engedélyek megadása, pártok közötti ellentétek elsimítása, iparendély kiadása, a cséplőgép üzembe helyezése, lakáskiutalás, igazolások kiadása, az oroszok élelmiszerral való ellátása stb. ügyében. Az élelem-beszolgáltatás kötelezettsége az egyik legsúlyosabb teherként nehezedett a lakosság vállára. Az előírt zsír, szalonna, hús, borsó, tej stb. mennyiségét akkor is elő kellett teremteni, amikor maguk is ellátásra szorultak. Az elsők között kellett megoldani a termelés újraindítását, a földek be-

A főjegyző hivatal felülvizsgálatának jegyzőkönyv részlete
1946. december 30-án

(B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 38/1947.)

110. Krajnyik, 1963. 24.

111. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 157. 1947-es iratok. ill. XXI. 109. 222/1945.

112. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 1152/1948.

113. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 1252/1948.

114. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 895., 2006., 3544/1946. ill. 38/1947. ill. 1226., 1765., 2631., 2691. és 2251/1949.

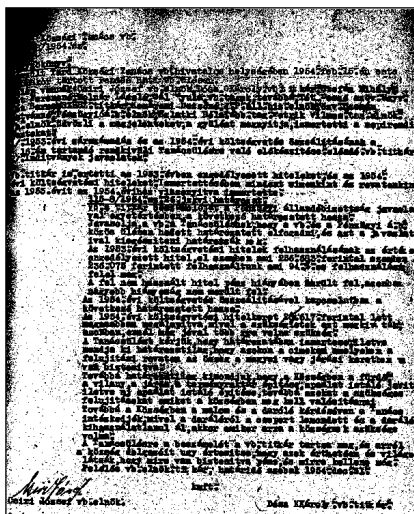
115. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 38/1947.

vetését. Az igával rendelkezőket kötelezték a szántásra, akiknek az igaerővel nem rendelkező lakosok földjét is meg kellett művelni. A termelés az erőfeszítések ellenére csak lassan indult meg. Nehezítette ezt a munkaerőhiány is. Sokan a frontról még 1946-ban sem tértek haza. Az újjáépítés lassan haladt.¹¹⁶

A helyi önkormányzat tagjainak szabad választását a politikai hatalom 1948 után erősen befolyásolta. A helyi előljáróság egyre kisebb jogkörrel, 1950-ig intézhette Tard ügyes-bajos dolgait. Az országban bekövetkező politikai változások a pártok közötti együttműködést végleg szertefoszlatták. A kommunista előretörés állandósult, majd a kommunista hatalomátvétel után a többi párt alapszervezetét feloszlatták. A község hamarosan a szocializmus keretei között kereste a boldogulást, a gyarapodás rögzös útját.

A szocializmus évtizedeiben a régi, történelmi hagyományokra épülő közigazgatási beosztás új irányelveknek megfelelően teljesen átalakult. A magyar országgyűlés 1949. augusztus 18-án fogadta el a Magyar Népköztársaság alkotmányát, ami lényegében az 1936-os szovjet alkotmány „másolata” volt. Az alaptörvény értelmében a régi önkormányzati formák megszűntek. Az 1950 októberében lezajlott választások után az új községi vezetés, a formálisan választott Végrehajtó Bizottsággal – amit a járás vezetése hagyott jóvá –, élén a tanácselnökkel és tanácsitkárral teljesen elvesztette önállóságát. A falut 44 kerületre osztották, minden kerületből 1 fő lett a tagja a helyi tanácsnak. Ahogy az elnevezés is utal rá, végrehajtója és kiszolgálója lett a pártállamnak. A tanácselnök funkciója mellett igen fontos feladata volt a tanácsitkárnak, akít a szakigazgatási szerv vezetőjeként is tituláltak. A tanácsitkárnak kellett felügyelnie a törvényességre, neki kellett irányítania a szakmai munkát.

A helyi tanács tagjainak neveit 1955-ből közöljük: Tóth Dezső elnök, Orosz Bertalan VB titkár, Molnár László, Galambos Vilmos, Körömi Miklós, Gülmár Béla, Varga István, Hajdú András, Baranyi Balázs, Stefán László, Szemán András, Béres Lajos, Hajdu János, Pelyhe Dezső, Pelyhe Kálmán, Szendrei Andrásné, Vajda György, Novák András, Molnár Miklós, Szemán Imre, Dusza Józsefné, Gaál Gyula, Szolnoki Kálmánné, Szepesi Dezső, Dusza Kálmán, Kis János, Stefán Mihály, Molnár Miklós, Ficzer József, Komáromi Dezső, Kis Sándor, Orosz Márton, Csató Miklós, Petrik Margit és Dusza József.¹¹⁷

A tardi Végrehajtó Bizottság 1954. február 15-ei ülésének jegyzőkönyve

(B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 1. d.
115-8/1954.)

116. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 157. ill. XXI. 109. iratokból.

117. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 972. 2. d. 1955. szept. 12.

A község tanácselnöke volt Komáromi Dezsőné (1950–1952), Tóth László, Csiri József, Tóth Dezső (–1955), Stefán András (1956–1967), Szegedi Barnabás (1967–1971), Kovács János (1971–1994). VB titkárok voltak Tankó Andor (1950–1952), Orosz Bertalan (1955–1958), Simon Gábor (1958–1959), Szegedi Barnabás (1959–1967), Nagy Béla (1967–1979), Gulyásné dr. Farkas Éva (1980–1982), Orosz Béla (1984–1986) és Bóta Mihály (1989–1990).¹¹⁸

A fenti községi vezetők közül fegyelmi eljárást is magával vonó problémája Tóth László, Csiri József és Stefán András tanácselnökökkel volt a településnek és az illetékes szerveknek.¹¹⁹

A Rákosi nevével fémjelzett évek a tardiak életét is megkeserítették. A kommunista diktatúra felülről irányított tanácsrendszere a mindennapokban is érezte hatását. A begyűjtési, beadási versenyek kényszerűsége megkeserítette a lakosok életét.¹²⁰ Béres Bertalan egri lakos tardi lakóházát (3 szoba, 4 mellékhelyiség és 7 bérlemény) a Sztálin (ma Béke) út 238. szám alatt államosították.¹²¹ Később az állam más ingatlanokat is kisajátított.¹²² A félelem, az egymással szembeni bizalmatlanság mérgezte a helyi közéletet. Különösen, miután 1955-ben máig tisztázatlan körülmények között mártírhalt halt a községben Dusza Mihály, Gaál Ignác és Gomány Balázs.¹²³

Az 1956-os események Tardon sem maradtak visszhang nélkül. A faluban már október 24-én nemzeti zászlókkal és nemzeti jelszavakkal felvonulásra került sor. A megmozduláson részt vett a község papja is, aki a tömeg lelkesedése közepette egyházi szertartással visszahelyezte az iskolába a keresztet, majd azt a tanácsházára is felhelyezték. A tanácselnököt eltávolították, az adózási és beszolgáltatási nyilvántartásokat elégették. Az este folyamán megalakult a helyi Munkástanács, melynek elnöke Czufor Lajos kőműves, tagjai egykori kiscsajda érzelmű lakosok lettek. Október 26-án négy katona érkezett a faluba a közeli repülőtéri építkezés helyszínéről, akik fegyvert ajánlottak fel a Munkástanácsnak, amit az elfogadott. Az események hatására a megszünt tsz két kocsiját küldték a fegyverekért, majd ún. Nemzetőrséget szerveztek. A tsz vagyonát a Munkástanács ki akarta sajátítani, de a szövetkezet volt vezetőségének ellenállása miatt ez az elképzelés nem valósult meg. Az állami erdő megnyílt a lakosok előtt, ahonnan mindenki két kocsit fát vihetett haza. A legtöbb esetben ennél jóval többet szállítottak el. Más említést érdemlő eseményről nem tudunk. November 4-e után a régi rend Tardon is helyreállt, és a forradalom főszereplőire a számonkérés várt.¹²⁴

118. TPH. közlése.

119. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. b. 671. 2/1959. ill. Krajnyik, 1963. 30.

120. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 1952. júl. 12.

121. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. 3. d. 526/1956. ill. XXIII. 6. 251. d. Tard.

122. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. 79/1957.

123. TPH. közlése.

124. Krajnyik, 1963. 30–31.

A község rendjére az 1959-ben felállított körzeti megbízott rendőr ügyelt, aki előbb Antal Jenő nevelő régi helyén, utóbb a VB titkári lakás belső végében kapott irodahelyiséget és szolgálati lakást.¹²⁵

A Kádár-korszak az 1950-es évekhez képest enyhülést hozott, de az igazi szabadság csak 1990-ben, a rendszerváltással köszöntött

a község lakosságára. Az 1990-es első szabad önkormányzati választás óta a község életét a szabadon választott képviselő-testület irányítja. (A régi járási ta-

**A Polgármesteri Hivatal épülete
a Rózsa Ferenc utcában**

(Fotó: Stefán Norbert)

**Évezred köszöntő a parlamentben
2001. január 1-jén.**

**A képen látható: Szikszai Imre,
Szolnoki Andrásné, Tóth Jánosné,
Orbán Viktor miniszterelnök és felesége,
Gál Lajosné, Czufor József polgármester
és felesége**

(Fotó: Szikszai Imre tulajdona)

Gyula, Szikszai Imre és Varga Andrásné. A képviselő-testület tagjai 1994–1998 között: Czufor József polgármester, Nagy András alpolgármester, Barta László, Kákóczki Tibor, Kiss József, Kiss László, Kovács János, Molnár

nácsok az Elnöki Tanács 23/1983. évi történelmi jelentőségű határozatával, majd a járási hivatalok 1984 elejével szűntek meg. A sok évszázados hármasfokozatú [megye, járás, község–város] igazgatási rendszer helyébe ekkortól lépett a kétszintű.¹²⁶

1990–1994 között képviselők voltak: Kovács János polgármester, Czufor János alpolgármester, Barta László, Gál Zoltán, Kákóczki Tibor, Kiss József, Kleszó András, Kovács

125. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 1959. jún.

126. Turkovics, 1996. 41.

András, Molnár Lajos és Petrik Istvánné. A képviselő-testület tagjai 1998–2002 között: Czufor József polgármester, Gaál József alpolgármester, Hajdu József, Kákóczi Tibor, Kleszó István, Komáromi Béla, Kovács Béla, Ónodi János, Molnár Lajos és Szemán Lászlóné.¹²⁷

A község polgármestere volt a rendszerváltástól 1994-ig Kovács János, 1994-től Czufor József.

Tard jegyzője volt 1990–1993 között Bóta Mihály és 1993-tól napjainkig Derekas Sándor.

A polgármesteri hivatal alkalmazottai voltak 1990-ben: Kovács János polgármester, Bóta Mihály jegyző, Szemán Teréz gazdálkodási főelőadó, Nagy Andrásné adóügyi előadó, Juhász Jánosné igazgatási előadó, Papp István igazgatási előadó és Gaál Józsefné adminisztrátor. 2002-ben: Czufor József polgármester, Derekas Sándor jegyző, Nagy Andrásné igazgatási főelőadó, Juhász Jánosné népjóléti főelőadó, Jordánné Hajdu Katalin gazdálkodási előadó és Galambosné Kákóczi Judit gazdálkodási főelőadó.

A falu önállóságának jelképe lett az újonnan készült, és 2001-ben felavatott községi címer. Ennek leírása a következő: álló, háromszögletű, zöld színű katonai pajzs, amelynek mezejében ezüst ekevas és csoroszllya által kísért ezüst bükkfa lebeg. A pajzson vörös-ezüst zöld tekerecs, amelyen az oromdís három ezüst ékkel díszített, vörös színű sasszárny. A pajzstartó az egyik oldalon arany rozmaringszál, a másik oldalon arany búzaszál. A pajzs alatt ezüst szalag helyezkedik el TARD felirattal.¹²⁸

Göncz Árpád köztársasági elnök, özv. Szabó Zoltánné és Czufor József polgármester Szabó Zoltán szobrának avatásakor

(Fotó: Szikszai Imre tulajdona)

127. TPH. közlése.

128. A pajzson látható fő címerképek a község feudális kori pecsétjének ábrájából valók, és ezáltal az önkormányzat előzményeire, régi voltára és folyamatosságára utalnak. Közülük a bükknek azonosított fa a természeti környezetre és annak értékeire emlékeztet, ahogyan a címertartó rozmaringszál is. Az ekevas és a csoroszllya a másik címertartóval, a búzaszállal együtt a mezőgazdaság fontosságára utal, míg az oromdís a régen itt birtokos Gutkeled nemzetségre.

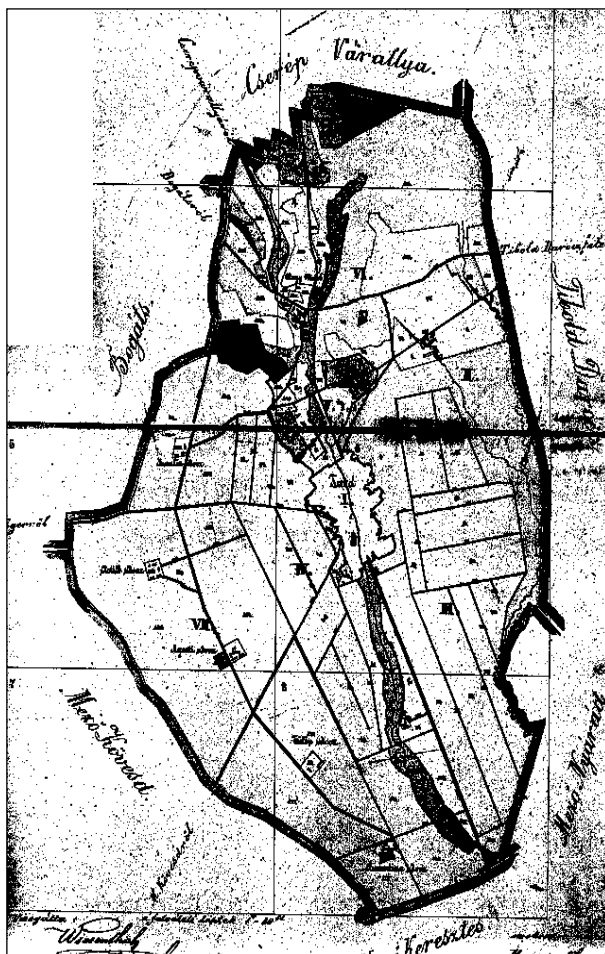

A község címere

X. A község településföldrajza

A falu településrendje

A magyarság ősidőktől fogva állattenyésztő és földművelő nép volt. A kialakult településformákra ezek az ősfoglalkozások nyomták rá a bélyegüket. A földbirtoklás ősi módja a földközösség volt. Ennek lényege abban állt, hogy a határ nem egyes emberek magántulajdona, hanem a községé, tehát köztulajdon volt, azt a község egyes tagjai csak ideiglenesen használhatták. A község kezdetleges fokon nem volt más, mint egy őstől származó vérrokonok egy csoportja. Később a vérrokonság köteleke megbomlott, idegeneket fogadtak a faluba. Gyakran új községet telepítettek pusztahelyre, és ezek lakói szintén földközösségben éltek. Hazánkban a szántó-

Tard 1876-os kataszteri térkép vázlata
(B.-A.-Z. M. Lt. VI. 101/c.)

földközösség jórészt a XVIII. század második felében szűnt meg. Legelő-, erdő-, rét- és egyéb közösségek még ma is bőven vannak.¹

A szántóföldnek két fő birtokbavételi módja volt: egyik az első foglalás, a másik a nyilas osztás. Ahol nagy volt a határ és kevés a lakosság, ki-ki annyi földet foghatott művelés alá a közösből, amennyit akart, és addig használta, amíg az ki nem merült, majd a köztulajdonba visszabocsátotta. Kisebb művelhető határ, vagy nagy népesség esetén a közösből nem foghatott mindenki tetszés szerint földet, hanem azt a község osztotta szét. Ez technikailag úgy történt, hogy minden osztás alá került parcellát vagy dűlőt egyenlő darabokra osztottak, s az elosztott dűlők földszalagjaira sorsot húztak, amit nyílhúzásnak neveztek. Egy nyílhoz több parcella egy-egy darabja tartozott. Ezt a szétszórt birtoktestet hívták nyílnak. A parcellák száma attól függött, hány dűlőre osztották a határt, a dűlők száma pedig attól, hány különböző minőségű föld volt a határban. Kezdetben mindenkinek egyenlő nagy, egyenlő távolságú, egyenlő minőségű földet kellett kapnia. Mivel azonban a legtöbb határban igen különböző földek voltak, előbb azokat osztályozni kellett a talajok különböző minősége és fekvése szerint. A falu népessége folyton gyarapodott, s a felfogott és a lakosok között kiosztott parcellák évről évre keskenyebbek lettek, mert több lakos között oszlott meg ugyanazon földdarab. Ezen úgy segítettek, hogy a határ más részén ismét kijelöltek egy másik dűlőt, amit szintén kiosztottak.²

A falukép egy települési terület keretében tartalmazza mindazt, amit a letelepült ember nemzedékek során alkotott. Gazdasági, társadalmi, földrajzi és történelmi tényezők eredménye. Múltat és jelent, állandóságot és változást sugároz.

A környéken megtelepedő ember szállásterületének kiválasztása során az ökológiai és a domborzati tényezőket tartotta elsődleges szempontnak. A község ÉNy-DK-i tengely mentén, a Tardi-patak hosszan elnyúló völgyében fekszik. A völgy északról dél felé fokozatosan lejt 140 méter tengerszintfeletti magasságról 126 méteres szintre. A település domborzati viszonyai nagymértékben meghatározták a település szerkezetét és mai képét, aminek eredménye a hosszúra, több kilométerre nyúló lakóterület. Lakóházak a dombokra csak elvétve épültek, ahol meglehetősen kevés rendezettséget és szabályszerűséget mutatnak. A kedvező domborzati viszonyok mellett a legfontosabb telepítő tényező a víz volt, így érthető, hogy Tard népe patak mellett, attól nem messze telepedett meg. A patakok a múltban sokkal inkább befolyásolták a környezetükben élők mindennapjait, mint mai, többé-kevésbé szabályozott formájukban. Erről a régi forrásokban elég sokat olvashatunk, főleg annak kapcsán, ha a vizek valamilyen kárt okoztak. A települést ért egyik legnagyobb árvíz 1823-ban, majd 1824-ben volt, amikor a lakosok javainak nagy részét elvitte a víz.³ A patak olykor még napjainkban is komoly veszélyt jelent a településre. Az 1971-

1. Györfly, 1943. 21–25.

2. Frisnyák, 1994. 36.

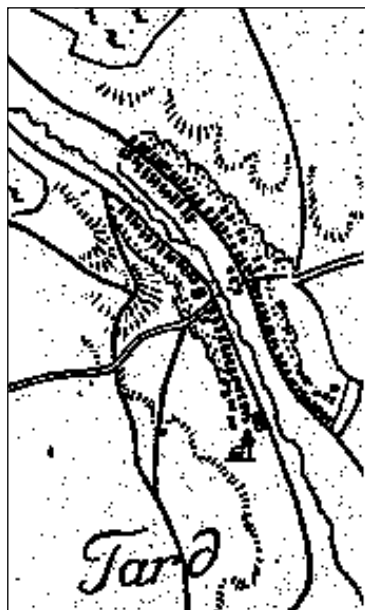
3. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 3969/1824. 725., 4162/1825. ill. 1122/1827.

es árvíz idején például a templomból lóval kellett kimenekíteni az oltári szentséget, de 1999-ben is riadalmat keltett a megáradt patak.⁴

A Tardi-patak kanyargó medre mellett alakultak ki a jobbágyok belső telkei, amelyek a XV. század közepén még egész telkek voltak, átlagosan kb. 1200 négyszögöl kiterjedéssel. A folyamatos telekosztódás során a nagy lakótelkek egyre kisebbek lettek, egy telken több lakóház is épült. Tard népe a XVI–XVII. században eredeti lakóhelyét hosszabb-rövidebb időre több ízben, legutoljára 1683 után volt kénytelen elhagyni.⁵ Az ország török uralom alóli felszabadulását követően megindult a hódoltság alatt elnéptelenedett területek fokozatos benépesítése. A gyéren lakott területekre részben az ország különböző részeiből telepedett át a lakosság, másrészt idegeneket telepítettek be.

A XVIII. században számtalan új település jött létre kamarai területeken, egyházi és világi nagybirtokokon. A telepített falvak jellegzetessége, hogy mérnökök által készített tervek alapján keletkeztek, ennek megfelelően utcahálózatuk szabályosabb elrendezésű, mint a régi kertes településeké.⁶ Tard a XVIII. század legelején (1701) népesedett újra, a lakosok közt jelentős számú idegen ajkú – döntően ruszin – telepessel.⁷

Dél-Borsod tájain a kétbeltelkes (= kertes) települések a jellemzőek (pl. Ároktő, Gelej, Igrici, Mezőcsát, Mezőkeresztes, Mezőkövesd, Mezőnagymihály, Szentistván, Tiszatarján stb.). A kétbeltelkes, lakó és gazdasági egységekre (= ólas kertekre) különülő települések az ősi állattartó életformával függnek össze. A településeket – a nagyállattartó gazdálkodásnak megfelelően – egy belső legelő, majd egy keskenyebb szántóföldi zóna után a külső legelő övezte. A belső legelő a kezesség tartására szolgált, míg a külső legelőn rideg állattenyésztés folyt.⁸ Az itt élő parasztcsaládok két különálló telekkel rendelkeztek, mintha a beltelek kettévált volna: az egyik rész a falu közepén, a másik a szélén állt. Az első kisebb telek volt, rajta állt a tulajdonképpeni lakóház, melyet a múlt század közepéig még sövényvel vagy deszkafallal sem kerítették be. A másik telek, a kert, ennél nyolc-tízszer nagyobb volt. Itt álltak az istállók, itt raktározták a takarmányt, a farönköket, a

**Tard településszerkezete
a XVIII. században**

(Közlő: Györffy István, 1943. 99.)

4. TPH. közlése.

5. Lásd a Tard a középkorban c. fejezetnél.

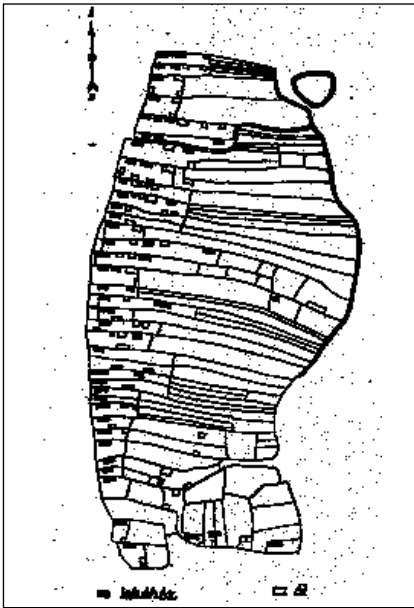
6. Kulcsár, 1976. 28–29.

7. Veres, 1984. 27–34.

8. Frisnyák, 1995. 21–22.

szalmát és a kukoricaszárat. Itt végezték a jellegzetesen paraszti munkákat, pl. a cséplést, a rostálást. Ezeket a kerteket már elválasztották egymástól, gyakran szárított trágyából emelt fallal. A lakóházakban (a falu központjában) a legutóbbi időkig csak az asszonyok, a gyerekek és az öregek tartózkodtak. A férfiak általában az istállókban aludtak.⁹

Néhány bükkaljai faluban és a Hejő-völgyben a fentiekkel ellentétben a szalagtelkes falvak különböző típusai alakultak ki. Tard is ezek közé tartozik.¹⁰ Györffy István 1926-ban Tardot a szalagtelkes belsőségű, hátsó végén szerűvel, külön fekvő kertség nélküli falvak közé sorolta. Tardhoz hasonló településformája volt a környéken Cserépfalunak, Novajnak, Ostorosnak, Négyesnek, valamint távolabb Mályinak, Ládházának, Hejőbábának, Hejőkeresztúrnak, Hejőszalontának, Hejőkürtnek, Tiszababónának és Sajóörösnek.¹¹

Szalagtelkek Tardon a XVIII. század végén

(Közi: Györffy István, 1943. 117.)

A szalagtelkes falvaknál adva volt egy út, amely mellé a házak épültek. Tardon ennek az utcának (utóbb két utcának) a nyomvonala megegyezett a Tardi-patak folyásával, medrével. Az első utcák a partos, magasabb háthelyeken alakultak ki. Jellemző a falura, hogy a házak és a kerítések valamivel az utcaszint felett vannak, és a homlokukkal állnak kifelé. Az egyszerű településforma – két sor ház a két út mellett – az idők folyamán tovább fejlődött. Új utcák nyíltak, s a település ún. utcás vagy sorházas szalagtelkes falvak közé sorolható. A Kossuth, a Rózsa F. és a Rákóczi utca némi párhuzamos utcás jelleget kölcsönöz a falunak. A később épült utcák részben már felhatolnak a dombokra. Az első település központja a bizonytalan építési idejű régi templom lehetett. Ez a mai római katolikus templom környékén, a jelenlegi Béke út egy részén és a patak jobb oldalán alakulhatott ki. A szűk völgy beépítésének következménye a zsúfoltság, valamint a keskeny szalagtelkek létrejötte. A telkek méretei a csekély szélesség és a nagy telekmélység jegyeit viselik. Az egyes telkek szélessége 10–12 méter, melyhez helyenként 280–300 méter telekmélység társul. A települést nyugatról és keletről szegélyező dombvonulaton pincesorok alakultak ki.¹²

9. Hollander, 1980. 16.

10. Fügedi, 1997. 114–115.

11. Györffy, 1943. 97–99. ill. Györffy által tervezett térkép uo.

12. Stefán, 2002. 61.

A település XVIII. századi faluképéről az 1777-ben készült térkép segítségével alkothatunk képet. A község ekkor még a Kohári grófoké volt, majd házasság folytán a Szász-Coburg hercegeké lett. A színes, rajzokkal illusztrált térkép készítője Dvorzacky Ferenc Antal uradalmi földmérő volt. Tard belterületét, kertjeit, házait ábrázolja a lehető legrészletesebb formában. A térkép nyugati tájolású, amit a 16 ágú szélrózsa mutat. Mintegy 100 számozott telket és benne 150 épületet ábrázol, melyeket színük szerint tudunk megkülönböztetni a bal oldali jelkulcs segítségével. A sorban elsőként kékeszölddel színezett egyházi (templom, parókia, harangláb), majd sárgászöld színű uradalmi, pirossal és feketevel színezett úrbéli telkeket, sárga színű kerteket, végül pedig barnával színezett nemesi telkeket találunk. A térkép által megnevezett kismanesek a megfelelő parcellában jelezve vannak: Csató Jakab, Gáti Jakab és János, Alattyani György. Felül és a jobb szélén sárgával színezett kertekben Varga Mihály és Kezi György nevét olvashatjuk. A betűkkel és a számokkal jelölt telkek birtokosait a térképhez tartozó jegyzék tartalmazza. A falut a patak és a középpontján keresztbe átmenő Eger–Miskolc közötti országút négy részre osztja. A patakon középen és bal oldalt fahidat, a felvégen gyalog bürüt látunk. A miskolci útnál kereszt áll, az egrinél kőoszlop. Az utóbbi közelében vannak az uradalmi épületek, korcsmák és a temető. Bal oldalt áll a kőfallal kerített templom keresztel, lelkészlakokkal. A házak véggel állnak a falu belseje felé, ezek mentén a földmérő a telkeket egyenes vonallal határolta el. A térkép készítője a patak mentén húzódó széles térségen kettős vonallal rajzolta meg az utakat. A házakhoz hosszanti telkek csatlakoznak. Bár a falu a dombok közt fekszik, domborzatábrázolásnak semmi jele nincs. Ennek oka egyrészt, hogy az úrbéli térképeken ez megengedett volt, másrészt a domborzatábrázolás komoly szakértelmet és rajzkészséget követelt, melyet sokan nem tudtak elsajátítani.¹³

A telkek beépítettsége nagymértékben attól függ, hogy milyen különböző funkciójú épületek, épületrészek találhatóak rajta, és ezek hogyan kapcsolódnak, épülnek össze. A megye ebből a szempontból két jellegzetes részre különül. Délen, mint az Alföldön általában, egy nagyon fontos építmény, a csűr ismeretlen. Ugyanitt a települések egy része egykor kertes volt, tehát a gazdasági épületek, az istállók a település más részén álltak, mint a lakóházak. Ez az elkülönülés a nem szálláskertes helyeken is tapasztalható, az istálló nem a lakóépület folytatása, hanem külön épület. Északon a lakóház és az istálló egy fedél alatt van, és a telkek jellegzetes építménye a csűr. A kis települések eredetileg egyetlen, valamilyen patakot, vízfolyást követő utcájára merőleges, viszonylag keskeny, a hosszú telkeket hátul gyakran a csűrök zárták le.¹⁴

13. Papp-Váry-Hrenkő, 1990. 132–133. A tardi térképet puttók helyett parasztlányok színes képe díszíti. Az indákkal körülfont címeret felett ülő lány sarlót és búzakévéit, a rózsákkal díszített hajú lány pedig gyümölcskosarat tart, mellyel a termékenységét, a bő termést jelképezi. Alul pihenő juhokat, jobbra a hegyoldalon riadtan menekülő szarvasmarhákat látunk. Jobbról az uradalmi majorság (Nagymajor) felől érkező, veszélyes áradásairól hírhedt patak forrását megszemélyesítő istenség ül. A térkép úrbéli szabályozás céljából készült, a falu egész határát tartalmazó sorozat harmadik számú lapja. Lásd a belső borítón.

14. Fügedi, 1997. 115.

Utcarészlet 1906-ból

(MNM. F. 7950. *Bátky Zsigmond*)

merőleges gerincű csűr mögött találjuk sokszor a nyomtatás munkahelyét, a szérüt, ahol lóval nyomtattak. Ez azonban a kertes település nyomtatási módja. A szalagtelkes, csűrös település ugyanis a cséphadaróval való cséplés igazi területe, s a cséplés tulajdonképpeni helye a csűr vagy a pajta középső nyílt tere.¹⁵ Általában a telkek utcai homlokzatvonalán előkert nélkül, vagy kisebb előkerttel, az északi telekhatáron található a lakóház, biztosítva az udvar déli fekvését. Számos telken a család fiatalabb tagjai a szülők háza mögött, attól 5–10 méterre újabb lakóházat építettek. 1889-ben olyan telek is volt a faluban, amelyen hat darab ház helyezkedett el.¹⁶

A falu látképe 1934-ben

(MNM. F. 232521. *Győrffy István*)

A lakóházakat sokáig nem határolták el kerítéssel, csak árokkal vagy sövényvel. Nem volt kerítés a csűr mögötti kertek között sem, úgyhogy a kerteken keresztül a tizedik gazda kertjére is el lehetett menni. Voltaképpen csak az egymáshoz zárkózó csűröket kötötték össze kerítéssel, hogy az aprójószág ne tódulhasson a kertekre. A léckerítés csak a XIX. század végétől kezdett lassan szokássá válni.¹⁷ Az utcai kerítések is a jellegzetes tardi ízlést tükrözik. A színes homlokzatok az utcakép elengedhetetlen kellékei.

15. Győrffy, 1943. 116–117. és Győrffy által tervezett térkép uo.

16. Stefán, 2002. 63.

17. Győrffy, 1943. 116–117. ill. MNM. F. Tardra vonatkozó fényképei.

Külön érdekessége a tardi telekkialakításnak, hogy a kutak általában az épület utcai homlokvonala előtt, az előkertben helyezkednek el.¹⁸

Belupszky Pál az elmondottakat összefoglalva a községet a szabályos parasztfalvak közt említi meg. Ilyen ősfalvak a zárt, félreeső vidéken alakultak ki „háborítatlan”, folklorisztikus örökséggel (pl. a matyó falvak, a palóc Hollókő, a sárközi Decs stb.).¹⁹

A XVIII–XIX. századi települési rendben nem mutatkoztak a társadalmi elkülönülés jelei, noha tudjuk, Tard sem nevezhető homogén falunak. A kis számú nemes és a parasztok házai egymás mellett álltak. Az 1771-ben elkészített urbárium adatai szerint az úrbéresek beltelkeinek nagysága 0,5–2 pozsonyi mérő között mozgott. Az úrbéres belsőségek összterülete 122 pozsonyi mérőt tett ki.²⁰ (1 pozsonyi mérő kb. 1 kat. hold.) A telkek osztódása a következő évszázadban állandósult. 1851-ben a település belsőségének nagysága 215 hold volt.²¹

Tardi udvar 1934-ben
(MNM. F. 232521. Györffy István)

A Horty-korszakban végrehajtott, Nagyatádi-Szabó István nevével fémjelzett föld- és házhelyosztás lehetővé tette a falu belterületének növelését. Először 1922-ben kaptak 400 négyszögöles házhelyeket az igénylők a községi apaállatok eltartására szolgáló területen, az ún. Fűzfalapon és a Fülök-dűlőben (11 kat. hold 200 négyszögöl). 1925-ben ennek folytatásaként döntően a Szász-Coburg hitbizományi birtokból (407 kat. hold 1056 négyszögöl) és a községi jegyzői javadalomból (9 kat. hold 208 négyszögöl) kisajátított, egyenként 300 négyszögöles telket kapott 66 tardi lakos az ún. Kender-földeknél. A házhelyhez jutottak névsora: özv. Iváncsi Jánosné született Ficere Katalin, Orosz István és felesége Pongó Mária, Molnár András és felesége Orosz Júlia, ifj. Kovács József és felesége Király Apollónia, Szemán József és felesége Burján Erzsébet, Gál János és felesége Vajda Erzsébet, Duzsa Dezső és felesége Galambos Margit, Molnár Ferenc és felesége Gomány Erzsébet, Komáromi Dezső és felesége Orosz Erzsébet, Juhász András és felesége Duzsa Anna, Ináncsi László és felesége Ináncsi Jolán, Lukács János és felesége Kis Katalin, Pintér Lajos és felesége Csató Rozália, Csirmaz István és

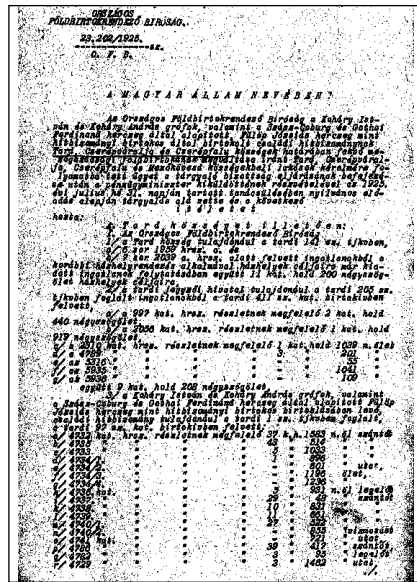
18. Stefán, 2002. 55.

19. Belupszky, 1999. 192.

20. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. I. 311.

21. Fényes, 1851. II. köt. 178.

felesége Hajdu Margit, özv. Tóth István-
né született Stefán Júlia, Dajka János és fe-
lesége Pelyhe Piros, Berec István és fe-
lesége Zöld Margit, ifj. Körömi András és
felesége Ináncsi Anna, Nagy Imre és fele-
sége Német Veron, Pap András és felesé-
ge Éliás Júlia, Androvics János és felesé-
ge Juhász Anna, Tóth József és felesége
Pelyhe Anna, Spisák János és felesége
Spisák Katalin, Hideg János és felesége
Ficere Júlia, Ordas József és felesége
Ináncsi Margit, Hajdú József és felesége
Gál Margit, Prokai Sándor és felesége
Lakatos Margit, Kis János és felesége
Ficere Erzsébet, Novák László, Tóth De-
zső asztalos, Birinyi József és felesége
Szabó Anna, id. Tihanyi Gyula és felesé-
ge Bán Katalin, Csató Balázs és felesége
Lévai Erzsébet, Jászberényi Dezső, Csá-
szár Lajos, Kopper Erzsébet, Orosz Már-
ton és felesége Pelyhe Erzsébet, Hegedűs József és felesége Galambos Mária, ifj.
Pecsmány István és felesége Szemán Anna, Balog Pál és felesége Király Mária,
Gomány Miklós és felesége Pap Erzsébet, Karkus István és felesége Földi Anna,

A tardi 1925-ös házhelyrendezés bírósági ítéletének részlete
(B.-A.-Z. M. Lt. VII. 10. 905/b.)

Utcarészlet 1934-ből
(MNM. F. 159020. Győrffy István)

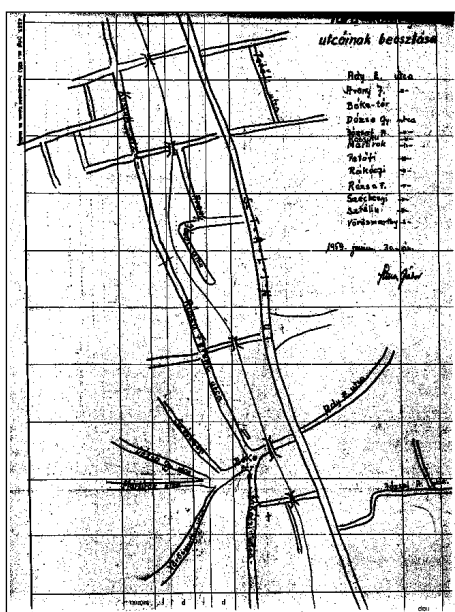
özv. Tót Jánosné, Gál János és felesége Nagy Anna, Molnár Tamásné született Ádám Katalin, Körömi József és felesége Spisák Mária, Dusza Balázs és felesége Pelyhe Anna, Üveges János, Molnár László, Baranyi András, Csató Lajos, Pelyhe György, Jó István, Dudás András, özv. Lakatos Sámuelné született Szemán Erzsébet, Dusza László, Pelyhe Károly, Hennyi Mihály, Stefán Lőrinc, Dusza Pál és felesége Pelyhe Júlia, Jó Kálmán és felesége

Merész Erzsébet, Böcskei János rokkant, Varga András és felesége Nagy Margit, Galambos László és felesége Molnár Katalin, Dusza Tamás és felesége Pelyhe Mária. Szokoly Gyula főjegyző 400 négyszögöles telket kapott.²²

22. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 10. 905/b. Tard földbirtok-rendezési ügye 1925–1926.

Mire a telekkönyvezés megtörtént, jelentős változás állt be a házhelyek tulajdonjogában. (Ez legtöbbször azt jelentette, hogy a fentebb említettek kapták a házhelyeket, de azt gyermekükre, feleségükre stb. telekkönyvezték. Az is előfordult, hogy az időközben elköltöztek házhelyét másnak adták ki. Ezt azonban nem áll módunkban végigkövetni.)²³ 1927-ben a házhelyrendezést lezárandóan, a község utcáiról ún. szabályozási térképet készítettek, ami sajnos nem maradt fenn.²⁴

A II. világháború után újabb házhelyeket alakítottak ki. Ez az 1945-ös földosztáshoz kapcsolódik, ami egészen 1948-ig elhúzódott. Az új lakóházak is az

**A község utcáinak beosztása
1959-ben**

(B.-A.-Z. M. Lt. XXII. 975/a. 2. d.)

ÉNy-Dk-i irányú főtengelyhez csatlakoztak, meghosszabbítva a fő közlekedési utat, az eredeti településszerkezetet.²⁵

A szocializmus évtizedeiben a korábbiakhoz hasonló nagyságú házhelyrendezésre már nem került sor, de egyes utcák bővültek, a nagyobb ingatlanok megosztásával új porták jöttek létre, rajtuk új házak épültek. 1945 után nyílt meg a Béke út 255–361 és 124–238. számú része, a Kossuth, az Arany János és a Petőfi utca.²⁶

A belterülethez csatlakozik széles övben a falu határa: a legelő, a dűlő, a rét, a szántó, a mező és az erdő. A határ kialakulása hosszú, céltudatos munka eredménye volt. Tard növekedése, a lélekszám emelkedése újabb területek elhódítását tette szükséges-

23. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 10. 905/b. Tard földbirtok-rendezési ügye 1925–1926. ill. IV. B. 819. 1283/1922. és 3015/1925.

24. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 201. és 811/1927.

25. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 1761/1948. és 1413/1949.

26. TPH. közlése.

megújították. Ez a helyi elöljáróság feladata volt, de a határbejárásokon többen a település és a szomszédos falu lakói közül is részt vettek, sőt sok esetben a járási szolgabíró is jelen volt.²⁷

Falurészlet 1961-ből
(MNM. F. 155881. Erdélyi Zoltán)

1851-ben e településhez tartozó határterülete 9142 kat. holdat tett ki.²⁸ Tard közigazgatási területének nagysága a későbbiekben csökkent. 1895-ben már csak 7509 kat. hold kiterjedésű volt a tardi határ.²⁹ A szomszédos települések lakóinak földigényét a XX. század első felében – főleg

1945-ben – részben tardi földekkel elégítették ki, ami tovább apasztotta a községhez tartozó közigazgatási területet.³⁰ Határkiigazításra került sor 1946-ban Tard és a szomszédos Cserépváralja település között, amikor kisebb területeket Cserépváraljához csatoltak.³¹ 1952-ben, a lefolytatott tagosításokhoz kapcsolódva földcserékre került sor Tard, Bogács, Tibolddaróc, Cserépfalu, Cserépváralja és Mezőnyárad községek között.³² Ezt követő határmódosításról nem tudunk. Tard közigazgatási területe 1990-ben 4049 hektárt tett ki. 2002-ben a község közigazgatási területéből az I. sz. külterület 3715 hektár 5931 m², a II sz. 128 hektár 2005 m², a belterület 205 hektár 5223 m².³³

A közlekedés, az infrastruktúra fejlődése

Az infrastruktúra szó alatt a gazdaság, a polgári élet működésének előfeltételeit biztosító eszközök; a lakásállomány és a legkülönbözőbb szolgáltatások (művelődésügy, közlekedés, közművek, hírközlés, egészségügy, kereskedelem stb.) meglétét és ezek hálózatát értjük. Alább e kérdéskör néhány jellemző sajátosságáról lesz szó.

A közlekedés minőségét, az utazás lehetőségét, kényelmét, időtartamát stb. az utak állapota jelentősen befolyásolta. Korabeli utazók leírásaiból tudjuk, hogy az utakon lehetetlen állapotok uralkodtak. Szekérrel azok voltak jobban járha-

27. Lásd a Tard a középkorban c. fejezetnél.

28. Fényes, 1851. II. köt. 178.

29. Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870–1970. Földterület é. n., 110.

30. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 10. 905/b. Tard földbirtok-rendezési ügye 1925–1926.

31. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 2332/1946.

32. Krajnyik, 1963. 26.

33. Az 1990. évi népszámlálás B.-A.-Z. m. adatai, 1992. 306. ill. TPH. közlése.

tók, amelyek köves terepen vagy a domboldalak magasabb térszínein húzódtak, ahol az út a völgytalpon, a domboldalon, erózió által sújtott felszínen, valamint sűrű erdőben haladt, ott általában a rosszabb minőségű szakaszok domináltak, amelyek – különösen csapadékos idő vagy hóolvadás idején – nehezen vagy egyáltalán nem voltak járhatók. Ebben később sem igen történt változás.

Borsod megye fő útját már 1067 körül említik; ez a Szihalomból Csabára vezető út. A csabai útból Olaszegyháza táján elágazott egy nagy út, amely a vásárral rendelkező Szalontán át vezetett Muhi felé, ahonnan továbbmenve egyrészt át lehetett kelni Zemplénbe, másrészt Ónodon és Alsószolcán át Abaújba. A tatárjárás után Szalonta vásárhely jellege megszűnt, s ekkor a Szihalom–Muhin átvezető országút a Hejő, a Bód és a Keresztúr közötti hídon át vezetett. A Pesti-révtől induló – a különböző gazdasági tájakat összekapcsoló – nagy út (= via magna) évszázadokon át Mezőkövesdet és Ónodot összekötve Tardtól délre húzódott. Ez utóbbi út Muhi térségében elágazott: a Sajó, a Bódva és a Hernád völgyében haladt tovább a Felvidék bányavárosai és kereskedelmi központjai felé. Egy másik elágazás Tokaj-Hegyaljára vezetett, ahol a tokaji Tisza-rév (-híd) alkotta az észak-magyarországi közlekedési hálózat egyik legenergiusabb pontját.³⁴

Az Eger felől Miskolcra vezető országút a középkorban Ostoroson, Noszvajon és Tardon vezetett keresztül, majd Ábrányon, illetve Harsányon át vitt tovább Miskolc irányába. A XVIII. században a kiépülő postajáratok megszervezésével a dél-borsodi főútvonalak módosultak. A szatmári béke (1711) után kiépült posta legfontosabb észak-keletmagyarországi útvonala a hagyományos középkori útvonalon, Ónodon és Szerencsen keresztül vezetett Tokajba, majd onnan Kassára. A postajáratokból Miskolc és Eger évtizedekre kimaradt. Ezt felismerve a Kamara az 1760-as években Kassáról Miskolc és Eger felé kívánta bővíteni a vonalat. A Kassát Egerrel összekötő új posta első miskolci állomása 1790-ben nyílt meg, Kassáról Hidasnémeti, Forró és Szikszó érintésével ért el Miskolcra, ahonnan Harsányon keresztül haladt tovább a középkori egri úton Tard felé, majd az útvonal módosítása után Mezőkövesd érintésével lehetett Egerbe jutni. Borsod vármegye jegyzőkönyve tanúsága szerint a Harsányon túli útszakasz ősszel és tavasszal nehezen volt járható, biztonságosabbá tételéhez új hidakra lett volna szükség, ezért a postajárat áttevődött Kövesd és Emőd felé.³⁵

A régi utakat nem építették, hanem a rajta közlekedő szekerek kerekei „táposták ki”. A kisebb folyókat, patakokat cölöpös fahidakkal ívelték át, míg a szélesebb folyókon átkelők a gázlókat, nagyobb vízálláskor a réveket használták. Az alaphálózatot képező utakhoz helyi (bekötő) utak csatlakoztak. Tardon a dűlő(föld) utak sugárszerűen ágaznak el a belterülettől a községhez tartozó mezőgazdasági területek felé. A külterületeken ezeket közel párhuzamos irányú további dűlőutak kötik össze, jó összeköttetést biztosítva a mezőgazdasági terü-

34. Györffy, 1963. 747. ill. Frisnyák, 2000. 18.

35. Dobrossy, 2000. 59–60.

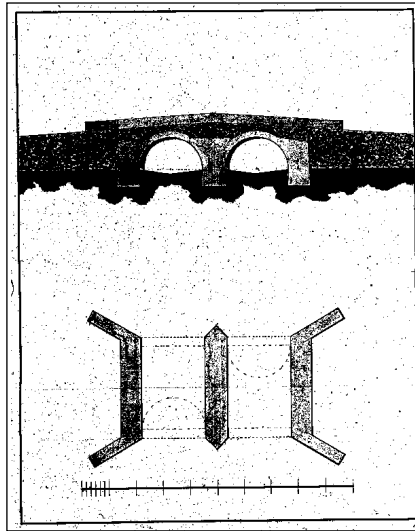
letek és az alsóbb fokú központjai felé (Nagymajortanya, Ágostontanya, a Mezőkövesdhez tartozó Fülöpmajor és a Klementinamajor).³⁶

A faluban, a Lator-patakon átívelő hídról először a XVII. századból értesülünk. A vármegye a megrongálódott hidat 1690-ben felújította.³⁷

1823-ból arról tudunk, hogy Tard határában nyolc híd volt, amit az árvizek szinte minden évben megrongáltak. Rendbehozatalukhoz a vármegyétől kértek segítséget. *„Helységünknek erdeje nem lévén, azoknak conserválása tetemes költségünkbe kerül, és az adózó népnek szegénysége miatt azoknak megigazítására elégteleneknek látjuk magunkat, ugyanezért alázatosan esedezünk, hogy mivel helységünkön keresztül menő út valóba egy az legnagyobb országutak közül, máltóztasson a tekintetes ns. ugy. ezen felépítésébe s azoknak conzerválásába segedelmünkre lenni, mivel ezen hidaknak felépítésére magunkat tellyes lehetetleneknek látjuk és több helyütt, az hol az hidak elromolva vannak az urbáriális földünkön kintelenek az utasok vetésünket nagy megrongálásukkal letapostatni ...”*³⁸

A tardiak panaszára a vármegye 1824-ben egy vizsgálóbizottságot küldött a helyszínre. Jelentésükből a korabeli tardi hidak állapotáról kapunk képet. E szerint a falu közepén állt egy rozoga fahíd, amelynek hossza 7, szélessége 3, magassága 1 öl volt. Ugyancsak az országúton volt még két híd. Az egyik a Száraz völgyben, a daróczi határnál (szélessége 4,5, mélysége 1,5 öl), a másik a Bikk völgyben, 2 öl széles árok felett. A Darócsról Bogácsra vezető úton a mérnökök a tardi határban három hidat találtak. Egyet az Akasztófánál, egyet az urasági majornál és egyet azon túl, Bogács felé. Ezek közül a középsőt az uraság építette, s azt a helység volt köteles rendben tartani. A falu két végén két fahíd állt, amit csak a tardiak használtak.

1823-ban a hidakat ért árvízi pusztításról a jegyzőkönyv a következőket jegyezte le: *„Hogy a Miskolczi Egerbe menő országúton a Tard helyége közepén állott hidat a víz átalján fogva el rontotta s elhordotta, és most már a comunicatióknak fentartása végett az árokba tsak köveket hordottak a lakosok. A Bogácsra vivő úton az Akasztófánál volt hidat a víz szinte elseprete, a más ugyan ezen úton található két hidakat ugyan megbolygat-*

A falu közepén lévő egykori kőhíd mérnöki rajza 1824-ből

(B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 3969/1824.)

36. Stefán, 2002. 61.

37. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A 501/c. XIV. 485. o.

38. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 3969/1824.

*ta, de már ezek helyre hozattak. A falu két végén volt két hidak, hasonlóan a víz prédájává lettek.*³⁹

A vármegyei vizsgálat igazolta a tardiak panaszát, s az út fontossága, a tardiak szegénysége miatt javaslatot tett a falu közepén lévő híd azonnali, az országúton található két híd jövő évi rendbetételére, ami 1825-ben megvalósult. Ekkor épült meg a falu közepén az 1960-as évekig meglévő kőhíd.⁴⁰

A korabeli utak sanyarú állapotát hangsúlyozza az 1780-as években végrehajtott első katonai felmérés. Kivételt csak az egrri országút jelentett. Tardot ugyan – valamilyen oknál fogva – nem említik, de a szomszédos települések útajairól szóló leírás említi a falut. Cserépről a következőket jegyezték le: *„Az út Kácsra az erdőn át nagyon rossz minőségű, és csak könnyű fuvarral használható. A Sás hegy két oldalán lévő utak is olyanok, mint az előzőek. Egy rossz út is visz hegyen át, és azon sem lehet semmilyen fuvarral közlekedni. Az út, ami a mezők mentén visz Tardra, jó, és a szükséges hidakkal ellátott. Az, amelyik a kastélytól a szőlőhegyeken keresztül a tardi majorra megy, ugyanolyan jó.*⁴¹

Rendszeres útépitési munkálatokat csak a kiépülő postahálózat útjain végeztek. Az ilyen utakra – mint fentebb láttuk – a vármegye figyelt oda; az ő feladata volt az utak, töltések lehetőség szerinti jó karban tartása. Az ezzel kapcsolatos munkák elvégzése a faluban élők vállára nehezedett.

Az utak építésének és karbantartásának sürgető gondja az árucseré, a kereskedelem fejlődésével szoros összefüggésben jelentkezett. Az 1890. évi I. törvénycikk, amely az utak építésének és karbantartásának a rendjét szabályozta, a legmagasabb jogállású – tehát tartósabb és jobban karbantartott – útnak az állami utat tartotta. Ez alatt voltak az úgynevezett törvényhatósági (megyei) utak. A községi közlekedési, úgynevezett vicinális utak a szomszédos települések közötti kapcsolatot biztosították, illetve a magasabb rendű utakhoz való csatlakozást tették lehetővé. Ezen utaknak jórészt még a XX. század első felében sem volt szilárd burkolata, s fenntartásuk a falvaktól komoly anyagi áldozatot követelt. Az utak állandó javítgatása a fuvarozással foglalkozó helybelieknek jövedelem-kiegészítést tett lehetővé. 1916-ban a Tard és Cserépváralja közötti vicinális utat tették rendbe.⁴² Az egész utat 1923-ban kővel feltöltötték.⁴³ Ezen az úton 1928-ban is nagy felújítások voltak.⁴⁴ Az utat két oldalt végig akácfák szegélyezték.⁴⁵ A Tard–Cserépváralja vicinális út a budapest–zborói útba torkollott.⁴⁶ A Mezőkövesd felé vezető műutat az 1930-as években építették ki.⁴⁷

39. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 3969/1824.

40. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 3969/1824.

41. Csorba, 1990. 70.

42. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 11182/1916.

43. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 5814/1923.

44. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 627. és 6773/1898.

45. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 82/1925.

46. Halmay–Leszih, 1929. 683.

47. Szabó, 1986. 112.

A település belterületének útjai a XX. század első felében – a kényszerű javítgatások ellenére – mindvégig nehezen voltak járhatók. 1952-ben a község leghosszabb, 2 km hosszú főútját nem először próbálták rendbe tenni társadalmi munkában. Az önkéntes munkafelajánlások azonban egyre csökkentek, mire a helyi tanács kirendelés útján kötelezte a lakosokat az úthoz kő és kavics szállítására. Végso megoldást azonban ez sem hozott.⁴⁸ 1958-ban az Észak-Magyarország napilap így írt a tardi utakról: „Csak egy változatlan a faluban, a

A Rákóczi utca

(Fotó: Kovács Zs.)

sár! A feneketlen sár! Ha nem vigyáz az ember, becsap a csizma szárán! Bár az útszélén már ott púposodnak a kőrakások az útépitéshez...⁴⁹

1958 nyarán a község mintegy 6 km hosszú bekötőútját félmillió forintos költséggel, új kőburkolattal látták el.⁵⁰

A Rózsa Ferenc és a Rákóczi utca nagy pocsolóit eltüntették, az

akkori Béke tér kiépítetlen részeit 1959-ben feltöltötték.⁵¹ 1960-ban a tanácselnök e területen az eredményeket így összegezte: „A bekötő út megépítésével a vizes árkok is rendezve lettek, így az addigi víztócsák esős idők alkalmával ki lettek küszöbölve. A községi tanács jó munkáját dicséri az is, hogy az állami útépitési v-on keresztül a községhez tartozó Rákóczi utat, amely azelőtt járhatatlan volt, 900 méter területen makadám útra építette át.”⁵² 1965-re a rossz, nehezen járható utakat a település más részén is kijavították. A lakóházak egy része elé járdát építettek.⁵³

A település belterületének útjai jórészt csak a XX. század utolsó évtizedében kaptak szilárd burkolatot. A Béke és a Rózsa Ferenc út után a Rákóczi út 1992-ben lett leaszfaltozva. A többi út közüzalékkal leszórt- vagy földút volt. 1988-ban a lakosság összefogásával, társadalmi munkában épült meg a Béke utcában a 4,5 km hosszú járda. 1994-ben újabb járdák épültek.⁵⁴ Az aszfaltburkolat nél-

48. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 1. d. 1952.

49. ÉM. 1958. ápr. 4. 8. p. szept. 30. 3. p.

50. ÉM. 1958. szept. 30. 3. p.

51. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 1. d. 1957–1959. Kisebb mocsaras területek lecsapolására, utak vízmentesítésére korábban is sor került. Ilyen alkalomról tudunk 1911-ben, 1914-ben, 1924-ben és 1925-ben. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 1886/1911., 1787. és 2272/1914., 6226/1924. és 1740/1925.

52. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 2. d. 1960.

53. ÉM. 1965. 267. sz. 6. p.

54. Vajdovicsné, 1992. 41.

küli utak 1994-ben, majd az 1990-es évek második felében kaptak aszfaltréteget. A falu hídjait 1978-ban építették újjá.⁵⁵

A kapitalista gazdaság tőkés átalakulásának egyik előfeltétele a korszerű infrastruktúra-rendszer megteremtése volt. Ebben nagy előrelépést jelentett egész Borsod megye számára a kiépülő vasúthálózat, ami által javultak az értékesítési és szállítási lehetőségek. (A Miskolc–Budapest közötti vasútvonal 1870-ben nyílt meg.)⁵⁶ Ebből Tardnak nem sok haszna volt. A mezőkövesdi vasútállomás elég messze volt ahhoz, hogy a vasúti közlekedés, az azon át bonyolítandó áruszállítás napjainkig ne váljon meghatározóvá. Mind a személy-, mind a teher-
szállítás Tardon mindenkor a közutakra terelődött. A lakosok utazási igényeinek kielégítésében a szekereknek, fogatoknak, az 1950-es évektől az autóbusz közlekedésnek volt, napjainkban a személygépkocsiknak van döntő szerepe. A buszjáratok azonban mindenkor ritkák voltak. Az 1950-es évek végén csak napi két autóbuszjárat érintette a falut.⁵⁷ 1993-ban is csak napi hét.⁵⁸ Vonatra, más autóbuszra Mezőkövesden lehetett/lehet átszállni.

Tard közlekedési viszonyai mindenkor a kedvezőtlenebbek közé tartozott. Ezen gyökeres változást, fejlődést a 2002-es átadás előtt álló, Bogács felé megépített új út hozhat, mely vélhetően a Miskolc–Eger közötti közúti közlekedés egyik új útvonala lesz. Ez a régi földút nyomvonalán halad keresztül a két település között, mintegy 2,7 km-en.

A közlekedés gördülékenyebbé tételét célozta meg a Tard–Cserépváralja közötti műút teljes felújítása, és az az intézkedés, amely Cserépváralja községgel közösen csuklós autóbuszjárat indítását és buszforduló építését indítványozta. Ezt a lépést a buszjáratok zsúfoltsága indokolta. A község négy új fedett buszmegállójának megépítésével (2001) tovább javultak a távolsági közlekedés feltételei.⁵⁹

A község és a környező települések fejlődéséhez – mint korábban láttuk – a postahálózat XVIII. századi kiépülése is hozzájárult. Tardon már a 1790-ben volt

Buszmegálló a falu szélén

(Fotó: Kovács Zs.)

55. TPH. közlése.

56. Fata, 2001. 49–50.

57. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 1. d. 1957.

58. Vajdovicsné, 1992. 23.

59. ÉM. 2001. ápr. 11.

postaállomás, amit az egri postamesterség – annak távolsága miatt – át akart helyezni Emődre vagy Kövesdre.⁶⁰ Az elképzelés 1794-ben megvalósult, a tardi postaállomást Kövesdre helyezték át. Postamester vezette postahivatala az 1860-as években lett újra a falunak. 1911-ben Sályba akarták áthelyezni, de erre nem került sor.⁶¹ A posta tradicionális szerepköre 1861-től a táviratközléssel, 1888-tól a távbeszélő szolgáltatással bővült. Ezek a XX. század elején Tardon is megjelentek. Telefonja 1937 előtt lett a községnek.⁶²

A településen a villamosítást későn, csupán az 1958-as VB határozattal kezdték el, és 1960-ban fejezték be.⁶³ Az utcai közvilágítás első korszerűsítése 1989–1990-ben valósult meg. A Béke és a Rózsa Ferenc úton halogén izzókra cserélték a hagyományos izzókat.⁶⁴

A vízi közmű munkálatainak elkezdésére 1979-ben, átadására 1981-ben került sor. A 11 900 méter hosszú közkifolyós rendszer 33 utcai kifolyóval épült meg. 1985-ben 264, 1990-ben 352 lakás csatlakozott a hálózatra. A csak udvari kifolyóval rendelkező lakások száma akkor még 45 volt.⁶⁵

A vezetékös gázberuházás 1993-ban valósult meg, a szennyvízcsatorna-hálózat munkálatai 2002-ben zajlanak. A munkálatok során 6500 méter hosszú nyomóvezetékét fektetnek le, amin keresztül a gravitációs csatornahálózat a bogácsi tisztítóhoz fog csatlakozni.⁶⁶

1993-ig telefonnal csak az orvos, az iskola, az önkormányzat és a közületek rendelkeztek. A távközlési beruházás ezen a szegényes telefonellátottságon változtatott. Mobil telefontulajdonosok igényét elégíti ki a nemrégiben átadott Pannon GSM torony, ami lehetővé teszi, hogy ne csak a magasabb térszíni helyekről lehessen telefonálni.⁶⁷

A két világháború között a községnek a Tardi Hitelszövetkezet mellett a „Hangya” és 3 szatócs boltja volt.⁶⁸ A négy kereskedő üzlet közül egy volt a Hangya Szövetkezeté, egy zsidóé, egy baptistaé. A vásárlók nagy része a szövetkezet és a baptista kereskedő boltja között oszlott meg. A zsidónál és a másik kereskedőnél már kevesebben vásároltak. A falu kisszámú értelmiségi rétege a szövetkezeti boltot részesítette előnyben. Ezekben a boltokban döntően különféle háztartási cikkeket, kevésbé élelmiszert vásároltak. Kocsma – a szónak hagyományos értelmében – nem volt Tardon. A férfiak be-betértek a szövetkezetbe egy-egy kupica pálinkára, de nagy ivások ott sem folytak. A gazdák a szomszédok társaságában otthon fogyasztották el a házilag megtermelt borukat.⁶⁹

60. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 2418/1790. és 251/1793. ill. Kamody, 1985. 141.

61. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 1463/1920. ill. Magyarország helységnévtára 1873. és 1898, 1327. ill. 708. ill. Kamody, 1985. 141.

62. Helységnévtárak adataiból.

63. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. b. 1958–1960.

64. Vajdovicsné, 1992. 17.

65. Vajdovicsné, 1992. 14–16.

66. Stefán, 2002. 74.

67. Stefán, 2002. 74. ill. TPH. közlése.

68. Csikvári, 1939. 154.

69. Szabó, 1986. 65–69.

A II. világháború után számszerűleg a bolthálózat sokáig nem növekedett. 1961-ben négy szövetkezeti bolt (2 vegyesbolt, 1 italbolt és 1 húsbolt) kereste a vásárlók kegyét. A vásárolt áruk között továbbra is alacsony volt az élelmiszer-cikkek aránya, mivel azt a lakosok jobbra megtermelték saját szükségletükre.⁷⁰ Az 1954-ben létesített boltot a korabeliek „szövetkezeti áruháznak” nevezték.⁷¹ Az ABC kisáruház tanácsi beruházásként 1985-ben épült meg, s 1987-ben lett átadva, jelentősen javítva az áruellátás minőségi és mennyiségi mutatóit.⁷²

1990-ben 6 kiskereskedelmi boltja és 2 vendéglátóhelye volt a falunak. Ebből 4 volt élelmiszer- és 2 vegyesbolt.⁷³ A rendszerváltás után a kiskereskedelmi boltok száma megnőtt. 2000-ben 10 bolt mellett (ebből 7 élelmiszer bolt), már 5 vendéglátó egységgel rendelkezett a falu.⁷⁴

A rendszerváltás után a település gyors fejlődésnek indult. A leginkább fejlesztett területek: a lakóövezet, a közintézmények, a közműhálózat és a közlekedés. Korszerűsítették az iparterületet, hangsúlyt fektettek az üdülés- és az idegenforgalom fejlesztésére is. Előtérbe került a népi építészeti területek védelme.⁷⁵

A faluház és az előtte lévő főtér

(Fotó: Stefán Norbert)

A tervezett és megvalósult fejlesztések a község településszerkezetében lényeges változásokat nem okoztak. Az ÉNy–DK lefutási irányú utcahálózat rendszerét a mai napig megőrizték. A település déli részén a zsákutcák megszüntetése, a község fő útjával kapcsolatot teremtő K–Ny-i irányú úthálózat kialakítása volt az egyik elerendő cél. Tömbfeltárással és a beépítetlen telkek beépítésével növelték a lakóterületet. Rendezték a temető környékét, befejeződött a római katolikus templom környékének helyreállítása. Az új burkolat, a járda és a kerítés elkészítéséhez nagy segítséget nyújtott a hívek társadalmi munkája és adománya. A rendszerváltás idején egyházi és állami támogatással épült fel a Szeretetház.⁷⁶

70. Kovács–Egri, 1961. 6–14.

71. Krajnyik, 1963. 32.

72. Vajdovicsné, 1992. 24–26.

73. Vajdovicsné, 1992. 24–26.

74. B.-A.-Z. m. stat. évk., 2000. 407.

75. Stefán, 2002. 68.

76. Stefán, 2002. 69.

A legjelentősebb és leglátványosabb beruházás a faluközpont kialakítása volt (2002-ben), amivel a község múltjában meglévő fejlődési hiányosságokat és elmaradottságot sikerült felszámolni. Az új faluközpont a település legszebb és legkorszerűbb része lett.

A községben, a faluközponton keresztül folyó Tardi-patak medrének kiépítése az 1976-ban kezdődött el, de teljesen még ma sincs készen. A patak áradásai még napjainkban is problémát okoznak. Főleg a faluközpont keleti része bel- és árvízveszélyes terület. A csapadékvíz elvezetése nyílt árkokkal történik, melyek a főút két oldalán találhatóak.⁷⁷

A község legfontosabb infrastruktúrával kapcsolatos statisztikai adatai a XX. század végén, 2000-ben a következők: 40,49 km² terület, 586 lakás, ebből ugyanennyi villamos energiát, 392 vezetékes gázt fogyasztó, 12 km közüzemi vízvezeték hálózat, melyre 538 lakás van rácsatlakozva, 3 közterület kifolyó, 440 telefon, 283 személygépkocsi, 10 bolt, ebből 6 élelmiszerbolt és 5 vendéglátóhely. A községben 48 vállalkozás működött 6 kft-vel, 6 bt-vel és 36 egyéni vállalkozóval.⁷⁸

A Tardi-patak és a kiépített medre
(Fotó: Kovács Zs.)

Középületek

A községnek a XVIII. század végétől volt ún. faluháza, ahol a település hivatalos ügyeit intézték. Magáról az épületről csak annyit tudunk, hogy azt 1911-ben lebontották, s helyén egy új községházat építettek.⁷⁹ 1946-ban az épületben volt elhelyezve a jegyzői hivatal és a segédjegyzői lakás. A főépület magában foglalta a tanácsstermet és a vezetőjegyző irodahelyiségét. A tanácssteremben működött az adóügyi igazgatás, a közmunka- és gazdanyilvántartás. Az irattár a tanácsstermet és a jegyzői irodát kötötte össze. A főépületet elválasztó folyosóról nyílt két szoba, az egyik redőrpihenő, a másik a kisbíró és az éjjeliőr szobája. A község tulajdonát képezte még a jegyzői lakás és a rozoga harangozó lak.⁸⁰ A jegyzői lakás 5 szobából, 1 verandából, 2 konyhából, 1 kamrából, 1 istállóból, 1 pincéből, 1 kocsiszínból, illetve sertés- és baromfiótlakból állt.⁸¹ A

77. Stefán, 2002. 71. ill. TPH. közlése.

78. B.-A.-Z. m. stat. évk., 2000.

79. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 1184., 1185., 1623., 1799/1911.

80. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 38/1947.

81. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 675/1908.

főépületben 1961. február 2-án tűzkár keletkezett, mert a kéménybe beépített gerenda kigyulladt.⁸² Az akkor már tanácsolóházának nevezett épületet ezután felújították, majd az 1971–1972-ben nagyobb renoválási munkán esett át.⁸³ A rendszerváltás után teljesen átalakították, s a falu impozáns polgármesteri hivatalává tették. 1999-ben teljesen felújították.

A községháza mellett régen a jegyzői lakás is hivatali épületnek számított, ami mellé 1923-ban felépítették az adóügyi jegyző lakását.⁸⁴

A felekezeti iskolai épületek 1950-ben kerültek állami tulajdonba.⁸⁵ Az I. számú épület 1912-ben épült iskola céljára három tanteremmel és egy szertárral, kőfallal, cseréptetővel. Az épület a II. világháborúban megrongálódott. A II. számú épület az előbbivel megegyező telken állt, és két lakás volt benne. Kő alapfal, vályogfallyal és cseréptetővel építették. A III. számú épület szintén lakás. Falak kőből és téglából készültek, teteje palával volt fedve. Lakhatatlan, elgombásodott, rozoga állapotban került állami tulajdonba.⁸⁶ A kitarozott három tantermes iskola mellé 1955-ben a Béke u. 48. szám alatt új, két tantermes iskolát és nevelői szolgálati lakást építettek.⁸⁷

A Béke téri épületet állami támogatásból újították fel. A nyolcvan férőhelyes tantermet kettéválasztották, s az iskola főbejáratát egy gyalogos híd építésével

áthelyezték a Béke térről a Béke útra. 1983-ban a vizesblokk korszerűsítésére és a kazánház megépítésére került sor. 1985-ben átadták a központi fűtésrendszert. 1988-ban az iskolát kibővítették.⁸⁸

A rendszerváltás után az általános iskola épületét teljesen átépítették. Ennek eredménye, hogy kétszintes modern épületben tanulhatnak a

tardi diákok. 1992-ben az iskola régi épületéhez épült hozzá – a tanári lakások helyett – az új tornaterem, ami egyben a Faluház is.⁸⁹

A Szabó Zoltán Általános Iskola

(Fotó: Stefán Norbert)

82. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. b. 222/1961. ill. XXI. 109. 38/1947. ill. IV. B. 829. 675/1908.

83. Lévay, 1972. 5.

84. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 733/1923. ill. 5144. és 5601/1925.

85. B.-A.-Z. M. Lt. XXXIII. 12. 1215. 257. sz. irat. A régi katolikus iskolai épületekről az Oktatás című fejezetben lesz szó.

86. B.-A.-Z. M. Lt. XXXIII. 12. 1215. 257. ill. IV. B. 819. 2238/1911.

87. Krajnyik, 1962. 32.

88. Vajdovicsné, 1992. 30–31. ill. TPH. közlése.

89. Stefán, 2002.

A Bükkalja Takarékszövetkezet

(Fotó: Kovács Zs.)

Az iskola előtt áll az I. és II. világháborúban elhunytak emlékére állított emlékmű. Mellette a takarékszövetkezet és a tűzoltószertár épülete áll. A takarékszövetkezet 1972. április 1-jén bérelt helyiségben nyílt meg Tardon. Mint begyűjtő pénztár működött egy fővel, napi 4 órás munkaidőben. 1977-ben kezdték el a jelenlegi kirendeltség épületének építését. 1978. augusztus 1-től két fővel, napi 8 órában végezte az intézmény a feladatát. Jelenleg hárman dolgoznak az épületben.⁹² A tűzoltószertárt a régi helyén 1953-ban építette az akkori községi tanács.⁹³

A posta épülete

(Fotó: Kovács Zs.)

A Faluházzal szemben helyezkedik el az orvosi rendelő. 1948. november 12-én határozott az akkori képviselő-testület a rendelő megépítéséről a község háza melletti, 620 négyszögölnyi területen. Az épületet jelentős társadalmi összefogással húzták fel.⁹⁴ Az orvosi rendelőt azóta többször – például 1978-ban – átépítették. A gyógyszertárat 1990-ben alakították ki.

90. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 2. d. 1960. aug-i tanácselnöki beszámoló.

91. Vajdovicsné, 1992. 27.

92. Vajdovicsné, 1992. 40. ill. TPH. közlése.

93. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 2. d. 1960. aug-i tanácselnöki beszámoló.

94. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 311-3/1950.

A régi posta épületekről, azok elhelyezkedéséről nem lertünk fel adatot. A mai posta épületét 1964-ben kezdték el építeni, és 1965-ben adták át.⁹⁵ Az épületen kisebb karbantartási munkákat többször végeztek, 1992-ben a tetőszerkezetet alakították át.⁹⁶

A község főterén 1997. január 25-én avatták fel a vértanúk emlékművét, mindazon borsodi nők és férfiak tiszteletére, akiket 1945–1956 között különféle koholt vádak alapján kivégeztek, munkatáborokba hurcoltak vagy tudatos orvosi ellátás megvonása miatt otthonukban hunytak el. Az ünnepi beszédet Czufor József

**Volt szolgálati, mai bérlakás
a Rózsa Ferenc utcában**

(Fotó: Kovács Zs.)

polgármester mellett Petrusz Tibor, a Politikai Elítéltek Közösségének társelnöke mondta, az emlékművet Rusznák Miklós KDNP-s országgyűlési képviselő leplezte le.⁹⁷ Az emlékműnél minden évben koszorúzást tart a Politikai Elítéltek Közössége.⁹⁸

A középületekhez sorolható a ravatalozó (épült 1985-ben), a sportpálya 1983-ban, a sportöltöző (épült 1985-ben), a régi tanácsi bérlakások (épültek többek között 1987-ben, 1990-ben), a központi konyha 1985-ben, a házasságkötő terem (kialakították 1983-ban) és a különböző időkben épült szolgálati lakások.⁹⁹

A bányák

Tard és Bogács határában már a XIX. század közepén bányásztak szenet, pontosabban lignitet, amely gőzhajózáshoz ugyan nem, de más célokra megfelelő minőségű volt. Ezt Hrobony Adolf bányafelügyelő 1856 decemberében Léway Sándor egri főkáptalani préposthoz írt leveléből tudjuk.¹⁰⁰

A bánya a Coburg hercegi uradalom tulajdonát képezte, és 1882-ig működött. A Nagymajorban lévő bánya az uradalom tulajdonát képező téglagyár és

95. Gáspár, 1965. 6.

96. Vajdovicsné, 1992. 39.

97. ÉM. 1997. jan. 27. ill. Virrasztó, 1997. jan., Déli Hírlap, 1997. jan. 27.

98. Virrasztó, 1998. dec.

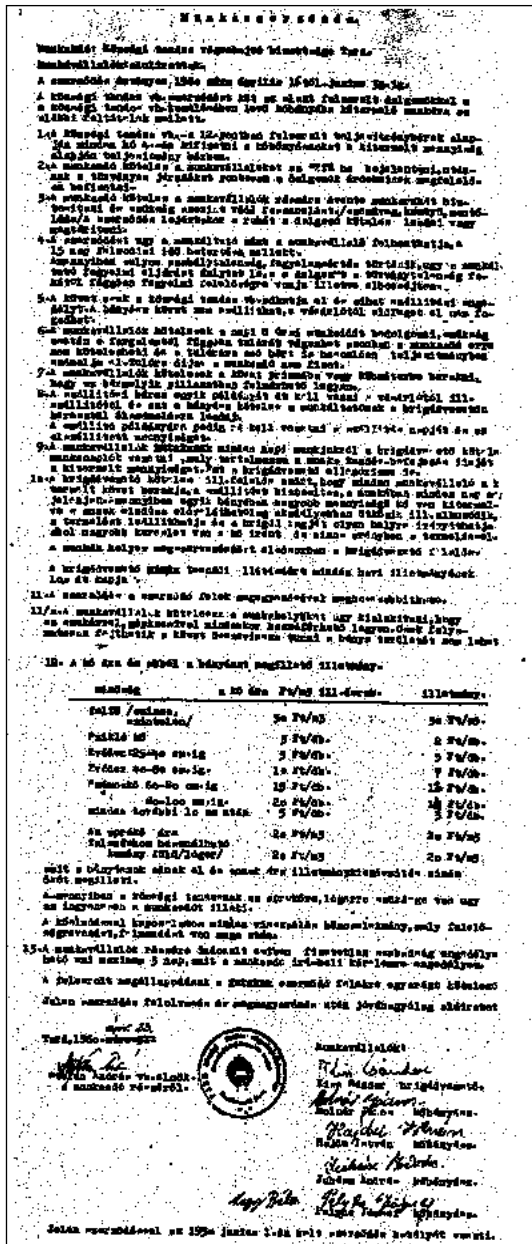
99. Vajdovicsné, 1992. 40. ill. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 2/1. 1959. jún. ill. TPH. közlése.

100. B.-A.-Z. M. Lt. kijegyzése a Heves Megyei Levéltárból: nagypréposti iratok III. miscell. 51. sz. Lignitkutatás Bogácscon és Tardon.

szeszőfűzde működéséhez biztosította a tüzelőanyagot. A hagyomány szerint az uradalom igazgatósága azért záratta be, mert abban az időben nagy volt a munkáskereslet, és mezőgazdasági munkásokat jóval olcsóbban tudott fogadni azzal, hogy a bányát üzemen kívül helyezte, s az ott dolgozók is a mezőgazdaságban voltak kénytelenek elhelyezkedni.¹⁰¹

A bányát az 1910-es években újra megnyitották. Az 1920-as évek elejéig több tucat földnélküli és kisebb földdel rendelkező tardi lakosnak biztosított munkalehetőséget.¹⁰² 1921–1923 között a bánya működése számos – politikai ellentétektől sem mentes – vitát okozott. Az ott dolgozó munkásokra, azok politikai nézetére a vármegyéhez számos panasz érkezett, ami odavezetett, hogy előbb az iparendélyt vonták be, majd 1923-ban a bányát bezáratták.¹⁰³ 1928-ban felvetődött újbóli megnyitása, illetve új lelőhely felkutatása, de a vármegye mindkét ötletet elvetette.¹⁰⁴

1948-ban Nagy József malombérlő engedély nélkül szén után kutatott, s megtalálta a régi bánya nyílását. A következőket rögzítették egy vizsgálati jegyzőkönyvben: „A bánya teknő alakú dombnak a

A helyi tanács és a kőbányászok munkaszerződése 1960-ból
 (B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. b. 945/1960.)

101. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 217/1948. ill. Pesty, 1988. 339.
 102. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 215/1921.
 103. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 2196. és 3842/1919. ill. 323., 3753., 4810/1920. ill. 215., 3923. és 5538/1921. ill. 1377/1922. ill. 890/1923.
 104. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 7242/1928.

*homlokába fut bele, és itt megy le a függő akna. A bányából kitermelt szenet ott valamikor megrostálhatták, mert a szénporból egy nagyobb dombképződés van, az azonban már be van gyepesedve, fákkal beültetve és állatok legelnek rajta. Három hegyen már fűrtak itt, azonban silány minőségű szenet találtak. A fűró 9 méter mélységben deszka anyagot talált, ami azt bizonyítja, hogy a bánya száját deszkával fedték le, hogy később esetleg könnyebben meg nyitható legyen.*¹⁰⁵

A tardiak nagy reményeket fűztek a szénbánya újbóli megnyitásához, azt azonban az illetékes hatóságok – a járási főjegyző támogatása ellenére – a lignit silány minősége, és a szállítási nehézségek miatt nem engedélyezték.¹⁰⁶ 1960-ban újra szén után kutattak a faluban, de új bányát akkor sem nyitottak meg.¹⁰⁷

Ugyancsak a XIX. századtól volt kőbányája a falunak, pontosabban a hercegi uradalom cserépvári erdőhivatalának. Az utakhoz a fedanyagot 1921-ig mindig innen vitte a település lakossága. A kőbánya ingyenes használatát a tulajdonos 1922-ben megtiltotta, s ekkortól kezdve már csak pénzért szállíthattak belőle követ a helyiek.¹⁰⁸ A lakosok azonban saját használatra engedély nélkül továbbra is innen vitték az építkezéshez szükséges követ.

A kőbánya a II. világháború után állami, azaz községi tulajdonba került, amit haszonbérbe-adással hasznosítottak. A legtöbben saját maguk számára termelték a követ, de voltak, akik eladással, sőt termelési jogukat másnak bérbe adva húztak hasznot. Ezt az állapotot a helyi tanács a járási tanács utasítására 1958-ban megszüntette.¹⁰⁹

1960-ban a bányát újra megnyitották, miután a tanács munkaszerződést kötött 6 kőbányással. A bányászok fizetés gyanánt teljesítménybérben a kitermelt kő árának kb. kétharmadát kapták meg.¹¹⁰ A kőbánya ezt követően 1965-ig működött.¹¹¹

A faluban az 1920-as években agyagbánya is működött.¹¹² A szocializmus évtizedeiben homokbányája is volt Tardnak, amit az 1950-es évek második felében a Honvédelmi Minisztérium kisajátított.¹¹³

1959-ben a község területén artézi kút építésébe kezdtek, de a túlságosan mély (40 méter alatti) artézi víz hasznosítása elmaradt.¹¹⁴

Az 1920-as években kőolaj után kutatva végeztek mélyfúrásokat.¹¹⁵

105. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 217/1948.

106. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 217/1948.

107. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 2. d. 1960.

108. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 1377/1922.

109. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. a. 1. d. 1957. dec. 19. tanácsülési jkv.

110. B.-A.-Z. M. Lt. 975. b. 945/1960.

111. TPH. közlése.

112. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 2921/1927.

113. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. b. 79/1957.

114. B.-A.-Z. M. Lt. 975. a. 2. d. 1959.

115. Krajnyik, 1963. 14.

XI. A község lakóházai, építkezése

A népi építkezés

A település és a paraszti gazdaság legfontosabb eleme a telek volt. A telek egyik legfontosabb része a lakóházat és a gazdasági épületeket magába foglaló udvar. A finnugor eredetű „ház” szavunk eredetileg egyetlen helyiségből álló építményt jelentett. Régészeti ásatásokból ismert, hogy ennek az egyszettű háznak legismertebb típusa egy félig földbe süllyesztett építmény volt, melynek tetőzetét ágakra fektetett szelemen hordta. A veremház egyik sarkában kőből rakott, sárból készített, vagy földbe vájt kemence volt. A Kárpát-medencébe érkezésükkor a magyarok már ismerték, majd letelepedve ismét létrehozták ezeket az építményeket. Az Árpád-kor folyamán a veremházak használata általános volt.¹ A honfoglaló magyarság eredeti hajléka a sátor és annak tökéletesített formája a jurta (állítható falazatú, rácsos vázú nemezsátor) tehát korán helyet adott a téli szálláshelyeken megépített kezdetleges házaknak, amelyek építési anyaga részben fa, részben föld (vertföld, rakott sár, vályog) volt. Az első föld fölé épített vagy földbe vájt, egy helyiségből álló, négyszögletes vagy kerek alaprajzú házak valószínűleg még a sátrak helyhez rögzített másai voltak. Ezek a kezdetleges formák az alföldi parasztság gazdasági épületeinél, főleg a pásztorok magas, kontyos nádkunyhóinál szinte a mai napig nyomon követhetők.²

Az Árpád-kori magyar népi építészeti „putriai” után a XVI. századból feltárt lakóházak már fejlettebb formákat mutatnak. Ezek már két vagy három helyiségből álltak, alaprajzi elrendezéseik a mai alföldi lakóházakkal szinte teljesen megegyezők voltak. Föltételezik, hogy a török hódoltsági területeken a házkultúra idővel visszaesett, az egy és kéthelyiségű, jórészt földbevájt kunyhók ismét elszaporodtak. A paraszti építkezés megújulása a XVIII–XIX. század fordulójára tehető, amikor elterjedtek a fejlettebb alaprajzok, a jobb építőanyagok, az időtállóbb szerkezeti megoldások.³

A Borsodi-Mezőség népi építészete Dél-Heves hasonló vidékéhez csatlakozik. Dél-Borsod hagyományos falusi épületállománya ma alföldi jellegű, törté-

1. Sisa-Wiebenson, 1998. 237.

2. Dávid, 2001. 8–9.

3. Dávid, 2001. 8–9.

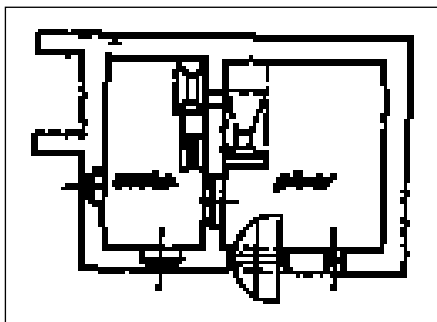
netileg azonban az Északi-hegyvidék lakóépítményeinek egyes jellemzői egészen a Tiszáig kimutathatók területén.⁴

A táj építkezését elsősorban vert- és vályogfalak jellemzik. Vázszerkezetes-sövény falú házat, vagy emlékéit Mezőkövesdről, Igriciből, Mezőcsátról, Tiszatarjánból és Tardról is ismerünk. Számuk a teljesen földfalú, többnyire vályogból készült falak mellett csekély volt.⁵ A XIX. század végén Tardon a legrégebbi épületeket mondták sövényfalúnak.⁶ Ekkor már itt is az Alföldre jellemző földfalú építkezés dominált.⁷ A korai vályogfalú épületek mind nagyméretű vályogtégglából készültek.⁸ A vályog aprószalmás, törekes, pelyvás, sásos sárból vagy agyagból készült, megszáritott, de ki nem égetett téglá, amihez a földet a tardiak a falu közepén szedték. A vertfalú házaknál két deszka közé rakták a sárat, majd erre a célra készült bunkóval alaposan beleverték. A sár közé időnként fagallyakat tettek. Ezt a munkát folyamatosan végezték egészen addig, amíg a tervezett magasság el nem készült.⁹

Az 1910-es népszámlálási adatok szerint a falu 433 lakóházából 359 vályogból vagy sárból, 28 kő- vagy téglalappal sárból, 46 kőből vagy téglából épült.¹⁰ A föld- és vályogépítkezés csak a XX. század második felében szorult vissza.¹¹

A dél-borsodi lakóházak többnyire szoba-konyha-kamra alaprajzi elrendezésűek. A Hejő és a Sajó közötti részeken feltűnő gyakorisággal már a XIX. század első felében két lakóhelyiséges házak épültek.¹² A kéthelyiséges – szobából és pitvarból álló – lakóházak jelenléte Tardon is bizonyított, de a háromhelyiséges épületek voltak az elterjedtebbek.¹³

A vidék jellemző tetőszerkezete az ágafás-szelemenes. Ennek egy sajátos változata az általánosan „matyó”-nak minősített üstökös vagy buggyos tető. Üstökös háznak nevezik a zsúppal vagy náddal lefedett ház végfalainak félkúp alakú fedését. Ennél a megoldásnál az ágafába egy ferdén álló konzolszerű gerendát csapoltak, amely a szelemen végébe erősített élszarufát tartotta, így lehetőség nyílt arra, hogy egy íves alaprajzú, előreugró tetőt alakít-

Kéthelyiséges tardi ház alaprajza

(Közli: Balassa, 1994. 39.)

4. Fügedi, 1997. 139.

5. Fügedi, 1997. 139.

6. Balassa, 1994. 109.

7. Nagy, 1983. 49. ill. Nagy, 1982. 86.

8. Fügedi, 1997. 140.

9. Balassa-Ortutay, 1980. 134.

10. Nagy, 1982. 86.

11. H. Szabó, 2000. HOM. NA. 6836.

12. Fügedi, 1997. 142.

13. Balassa, 1994. 39.

Üstökös (bugyborékos) ház 1906-ban

(MNM. F. 7955. Bátky Zsigmond)

egyetlen üstökös háza a tardi tájház, melynek tetőzete nem eredeti, hanem a műemléki helyreállítás során rekonstruálták.¹⁴ A XIX. század végén Istvánffy Gyula Mezőkövesden és Szentistvánon alig talált egy-két ilyen házat, míg Tardon számuk 18–20-ra volt tehető.¹⁵

A szelemenés tetőszerkezet lényege, hogy az orom alatt végigfutó gerenda (=szelemen) tartja a tető súlyát, és ezzel mentesíti a falakat az oldalirányú nyomástól. Éppen ezért ezt a megoldást elsősorban a sövény- és földépítkezéssel kapcsolatban találjuk meg. E szerkezet legrégebb és egyben legelterjedtebb formája, amikor a könnyű, többnyire fenyő- vagy hársfából faragott szelemet az épület két végébe leásott ágas tartja. Ha az épület hosszú, akkor középen is leástak egyet. A szelemenbe horgasfákat akasztottak, melyek esetenként magára a falra, de többnyire a fal tetején végigfutó koszorúra vagy más néven sárgerendára támaszkodtak. Az egész házon, hosszanti irányban két egyenlő részre osztva azt, a falakra támaszkodva, a koszorúgerendákkal egy síkban fut végig a viszonylag újabb eredetű

Ágasfás, szelemenés lakóház 1934-ben

(MNM. F. 159021. Gyórfy István)

14. Fügedi, 1997. 144. ill. Kalas, 1965. 259–260.

15. Balassa, 1994. 145.

sanak ki. Volt eset, hogy elbontván az üstököt, meghagyták a homlokzaton kívülálló „ágasfát”. Ez a tetőmegoldás nemcsak a matyóknál, hanem ennél szélesebb körben is fellelhető volt a hegyvidék és a síkság találkozásánál. Ugyanakkor sem Tardon, sem a másik két matyó településen nem volt soha általános. Ma a megye

Ágasfás lakóház 1931-es és 1951-es állapotban

(MNM. F. 63951. Ébner Sándor és 100442. Fél Edit)

mestergerenda.¹⁶ A fal tetején lévő gerenda vízvető elnevezése Tardon és Mezőkövesden is ismert volt.¹⁷

Az ágas-szelemenés tetők oromzata többnyire tapasztott sövény, esetleg lyog, ami dísztelen. A szarufás tetők szélesebb elterjedésével együtt a deszka-oromzatok is egyre inkább meghatározói lettek a településeknek. Ezeket az oromzatokat már sokszor díszítették. Dél-Borsodra az egyenes oromzatú nyeregte-tők a jellemzőek, de Tardon kontyolt lakóházak is épültek.¹⁸

A régi matyó házaknak nem volt tornácuk, azt csak a XX. században építették az épületekhez.

Zsupnak való cséplése 1937-ben

(MNM. F. 77686. Kerékgyártó Adrienn)

A tetőt leginkább náddal vagy zsúppal fedték.¹⁹ A zsupnak való kévét csépléskor nem oldották el, hanem oldatlanul verték ki, majd tették el télére, amikor még egyszer végigcséplették, majd alaposan kirázták. Két kévéből kötöttek egy zsúpkévét. A tetőfedéshez a kévét a kalással felfelé szétteregették a léceken, és 5–6 cm-enként vesszővel vagy a későbbiekben dróttal félméterenként odaerősítették. Utána kissé lejjebb haladva újabb réteget raktak fel. Mikor teljesen elkészültek a teregetéssel, akkor egy erre a célra készült fával egyenletesen felverték.²⁰

16. Balassa–Ortutay, 1980. 136.

17. Balassa, 1994. 153.

18. Fügedi, 1997. 144–145. ill. Nagy, 1982. 82–85.

19. Nagy, 1982. 89.

20. Balassa–Ortutay, 1980. 138.

A nádtető – alapanyag hiányában – a XIX. század második felében már nem volt olyan elterjedt, mint a zsúptető. A szükséges nádat a matyók az Alföld felől szereztek be. Nádfedésnél az egyes nádcsomókat a tetőváz léceihez kötözték. A fedésnél alulról haladtak fölfelé, legfelül volt a szegés. Szegéshez egész kévéket használtak, azokat nem vagdalták szét, mint a többi rész készítésénél. Az egyik oldalt az egyik oldalról illesztették a ház fedeléhez, és középen megtörve a másik oldalon lehajtották. Ugyanezt tették a másik oldalról is, majd egy-egy deszkával lefoglák a szegésnél alkalmazott nádkévéket. A nádfedelet az idő rohasztja, kiveri, ezért időnként javításra szorul. A javítás előtt fogasverővel megtisztították a tetőt a mohától.²¹

1910-ben a tardi lakóházak több mint 77%-a zsúppal vagy náddal fedett volt. Zsindely tetőzete az épületek 5,3%-ának, míg cserép, pala vagy bádogteteje 17%-ának volt.²² 1949-ben a lakóházak 46,7%-át még mindig nád vagy zsúp fedte.²³

Az épületek helyiségeinek padozata a XX. század közepéig jórészt vertföld volt. Az 1941-es népszámlálási adatok szerint a tardi lakóházak 634 szobája közül 545-nek volt vertföld, 72-nek fa és 17-nek téglapadozata. Az 512 konyhánál 474 volt vertföld, 9 deszka és 29 cementpadozat.²⁴

Egyszerű házaikat a parasztok a rokonság és a barátok közreműködésével maguk építették, leginkább a tetőfedés igényelt szakmunkát. Az építkezéshez a legutóbbi időkgig – mint fentebb látható – a környéken található, ingyen beszerezhető építőanyagokat használták. Adott volt föld, szalma, sás, sár, zsúp, fa és nád.

Szabó Zoltán így írt 1936-ban a tardi lakóházakról: *„A falubeli házak jó háromnegyede vályogból, sárból épült és csaknem háromnegyedének zsúpteteje van. Az újabb házak is követik a régi mintát, e hosszúkás alakú szoba-konyha-kamrás típust. Nagyrészt kontyuk is van a tető búbján, ahol csomóba kötötték a zsúptető szálait. A néhány közel kétszáz éves tardi ház, ami megmaradt, mutatja a tardi házépítés megkötő hagyományait. E házak teteje elől félkör alakban kiszélesedik és így szélesebb ereszt alkot, melyet gerendákkal képeznek ki, hogy erősen tartson. Ez az üstök ma már csak néhány tardi házban látható, az utca felé néz és aljában a fal padnak van formálva. Ezen a padon nagyon jól lehet üldögdélni és pipázgatni eső idején is a széles eresz alatt, valami olyan paraszti verandaféle hangulata van e részleteknek. Ezekben a régi tardi házakon az ablakok roppant kicsinyek, a falak roppant vastagok, amilyen szépek a szemnek, olyan egészségtelenek a lakásnak. Külsőleg nagyon jól festenek, simulnak a tájhoz, a tetejük, mint parasztember szemébe húzott kucsma áll a vállukon és illik hozzájuk a gémeskút, amit a tardi szokás házak homloka elé állít. Színes hímzett vásznak, ékes cserepeket ezekben a házakban találni legkevésbé, pedig ezekhez ille-*

21. Sárközi-Sándor, 1973. 568.

22. Nagy, 1982. 89.

23. Balogh, 1965. 41.

24. Az 1941. évi népszámlálás. 5. Lakóház- és lakásadatok, 1982. 38–39. és 184–185.

nének legjobban. De itt már csak a szegényebbek laknak, a kézimunkák, cserepek átköltöztek a gazdagabbakkal együtt az újabb házakba. Szerkezet és forma szerint ezek az újabb házak is erősen hasonlítanak a régi típusokhoz, csupán az ablakok nagyobbak valamivel, a falak keskenyebben és a tető nem esik le

Matyó ház 1938-ban

(MNM. F. 79843. Saád Andor)

olyan mélyen a ház homlokára, mint a régiéknél. Ez újabb házak közül is igen kevés a cserép, deszka, vagy zsindeletetejű és egy sincs, amelyik a ház régi beosztásán változtatott volna.”²⁵

Az egykori szálláskertek jellemző építménye, a tüzesól egyetlen, osztatlan térből áll. Padlás nélküli belsejükben, az ól közepén, de nem ritkán valamely sarkában helyezkedett el a tüzelő, amely egy, a földön kialakított, lekövezett

Matyó ól 1931-ben

(MNM. F. 63939. Ébner Sándor)

vagy téglázott tüzelőhely körüli padokból, priccsből és szénatárolóból összehozott alkotmány. Ez az épület Tardon is megtalálható, pedig itt nem mutatható ki a kétbeltelkesség, hanem az ólak a beltelken álltak.²⁶ Az istálló sarkában a bejárattól jobbra vagy balra, a faltól kb. másfél méternyire megásták a tüzelőlyukat. Ez volt a legjobb

25. Szabó, 1986. 95–96.

26. Fügedi, 1997. 148.

Hidas, emelcsős disznóól 1953-ban

(MNM. F. 122785. Szolnoky)

A tüzelőolák egyben a társadalmi élet szinterei is voltak, esténként itt gyűltek össze a férfiak, hogy a gyéren pislákoló tűz mellett, a padokon, a priccseken vagy a gyalogszékeken ülve megbeszéljék a világ dolgait.²⁸ Tavasszal elcsendesedett a tüzelő, akkortól az istálló eresze alá épített pricc lett a tanya. Az emberek hamarabb is nyugalomra tértek, mert reggel három órakor a mezőn már folyt a munka.²⁹

A gazdasági építmények közül első helyen a jószág védelmét szolgáló olákat kell megemlíteni. A nagyobb olákat neveztek istállónak. Ezek leginkább a lovaknak és a szarvasmar-

Matyó pelyvás, előtte két férfi, az egyik cifraszűrben, másik hímmzett kötényben 1931-ben

(MNM. F. 63936. Ébner Sándor)

hákknak biztosítottak fedelet. Külön tartották a baromfit, a sertéseket és a juhot. A kacsá sokszor télen-nyáron az udvaron, ól nélkül, a liba rögtönzött ólban bezárva, a csirke annak padján, meg az udvari eperfán tanyázott.³⁰ Tardon ismert volt a hidas, a fából készült emelcsős disznóól.³¹

27. Sárközi-Sándor, 1973. 574–575. Benne: Kóris Kálmán tanulmánya.

28. Fügedi, 1997. 148.

29. Sárközi-Sándor, 1973. 582. Benne: Kóris Kálmán tanulmánya.

30. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4487.

31. MNM. F. képei.

A learatott gabonát úgynevezett pelyvásban csépezték és tárolták. Korábban e célra gabonavermeket ástak. A terménytároló építmények sorát egészítette ki a tengeri göré, melynek többféle változata is volt.³²

A régi lakóházak és gazdasági építmények a XX. század második felében szinte teljesen eltűntek. 1960-ban már csak mintegy 10 lakóházat tartottak a falukép szempontjából jelentősnek.³³ Mára egyedül a tájházhoz tartozó épületek képezik a régi tardi építkezés meglévő emlékét.

A tardi tájház

A tájház bal oldali főépülete valószínűleg a XIX. század első harmadában épült. A dél-borsodi lakóházakra jellemzően szoba-konyha-kamra elrendezésű.³⁴ Jellegzetes „buggyát” a XX. század elején lebontották – nem is kapta vissza csak 1980-as felújítása során –, kamráját kettérekesztették. 1910 körül istállót toldottak hozzá. Az 1920-as évek utolsó éveiben a szobában lévő kemencét lebontották, és a konyhában építettek újat helyette. A ház mostani belső állapota hozzávetőlegesen az 1930-as évek időszakát reprezentálja. Lakói – a ház méreteit tekintve – az építés idején jómódúak lehettek, az új tulajdonos, a Vajdovics család azonban szegénységben élt benne. A tájházat 1982. június 18-án – Borsod megye hetedik tájházaként – avatták fel. A XX. század elejének népi bútoraival, használati eszközeivel rendezték be a mezőkövesdi Matyó Múzeum munkatársai, amellyel az 1930-as évek szegényparaszti életét, izlését kívánták bemutatni.

A tájház buggyos tetejű épülete

(Fotó: Kovács Zs.)

Fala vertfal. Készítéséhez csúszó kalodát készítettek, amely közé szalmával és törekkkel összedagasztott sarat döngöltek. Miután a falszerkezet megszáradt, lebontották a kalodát és sárból, törekből készült agyaggal besimították. Az így készült fal szélessége csaknem 1 m. Ennek köszönhetően télen meleg, nyáron hűvös volt.

Tetőszerkezete ágasfás-szelemenes. Az ilyen típusú házakat „felülről kezdték építeni”. Leástak az épület két végén a tető magasságáig érő ágasfákat, amelyekre rátették a szelement. A szelement két oldalról megtámasztották, ez adta

32. MNM. F. ill. Nagy, 1982. 81–82.

33. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 975. 3. d. 593/1960.

34. Joóné, 2002. 21–25. A tájházra vonatkozó adatokat továbbiakban is döntő részt innen vettük.

együttal a tető lejtési fókát is. A nevét adó „buggyot” úgy kapták, hogy a szelemenbe kb. 2 m hosszú élszarufát csapoltak. Az ágasfa közepén ezt egy szemöldökfa támasztja alá egy csapba illesztve. A tetőszerkezet másik érdekessége, hogy vasszögeket, ácskapcsokat nem használtak, faszögeket ütöttek minden második gerendába.

A szoba díszes kelléke, a menyasszony láda

(Fotó: Stefán Norbert)

A ház tetejét náddal fedték be. A nádcsomókat a tetőváz léceihez rögzítették fagúzs és kötőtű segítségével. A fedéssel alulról haladtak felfelé, amely egy szegésben végződött. Itt a kévét a felénél rögzítették az egyik oldalon és megtörve a másik oldalon lehajtották. Ellenkező oldalról ugyanúgy jártak el, majd deszkával lefogatták a nádkévéket.

A kéményfej helyileg jellemző, félbevágott, mint a tardi legény kalapja. A kéményt szalmakötéllal sűrűn csavarták át. Fedett, hogy a csapadék ne jusson

Sparhét a szobában

(Fotó: Kovács Zs.)

a kemencébe. Északi oldalán lejtősebb, így védve maradt az északi szelektől. Régebben a tardi házakra zsúptető volt a jellemző. A rozs szárát kíméletesen kévébe kötötték, majd miután kicsepelték, megint öszszeszedték és prügőn megfésülték, ezután került a tetőre.

A ház elnyújtott téglalapra hasonlít, amelyet három részre osztottak. Az utca felől található a tisztaszoba (első szoba), a következőben állt a kemence. Ebből a helyiségből – a lakószobával szemközt – nyílik a kamra. A konyha (pitar) legnagyobb részét a sütőkemence foglalja el. A sütésen kívül itt más tevékenységre nem sok lehetőség adódott, olykor még a családi étkezések színhelye volt. A kemence a szobában lévő tűzhelyhez kapcsolódik. A konyha oldalai az ajtó szemöldökfájával egy magasságban színes tányérokka

lával vannak beag-

gatva, amelyek nagy része mezőcsáti, mezőtúri fazekasok műhelyéből került ki. A tisztaszobában az ajtóval szemközti fal szegletében áll az asztal, mögötte sarokpad. Ez a rész számított a szoba legtisztéletreméltóbb helyének. Az asztalt is magába foglalva ezt hívták „szentsaroknak”. A falat ezen a részen szentképek és egy Jézus szobor díszíti. Két kis ablak néz az utcára, a harmadik az udvarra. A két ablak között helyezték el a fakeretes tükröt. A szoba átellenes szögletében emelkednek az ágyak. Az utca felől a koronás vetett ág, amelyet tardi szövött terítővel terítették le. A párnák száma megmutatta a ház gazdagságát is. Mődosabb helyen a párnák száma 9, szegényebbekben 6 volt. A másik, a fekvő ág, más néven „dikó”, amit rongypokróccal takartak le, rá bundát tettek. Még a legszegényebb családoknál is elmaradhatatlan volt a tulipános láda. Rendszerint ezek igen régi, nagyszülőktől örökölt öreg bútordarabok voltak, megkopott festéssel, megrepedezett oldalakkal. A tájházban a helye a vett ág és a sparnét között van. A szobában áll még egy szegényes díszítésű bölcso, egy vízlóca, amelyen vizes korsó és edények vannak, valamint egy vályogból rakott sparnét.

A harmadik helyiségben (kamra) tárolták az élelmiszereket: ládában és zsákokban a búzát, gabonát, zsákokban a krumplit, szakajtóban a szemes termények egy részét. Itt kapott helyet a fiatalasszony hozománya is, az ág és a láda, később a fiókos komód, nevezték ezt itt kaszlinak is. Egyes helyeken a fűtetlen kamra lakóhelyül is szolgált. A tisztaszobában a fiatalok, a kamrában az öregek laktak. A mosószek, az elhasználdott ruhadarabok, a létra, a háztartásban és a mezőgazdaságban használdatos eszközök ugyancsak itt kaptak helyet.

Az udvar hátsó részén állt a „kőválló” a szárnyasoknak, a hidas ól a disznóknak, az istálló a lovak és tehének számára.

A tájház buggyos házához egy másik épület is tartozik, annak szomszédsgában, amit a XX. században építettek. 2002-ben a községi önkormányzat a szomszédos telken álló harmadik épület megvásárlásával tovább bővítette a tájházhoz tartozó lakóházak számát.³⁵

A tájház udvarán 1998. szeptember 26-án avatták fel Szabó Zoltán író bronzszobrát, Borbás Márton alkotását. Az ünnepségen, mint mesteréről emlékezett meg Magyarország akkori köztársasági elnöke, Göncz Árpád. Jelen volt a rendezvényen Szabó Zsuzsa és Ágnes, az író Párizsban élő felesége és leánya, valamint Franciaország magyarországi nagykövete, számos író és neves közéleti személyiség. A szobrot Sály Miklós esperes áldotta meg.³⁶

A házbelső

A házak központi eleme a tüzelőberendezés volt, mely alföldi jellegűnek tekinthető. A boglyakemencék, a konyhai füstelvezetéses kemencék helyét foglalták el. A szabadkémény az Alföldön megszokottal szemben itt gyakran csak

35. TPH. közlése.

36. Déli Hírlap, 1999. szept. 28., Szabad Föld, 1998. okt. 20., Déli Hírlap, 1998. okt. 2., ÉM. 1998. szept. 28., Népszabadság, 1998. szept. 26. HVG 1998. szept. 19. és Magyar Gombahíradó, 1999. dec.

**Búbos kemence a Béke u. 181.
sz. alatt 1972-ben**

(MNM. F. 265233. Bakó Ferenc)

ket a háziasszonyoknak gyakran kellett újra tapasztani és fehérre meszelni.⁴⁰ A szoba mintegy hatodrészét elfoglaló kemencék mellett, illetve azok helyett a XX. században megjelentek a vályogból vagy téglából készült sparhetok és a masinák. A kemencék, lebontásuk után a szobából a konyhába vagy az udvarra kerültek.⁴¹

Volt olyan ház, ahol a kemence sarkán oszlop (boldoganya) tartotta a gerendát. A gyerekek e körül tanultak meg járni. Fontos szerepe volt a mestergerendának is. A gazda itt tartotta hivatalos iratait, beretváját és dohányát. Az oldalára kancsókat, hátuljára csizmákat akasztottak.⁴²

Szabad kemence 1962-ben

(MNM. F. 309298. Izsóf Tihamér)

37. Fügedi, 1997. 142.

38. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4511/1-2. ill. 4487/108-110. ill. Szegedy, 1968. 50. A házbelső egészére: Szabó, 1986. 91-96.

39. Sárközi-Sándor, 1973. 585. Benne: Istvánffy Gyula tanulmánya.

40. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4487/105. ill. Szegedy, 1968. 50.

41. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4368. ill. Szabó, 1986. 91-92.

42. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4487/108-110. ill. Szegedy, 1968. 50.

Az asztalosbútor divatba jötte után készültek az első sarokpadok, s váltak fekvőhelyé az ágyak, amelyek hagyományosan elől az ablaknál (első ágy) és hátul az ajtónál álltak. Az ágy elé padot vagy széket helyeztek. A karoslócák a XIX. század utolsó évtizedeiben csak a legmódosabbaknál terjedtek el. A matyóknál a kemencével szemközti két fal mellett lócák húzódtak a sarkon egy asztallal, és csupán a kemence melletti oldalon állt egy ágy. Később az asztal már az utcai két ablak előtt volt, s az ágyak és a díkók képezték a berendezés nagyobb részét.⁴³

A díkónak négy rövid lába, kis oldala, alja volt, benne a trózsákkal.⁴⁴ A bükk-aljai községekben és főként a matyó falvakban a sarokban helyezték el a szépen díszített saroktékákat, amelyek első bútoraink egyikének is tekinthetők. Ebben volt a biblia, a családi iratok és a pénz, de gyakran állt benne egy-egy üveg pálinka is. A padok fölé kerültek a szentképek, amelyeket színes, aranyozott keretekkel is igyekeztek kiemelni. Alattuk rendszerint keménycserép tányérok sorakoztak. A leginkább búcsúkon vásárolt díszes bögréket a mestergerenda alá akasztgatták, vagy a két ablak között álló komódra tették. Az egész szobában egyszerű tárgyakkal igyekeztek díszes hatást kelteni. A faliképek a parasztházakban a XIX. századtól terjedtek el. Régi és sokáig egyetlen tároló bútor volt a tardiaknál a láda, amely lehetett sima vagy rózsás, nagyobb vagy kisebb. Ebbe tették a nők a kurulót, a réklit, a ködmönt, a sok singolt ujjú alsót. A férfiak a szürt, a bundát, a mángorolt vászongatyát és inget. Itt voltak összehajtvá az asztal- és szakajtó kendők is. A láda tetején volt a guzsaly. Az asztal fölött mélyen eresztve papírrózsás, rojtos vagy raffiás díszítésű petróleumlámpa függött.⁴⁵

A következőkben Hankóczy Gyula 1981-es néprajzi gyűjtéséből néhány jellegzetes tardi lakásbelsőt mutatunk be.

Gomán Lászlóné született Szemán Mária szegényparaszt lakóházának szobájában az ajtó mellett jobbra helyezkedett el a fehér, magas búbos kemence. Közte és a fal között a sut, a kemencén körbe a padka. A kemencével szemközt a felvetett vagy első ágy, a végén egy kihúzható ágy volt négy szál deszkából, aljjal és benne szalmazsákkal. Az első ágy festett, koronás volt, ami tardi szövött lepedővel volt leterítve, pipi vagy rózsaszínű ágyneművel felvetve. Ágytól ágyig ért a saroklóca, közülük a régebbiek karón, és nem lábon álltak. A lóca rácsos volt, fekete vagy sárga színű. A lóca végén állt a második ágy, ami sem festett, sem koronás nem volt, egy hitványabb szövötlepedővel volt leterítve, rajta egy takaró dunnával és 1–2 párnával. Az ágy végén volt a vízsék, rajta 8–10 literes favödör (főként télen). A falon körben képek, szentképek, kivéve a sutot és a vetett ágy mögötti részt. A sarokban a lóca sarka felett Mária és Jézus szobra. A képek alatt tányérok lógtak. Az ajtó kemencével átellenes oldalán almárium volt a falon. A kemence padkáját rongypokróccal takarták le. A kemencéhez rendszerint vályogból sparhetet is építettek platnival, a vályogot olykor téglá helyettesítette.

43. Fügedi, 1997. 213–214. ill. 218. Benne: Szabadfalvi József írása.

44. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4511/9–14.

45. Fügedi, 1997. 224–226. Benne: Szabadfalvi József írása. ill. Szegedy, 1968. 50.

A konyhában a kemence szája előtt padka, bal oldalán a fal mellett tűzhely: nyári kandalló volt, amin főztek. Hátról a kemence szájával szemben lóca állt, a nyári kosztoláshoz kisasztal. Az edények fel voltak aggatva. A cseréptálak mind a falon lógtak. A vízlóca nyári időben a bejárati ajtó mögött, annak falára merőlegesen volt elhelyezve, rajta 2–3 favödörrel és ivóbádoggal. A vízsék általában deszkából, néhol téglából készült. A vízlóca fölött néha almáriumot helyeztek el. Az udvarra néző ablak a konyhaszekrényt helyettesítette.⁴⁶

Daragó József 3–7 holdas parasztember és felesége, Péle Mária arra emlékezett vissza, hogy a trózsák szalmával volt bélelve, ruhával letakarva. Rajta vászonlepedő. Azon 1–2 párna volt, rajta dunna szövött lepedővel. Csak ezt az ágyat használták. A falon összeért szentképek, alatta tányérok. A képek között „tyükörképek” is voltak, amelyek az 1930-a években mentek ki a divatból. A hátsó ágy lábánál üveges volt. A tulipános láda a kamrában volt elhelyezve. A hozományként kezelt fiókos kaszli rendszerint a szobába került. Általában a szobában volt a kemence is. Aki onnan elbontotta, az a színbe készített újat.⁴⁷

Egy másik épület szobájában az ajtó mellett volt az ágy, utána egy szekrényféle, majd saroklóca, asztal, ágy, padka, búbos kemence és sparhet, illetve három szék az ágy előtt. Az első ágy alatt volt a helye egy kicsi, ládaszerű, négykerekű szerkezetnek, amit nappal az ágy alá toltak, éjjel kihúzták és benne háltak a gyerekek. Szalma volt benne, amit letakartak, arra dunnát, párnát tettek. Az első ágy maga deszkából volt, amit néha lefestettek. Benne a derekalj megtömve szalmával. (Az ágy végeinek két gombja mellé lecet tettek, hogy ne vágja fel a földet.) A szövött lepedőre 2 x 3 párnát raktak: pipi volt az ünneplő, melynek végét színes szőrrel fonták be a csücskén egy-egy csomóval. A pipit az 1930-as években váltotta fel a fehér huzat. A nagydunna pehellyel volt tömve. A falhoz párnát tettek. A huzat először pipi, utóbb kanavász, majd kockás lett.

A konyhába az ajtótól balra állt a „tejes”, rajta dézsza vízzel, kisedényekkel, fölül aggatva kistányérok. Itt volt a tüzelő a szabadkéménnyel, mellette üst és edények. A konyha sima falán tányérok lógtak.

A terményeket a kamrában tartották zsákban, néhol hombárban, máshol élésladásban vagy rúdon. Itt volt a padfeljáró, kaszliban a ruhák.⁴⁸

A házak általában deszka mennyezetűek voltak, melyeket mostak. Az ablak előtti függönyök rendszerint színesek, leginkább barnák voltak, színes, kék rózsákkal.⁴⁹ A mennyezetet sok helyen zöldre, pirosra színezték, mert a fehéret hamar befogta a füst.⁵⁰

Gábry Margit Béke út 79. szám alatti házában oszlop és fogas volt a házban. A szoba falán rózsás tányérok, meg képek díszeltek. A gerendán kefék, subickok, imakönyv, borotva, kis tükör állt. A kés a gerenda alján, a kanalak a kanalasban. A kenyértartó a padkán vagy a lóca végén. A kemence sutijában

46. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4368.

47. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4368.

48. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4368.

49. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4387.

50. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4513.

volt a ciberés, azaz a nagy 10–20 literes fazék. A nyakra semmit nem tettek. A falon a tükör mellett ingaóra díszelgett. A dikónak rövid lába, kis oldala, alja volt, benne a trózsák, ami alatt kerék biztosította, hogy be tudják tolni az ágy alá. A sarokban, a lócán zsúpból fonott, fűzfával bevont kenyértartó. A ház ajtaja feletti kis üvegben volt a gyufatartó, de a szappant is ott tartották. Az ajtó mellett kemence – amit hetente meszeltek –, masinával és padkával. A sutba olykor lisztes szakajtót, gyúrotáblát, vetélőt, guzsalyt is tettek. A felvetett ágyban a szalmazsák és az ágyneműt tartó deszka között lévő üreget burcsiknak nevezték. A vízlóca a szoba ajtaja mellett és a konyhában is előfordult.⁵¹

Az udvarra néző ablak helyettesítette a konyhaszekrényt. Itt tartották az ecetet, a fűszereket, itt „aludt” a tej. A kis méretű ablakra gyolcsfüggőnyt tettek. Két oldalra húzva, szalaggal átkötve, pálcára vagy pertlire akasztva mutatta a bentlakók ízlését.⁵²

A lakóházak 1945 után

1944-ig Tard nemcsak az országos, de a szomszédos községekhez és a Mezőkövesdi járáshoz viszonyítva is elmaradt a lakóházak építésében. Változás ebben csak a földreform után történt.⁵³

A tardiak 1945–1957 között összesen 161 lakóházat építettek fel. Ezek évenkénti bontása a következő: 1945 (5), 1946 (6), 1947 (8), 1948 (22), 1949 (19), 1950 (35), 1951 (12), 1952 (17), 1953 (8), 1954 (10), 1955 (4), 1956 (12) és 1957 (3).⁵⁴ 1960-ra ez a szám közel 200-ra nőtt.⁵⁵ 1979-re a tardi lakások 70%-a már a II. világháború után épült fel.⁵⁶ Ezt követően az építési kedv visszaesett. 1990-es adatok szerint a lakások 12%-a épült 1970–1979, míg 13,2%-a 1980–1989 között.⁵⁷

Épített lakóházak építési idő és építési anyag szerint 1957-ben

építés ideje	falazattal									
	föld		vályog		tégla, kő		vályog, kő		összesen	
1900 előtt	73	37,1	100	50,8	8	4,1	16	8	197	100
1901–1910	9	22,5	29	72,5	-	-	2	5	40	100
1911–1920	2	13,3	10	66,7	-	-	3	20	15	100
1921–1930	2	5,1	30	77	3	7,7	4	10,2	39	100
1931–1940	-	-	29	59,2	2	4	18	36,8	49	100
1941–1944	-	-	16	59,3	1	3,7	10	37	27	100
1945–1957	-	-	50	31,1	9	5,6	102	63,3	161	100
összesen	86	16,2	264	50	23	4,4	155	29,4	528	100

51. Hankóczy, 1981. HOM. NA. 4513. ill. 4320. és 4511.

52. Szegedy, 1968. 50.

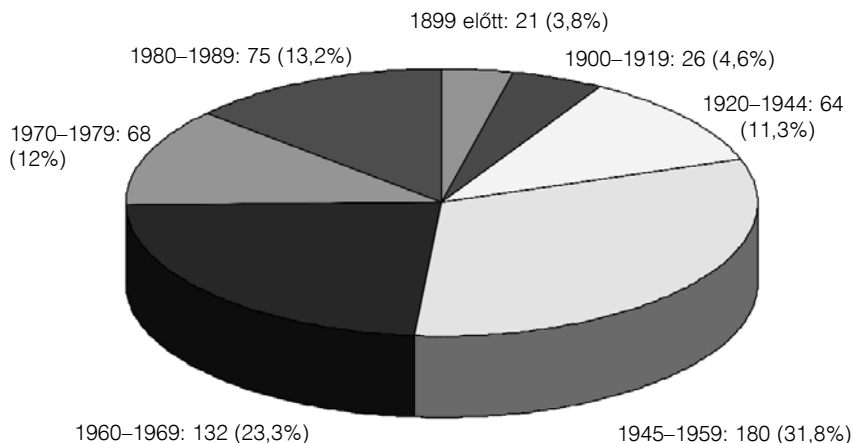
53. Simó, 1983. 183.

54. HOM. NA. 6836.

55. Balogh, 1965. 40.

56. Simó, 1983. 182.

57. Az 1990. évi népszámlálás 7. B.-A.-Z. m. adatai, 1992. 532.

Lakások építési év szerinti megoszlása Tardon 1990-ben

A lakóházak, lakások számában a település 1960-ban érte el a legmagasabb értéket. Azóta 560–600 között változik a lakóházak, lakások száma.⁵⁸

A lakóházak, lakások számának alakulása Tardon

év	házak száma	év	házak száma	év	házak száma
1787	163	1910	433	1980	567
1828	224	1930	499	1990	566
1847	280	1941	485	1995	579
1873	376	1949	525	2000	586
1882	326	1960	604	2001	596
1892	366	1975	581	2002	599

1945 után alaposan megváltozott a lakóházak alapozás, falazat és tetőzet szerinti összetétele. Csökkent a vályogalapon vályogból, nád- és zsúptetővel épült, ugyanakkor nőtt a kőalapon téglából épült, cseréptetővel ellátott lakóházak száma. 1960-ig azonban a hagyományos építőanyagok jelenléte még meghatározó volt.⁵⁹

58. Statisztikai évkönyvekből. ill. A táblázatra levéltári forrásokból.

59. Balogh, 1965. 41. A táblázat adatai uo. ill. Népszámlálások adataiból.

Tard lakóházainak megoszlása építőanyag szerint

megnevezés	év				
	1910	1930	1941	1949	1960
kő vagy tégl	46	58	76	81	167
vályog vagy sár	387	441	409	443	436
egyéb	-	-	-	1	1
cserép	74	169	218	279	463
nád, zsup	336	301	252	245	140
egyéb (zsindey)	23	29	15	1	1
összesen	433	499	485	525	604

A számszerű növekedés mellett a nagyobb, tágasabb lakások térhódítása is jellemző sajátossága lett Tardnak. 1960-ra jórészt eltűntek a szoba nélküli (0,1%) lakások, de még mindig magas volt az egy szobás (71,7%), kevesebb a két szobás (26,6%) épületek száma. 1960-ban három vagy több szobával a tardi lakóházaknak csak 1,6%-a rendelkezett.⁶⁰ Lassú javulás figyelhető meg a szobák padozat szerinti megoszlásában is. 1949-ben vertföldes padozata volt a szobák 86,2%-ának, míg 1960-ban már csak 66,2%-ának.⁶¹

A nagyobb, több szobás lakások, a modern építőanyagok igazi elterjedése Tardon az 1970-es évektől tehető.⁶²

A tardi lakások szobaszám szerinti megoszlása

év	1941	1949	1960	1970	1980	1990
lakások száma	566	583	632	583	575	566
1 szobás	517	523	454	223	113	67
2 szobás	38	53	168	334	280	167
3 vagy több szobás	11	7	10	26	182	332

A II. világháború után épült cserepes tetejű, tornác rendszerű, ámbitos házak belső beosztása hasonló volt a régiekhez. Középen egy kis helyiségből szintén két ajtó nyílt a két szobába. A középső helyiséget díszkonyhának, az utcára néző szobát tiszta háznak (nagyház) és a belső vagy kis szobát lakóhelynek használták. A legtöbb helyen volt külön nyárikonyha, ahol kora tavasztól késő ősziig laktak.⁶³

Az 1960-as években a tardi lakóházbelső általában a következőképpen nézett ki. A díszkonyhában almazöld, vásári típusú konyhabútor állt, az eladó lá-

60. Balogh, 1965. 41.

61. Balogh, 1965. 42.

62. Kápolnai, 1991. 12. és 18–19. A táblázat adatai uo. ill. Az 1941. évi népszámlálás. 5. Lakóház- és lakásadatok, 1982. 38–39. és 184–185.

63. Szegedy, 1968. 50. Az 1960–1970-es évek lakóházainak vizsgálatára lásd: Berényi-Simó, 1979.

Árbitos parasztház

(Fotó: Stefán Norbert)

sor tisztá ruhát, ágyneműt tartottak. Akinek volt mosógépe, gáztűzhelye, az azt ugyanabban a helyiségben tartotta. A konyha általában köves és szőnyeg nélküli volt. A falat búcsúbeli giccsképek vagy képkeretes fényképek díszítették.

Az üvegajtós ablakon csipke vagy „neccfüggöny” díszelgett. A fal színe zöld, esetleg sárga, sűrűn arany vagy ezüst színnel hengerelve, rózsaszín és barna csíkokkal. A konyhát nem fűtötték.

A tisztaszobába vittek a vendégeket, amelynek kétféle berendezése jellemző. Az egyik típusba az olyan szobák tartoztak, amelyekben még ott voltak a kaszlik, a ládák, a pohárszékek, a századeleji stílusú, barna vagy macskás szekrények. A lóca világosra kenve, egyeseknél átalakítva a szoba két első ablaka alatt. Szigorú szimmetriában két ágy az asztal két oldalán, közöttük székek. A fekhelyeket garnitúra díszágytakarók fedték. Az öregebbek a régi szövött terítőket rakták fel, de előfordult a selyemcsíkos, fodros-csipkés gyolcsterítő is. A padlózat fa, cement, elvéve föld. A földön a sokra tartott szövött parasztszőnyeget helyezték el. A régi tányérok itt-ott még díszei voltak a szobáknak. A szentképek viszont mindenütt megtalálhatók voltak. A katonafiú vagy esküvői kép keretbe volt foglalva. Az ablakon csipkefüggöny. (A tardiak szerették, ha be volt sötétítve.)

nyé vagy az ifjú menyecskéé. A legtöbb helyen a bejáratól jobbra vagy balra mosdó sarok volt kialakítva, sűrűn hímzett vagy szőtt dístörülközővel. A bejárati ajtóval szemben állt a konyhaszekrény. Fiókjában könyvek, hivatalos iratok, aljában stafírung. Előtte közepén az asztal és hokedlik, vásári festett garnitúrával. A szennyesládában sok-

Nyári konyha a Béke u. 104. sz. alatt 1972-ben

(MNM. F. 265241. Bakó Ferenc)

A másik típusú szoba a rokonoknak, idegeneknek „szólt”, benne a már kispolgári jellegű bútoridea, a hálószobabútor volt, minden darabjával és szigorú szimmetriájával. Középen foglalt helyet a kettős ágy, rajta csipketerítővel. Díszje a tardi baba, és a hosszú, montúrozott művirágos párna. Fölötte a falon hosszan elnyúló, élénk

Tornácós parasztház

(Fotó: Stefán Norbert)

színekben pompázó szentkép. Az éjjeliszekrényen olcsó cserép nipppek pamuterítőn. Az asztalt a panamára hímzett, régi motívumú tardi keresztzemes terítővel borították. Ezt többnyire nylontakaróval még egyszer befedték. A függöny itt is olcsó csipke. A szőnyeg méterben vett gyári cikk volt.

A tardi család igazi otthona a kisház volt. A család számától függően itt voltak az első házból kiselejtezett ágyak, diványok, lócák. Itt volt a rádió és a televízió, ritkábban a hűtőszekrény. A falakat idillikus képek, falióra, só-, kefe-, fakanáltartó díszítette, de a tardiak a gyolcsból, papírból készült falvédőt is szerették. A függöny kicsi, szőnyeg itt sincs, sok helyen itt helyezték el a varrógépet.

A tardi lakóházak mellékhelyisége volt a kamra, a szin, a padlás, az ólak és a wc.⁶⁴

Az 1960-as évek végétől épült házakban a két szoba konyhán kívül veranda, spájz, valamint fürdőszoba bővítette a lakóhelyiségek számát. Néhány verandán vesszőből font bútorok díszeltek. A belső párkányokon virágokat gondoztak.⁶⁵ Festésük a sárga, barna és lila színárnyalatai. Az épületeket a főúttól 1–5 méterre építették. Az előkert volt a „menyecske” kiskertje. Ezek a típusházak leginkább az Újtelepen épültek, ahol a II. világháború után többségében az ipari dolgozók laktak. A település középső részén élő népesség átlagos életkora magasabb, foglalkozási szerkezete tradicionálisabb volt. Itt volt a legmagasabb az egyszobás lakóházak száma. 1965 után a falu értelmisége rétege ide költözött, ami javulást eredményezett a lakásállomány minőségében.⁶⁶ Az alsó faluvégtől Új Tard közepéig a zsendelyes, ámbitos házak voltak többségben, kő vagy téglafallal. Falvastagságuk vékonyabb, ablakaik nagyobbak. Az ámbitos oszlopait újabban pingálják, festik, hengerezik. A drótkerítést sok helyütt kőkerítés, a deszkakaput vaskapu váltotta fel. Az újabban épült lakóházak követik a

64. Szegedy, 1968. 49–51. Az 1960-as évek lakóház belsejére uo.

65. Szegedy, 1968. 52.

66. Stefán, 2002. 65–66.

„fésűs” beépítési módot, általában féloldali telekhatáron álló beépítéssel, „L” alakú épületekkel.⁶⁷

A XX. század végén az építkezés több évszázados rendje, hagyománya megváltozott. Az épületek szilikátból, téglából, salakból stb. épültek, egyre komfortosabb jelleggel. 1990-ben az 566 lakásból 504-ben volt palackos gáz, 343 volt vezetékes vízrendszere rácsatlakozva, míg 27-nek házi vízvezeték-rendszere volt. 271-nek volt házi vízőblítéses wc-je, míg 375-nek házi ürögödre. 125 lakást központi fűtéssel, 441-et más, egyedi módon fűtöttek. Komfortság szempontjából 109 (19,3%) volt összkomfortos, 146 (25,8%) komfortos, 89 (15,7%) félkomfortos, 219 (38,7%) komfort nélküli és 3 (0,5%) szükséglakás.⁶⁸

Újabb építésű tardi lakóház

(Fotó: Kovács Zs.)

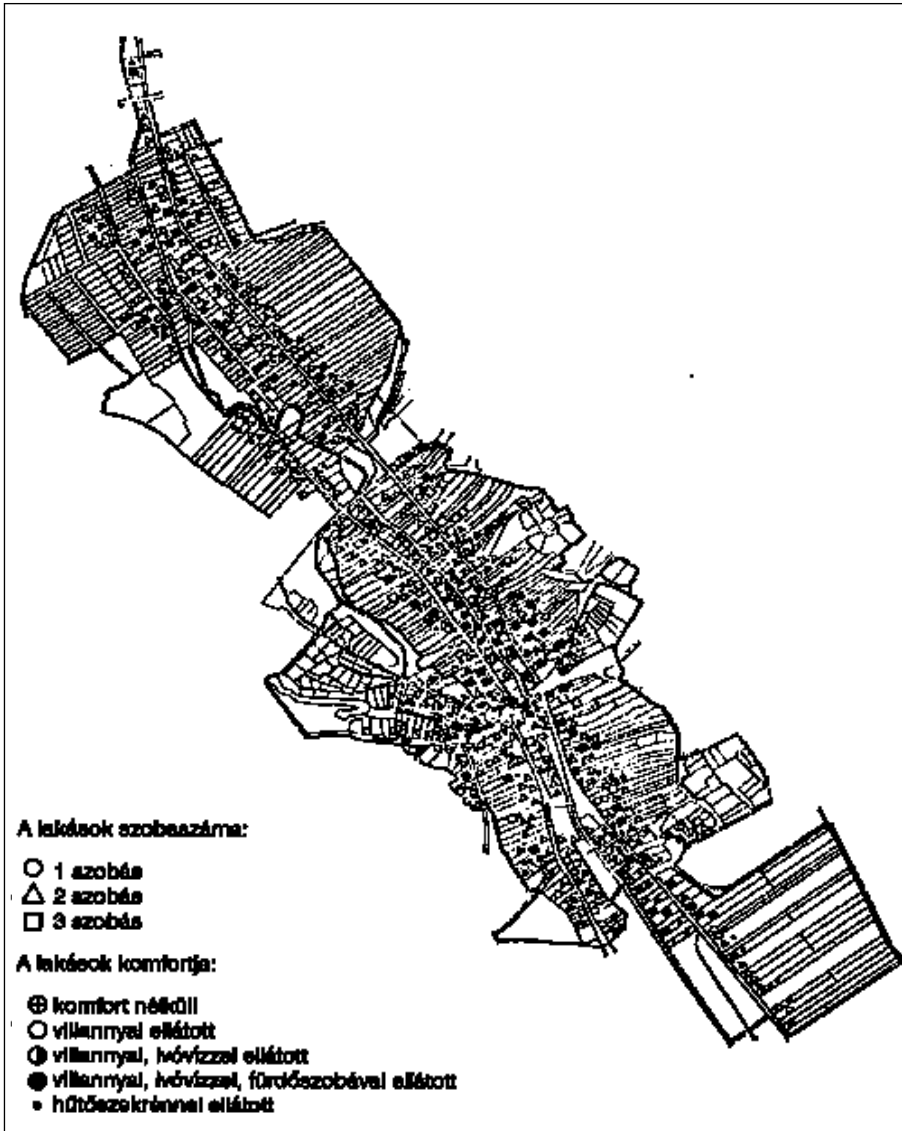

József A. út 2. sz. alatti lakóház

(Fotó: Stefán Norbert)

67. Stefán, 2002. 65.

68. Az 1990. évi népszámlálás. 7. B.-A.-Z. m. adatai, 1992. 537. és 542.

Tard lakásállományának komfortja 1977-ben

(Közl: Berényi-Simó, 1979.)